

UNIVERZITA KARLOVA
KATOLICKÁ TEOLOGICKÁ FAKULTA
Katedra církevních dějin a literární historie

Terezie Rímešová

Klášter sester boromejek v Nové Říši

Diplomová práce

doc. PhDr. ThLic. Marek Šmíd, Ph.D.

Praha 2023

Prohlášení

1. Prohlašuji, že jsem předkládanou práci zpracoval(a) samostatně a použil(a) jen uvedené prameny a literaturu.
2. Prohlašuji, že práce nebyla využita k získání jiného titulu.
3. Souhlasím s tím, aby práce byla zpřístupněna pro studijní a výzkumné účely.

V Praze 9. května 2023

Bibliografická citace

Kláster sester boromejek v Nové Říši [rukopis] : Diplomová práce / Terezie Rímešová;
vedoucí práce: Marek Šmíd. -- Praha, 2023 -- Počet stran s. 69

Anotace

Nemocnice korunního prince Rudolfa v Nové Říši na Moravě (později Dobročinný ústav korunního prince Rudolfa v Nové Říši) vznikla úsilím obce i místního premonstrátského kláštera během roku 1863, kdy úsilím výboru byl vystaven jednopatrový dům číslo popisné 40. Budova byl požehnána 21. 8. 1863 a první sestry z pražského kláštera převzaly dům 9. 1. 1864. Již během roku 1867 byl zakoupen a zařízen vedlejší dům číslo popisné 41, který byl v roce 1878 přestaven na kapli a další prostory Ústavu a stavebně spojen se starou budovou.

Malá komunita tří až pěti sester se zabývala ošetřováním nemocných a péčí o chudé, ale již od počátku provozovala také útočiště pro předškolní děti a poskytovala výuku ručních prací. Zatímco péče o nemocné ustupovala do pozadí pro nezájem, během první světové války se sestry ujaly několika sirotek. Poslední sestry odešly 14. prosince 1945 kvůli nedostatku sester, způsobených poválečným odsunem.

Klíčová slova

Milosrdné sestry sv. Karla Boromejského – Nová Říše - Nemocnice korunního prince Rudolfa - Dobročinný ústav korunního prince Rudolfa – péče o nemocné a chudé - mateřská škola – výuka ručních prací – sirotčinec

Abstract

The Crown Prince Rudolf's Hospital in Nová Ríša na Moravě (later the Crown Prince Rudolf's Charitable Institute in Nová Ríša) was established by the efforts of the municipality and the local Premonstratensian monastery during 1863, when a one-storey house number 40 was built by the efforts of the committee. The building was blessed on 21 August 1863 and the first sisters from the Prague convent took over the house on 9 January 1864. Already during 1867, an adjoining house number 41 was purchased and furnished, which was converted into a chapel and other premises of the Institute in 1878 and structurally connected to the old building.

The small community of three to five nuns was involved in nursing the sick and caring for the poor, but from the beginning it also ran a retreat for pre-school children and provided manual labor classes. While the care of the sick took a back seat to disinterest, during World War I the sisters took in several orphans. The last nuns left on December 14, 1945, due to a shortage of sisters caused by post-war displacement.

Keywords

Sisters of Charity of St. Charles Borromeo - Nová Říše - Crown Prince Rudolf's Hospital - Crown Prince Rudolf's Charity Institute - care for the sick and poor - kindergarten - handicraft classes – orphanage

Počet znaků: 155 914

Jsem zavázána vedoucímu této práce doc. PhDr. ThLic. Marku Šmídovi, Ph.D. za to, že před více než čtyřmi lety přijal téma této práce a umožnil mi tak se vydat po stopách malého kláštera sester boromejek Nové Říši na Vysočině. Jsem vděčná za to, že mi svou vstřícností a pochopením otevřel nové obzory a umožnil jedno z velkých dobrodružství mého života.

Dále bych chtěla poděkovat Mgr. Janě Oppeltové, Ph.D. za trpělivé doprovázení na této cestě – jsem ji vděčná za to, že mne doprovodila do archivů, pomáhala se čtením německých dokumentů a trpělivě vysvětlovala reálie a historické souvislosti, s nimiž jsem se při práci potýkala: Děkuji jí za pečlivé pročtení práce a upozornění na opomenutí a faktické chyby.

Při svých návštěvách ve Státním okresním archivu v Jihlavě i v archivu Kongregace Milosrdných sester sv. Karla Boromejského v Praze jsem se setkala jen s velkým zájmem, profesionalitou a ochotou. Všem, kteří mi hledali a zpřístupnili prameny a další zdroje, jsem velmi vděčná.

S láskou a vděčností myslím i na svou rodinu a přátele, kteří při mně stáli při vytváření této práce. Byli mi oporou a nadějí, stejně jako Ten, který je Tvůrcem lidských dějin.

Obsah

Úvod	8
1. Přehled pramenů a literatury	10
1.1. Literatura o městysi Nová Říše	10
1.2. Literatura o Kongregaci milosrdných sester sv. Karla Boromej-ského a jejich komunitě v Nové Říši	13
1.3. Tištěné prameny	15
1.4. Prameny v Státním okresním archivu v Jihlavě	20
1.5. Prameny v Archivu Kongregace Milosrdných sester sv. Karla Boromejského v Praze	22
2 Kongregace Milosrdných sester sv. Karla Boromejského a její působení v českých zemích	26
2.1. Vznik kongregace Milosrdných sester sv. Karla Boromejského a jejich spiritualita a činnost	26
2.2. Příklad boromejek do českých zemí, vznik prvních klášterů a působení sester	27
3. Vznik Spolku pro zřízení nemocnice v Nové Říši a jeho působení do příchodu sester boromejek	29
3.1. Důvody pro zřízení Spolku pro zřízení nemocnice v Nové Říši	29
3.2. Sbíráání finančních prostředků pro novoříšskou nemocnici	30
3.3. Stavba domu pro Nemocnici korunního prince Rudolfa	34
3.4. Slavnost požehnání domu pro Nemocnici korunního prince Rudolfa 21. srpna 1863	35
3.5. Schválení statut Spolku a získání názvu Nemocnice korunního prince Rudolfa	35

4.	Příchod sester boromejek do Nové Říše a jejich tamní působení v 60. a 70. letech 19. století	39
4.1.	Příchod sester boromejek do Nové Říše	39
4.2.	První měsíce a roky kláštera sester boromejek v Nové Říši	42
4.3.	Schéma a vybavení budovy nemocnice	43
5.	Dostavba budovy Rudolfina	46
5.1.	Koupě sousedního domu č. p. 40 pro potřeby Ústavu	46
5.2.	Plány na rozšíření stavby, podoba budovy a její vybavení	50
5.3.	Slavnost položení závěrečného kamene a posvěcení rozšířené budovy Rudolfina	52
6.	Působení novoříšské komunity sester boromejek a jeho proměny v následujících desetiletích	55
6.1.	Struktura a proměny komunity sester boromejek	55
6.2.	Vztah mezi Spolkem a komunitou sester boromejek	57
7.	Zánik komunity sester boromejek v Nové Říši a další osudy budovy někdejšího Rudolfina	58
7.1.	První krize roku 1917	58
7.2.	Odchod Zity Zdenky Holnové	59
7.3.	Odchod boromejek z Nové Říše	61
	Závěr	63
	Seznam použitých zkratk	64
	Seznam pramenů a literatury	65

Úvod

Na počátku této práce stála zmínka v rodinné kronice o S. M. Anselmě Jaklové narozené v Bystřici na Moravě 29. července 1851 a zemřelé 25. července 1918, která byla „abatyší v klášteře v Nové Říši.“ Protože mně tato krátká a nepřesná zpráva zaujala, chtěla jsem se dozvědět o jmenované co nejvíc, zvláště, když jméno tohoto městečka na Českomoravské Vysočině se mi spojovalo pouze s stále existujícím premonstrátským klášteřem. Po příjezdu do Nové Říše nešlo přehlédnout budovu s věžičkou na horním konci obdélného náměstí, která dnes slouží jako Úřad městyse a která byla kdysi sídlem sester boromejek, zajišťujících chod zde zřízeného Dobročinného ústavu.

Podařilo se mi zjistit – díky pomoci dr. Jany Opletové, která se zabývá premonstrátskými kláštery v 17. a 18. století – že je možné k Ústavu i klášteru sehnat řadu pramenů jak ve Státním okresním archivu Jihlava, tak také v soukromém archivu Kongregace Milosrdných sester sv. Karla Boromejského v Praze, které jsou ve velké míře český. Po několikaměsíčním pátrání se mi podařilo sehnat řadu pramenů, které byť nevyrovnaně, ale do hloubky ilustrovaly vznik, postupné rozšiřování a proměnu činnosti Ústavu, založeného jako Nemocnice korunního prince Rudolfa v roce 1863. Sestry boromejky, které zajišťovaly chod Ústavu od ledna 1864 do prosince 1945 pak mohly být příkladem malé komunity činně žijících řeholnic plně srostlé s komunitou venkovského jazykově českého městečka a zajišťující jeho – postupně se proměňující – potřeby. Mezi získanými podklady nechyběly ani plány a popisy domu i půvabné fotografie z každodenního života sester, umožňující alespoň částečně nahlédnout do každodenního života komunity.

Bohužel prameny nepokrývají dobu existence kláštera stejně. Pro 19. století se badatel může opřít o několik tištěných dokumentů – stanovy, letáky, pamětní spis k vysvěcení přístavby Ústavu, výroční zprávu či velmi podrobnou anonymní zprávu o historii Ústavu nazvanou *Příspěvek k udržení památky na padesátou ročnici vladaření Jeho Veličenstva císaře a krále Františka Josefa I.* a vydanou roku 1899, které může doplnit z dochované korespondence generální představené kongregace se členy Spolku, který Ústav spravoval (originály přijatých listů a koncepty odpovědí představené jsou navíc alespoň částečně přeložené do češtiny ve strojopisné kronice kongregace).

První dvě desetiletí 20. století je možné alespoň z části zrekonstruovat ze spisů Dobročinného ústavu, které se zachovaly ve fondu Farního úřadu Nová Říše, uloženém ve Státním okresním archivu Jihlava. Obsah spisů je značně monotematický – jedná se

především o pozvánky na schůze výboru či valné hromady, méně často o jednatele zprávy či úřední korespondenci. Od roku 1923 pak schází téměř všechny dokumenty a až roku 1942 a 1945 se objevuje v archivu sester několik dokumentů odrážejících personální krizi komunity a její zánik.

Proto i následující strany odrážejí v největší míře vznik a postupné rozrůstání Ústavu stejně jako složitá jednání o příchodu sester. Naopak změny po vzniku republiky (snad s výjimkou změny jména a stanov) neodráží vůbec. Doplnění této – nepochybně zajímavé – kapitoly v dějinách domu bude záležet na šťastném nález dalších pramenů.

S. M. Anselma Jaklová, která stála na počátku mého bádání – byla skutečně představenou tohoto domu v letech 1882–1884, ale nesehrála v jeho historii nijakou zásadnější úlohu. I pro ni bylo novoříšské působení spíše jen epizodou v jejím životě – nejprve působila v Bílině a poté více jak dvacet let strávila v komunitě v blízkých Dačicích.¹ Protože jsem díky ní objevila toto zajímavé téma, s vděčností jí a jejím spolusestrám tuto práci připisuji.

¹ AKSB Praha Nekrology milosrdných sester sv. Karla Boromejského, německy psané 2. díl, ke dni 25. červenci.

1. Přehled pramenů a literatury

Existence Nemocnice korunního prince Rudolfa, po vzniku Československé republiky přejmenované na Dobročinný ústav v Nové Říši, se odráží ve vlastivědně zaměřených pracích věnovaných tomuto jihomoravskému městečku. Druhá část dostupné literatury k tématu souvisí s více jak osmdesátiletým působením Kongregace Milosrdných sester sv. Karla Boromejského v tomto zařízení. Obě skupiny textů spojuje to, že novoříšský charitativně vzdělávací Ústav, spravovaný sestrami boromejkami, není jediným – ba ani podstatným – předmětem jejich líčení.

Naopak díky řadě pramenů, které je možno rozdělit na prameny tištěné, dokumenty uchované v archivu Kongregace Milosrdných sester sv. Karla Boromejského a archiválie uložené ve Státním okresním archivu v Jihlavě, je možné zrekonstruovat osudy zmíněného Ústavu i působení sester v dosud nerealizovaném rozsahu a šíři.

1.1. Literatura o městysi Nová Říše

Většina prací věnovaná Nové Říši se zaměřuje z pochopitelných důvodů na na historii, budovy a mobiliář tamního premonstrátského kláštera.² Ale již v příslušném svazku Vlastivědy moravské věnovaném telčskému okresu, který byl vydán roku 1913, je „*nemocnice a opatrovna Rudolfinum*“ zmíněna na dvou místech: hned v úvodu při popisu topografie městečka a pak v pasáži, která je věnována klášternímu lékaři Marcellinu Riessovi, „*na jehož popud, jeho pílí a vytrvalostí*“ byl Ústav založen.³

Nejrozsáhlejší monografie věnovaná městysu Nová Říše byla vydána téměř o sto let později, ale i zde je Nemocnice korunního prince Rudolfa zmíněna v souvislosti

² Jedná se zejména o následující práce: NOVÁKOVÁ – SKALICKÁ, Miroslava. *Nová Říše*. Brno: Krajské středisko státní památkové péče a ochrany přírody, 1971; VITULA, Metoděj Vladimír – CHAROUZ, Jindřich Zdeněk. *Nová Říše*. Brno: Cesta, 1991; KOSÍK, Marian Rudolf – MÍLEK, Václav. *Osm století: Zábřovice, Křtiny, Nová Říše*. Brno: Kartuziánské nakladatelství, 2009; MÍLEK, Václav (ed). *Osm století: sborník příspěvků prezentovaných na konferenci k výročí 800 let založení klášterů v Zábřovicích a Nové Říši 23. září 2010 v premonstrátském klášteře v Nové Říši*. Nová Říše: Kanonie premonstrátů v Nové Říši, 2012.

³ TIRAY, Jan. *Vlastivěda moravská: Telecký okres*. V Brně: Musejní spolek v Brně, 1913, s. 302, 317. Autor zmiňuje že „*je tu nemocnice, opatrovna, škola pro ruční práce a kaple*“ a Ústav je „*svěřen Milosrdným sestram z Kongregace sv. Karla Boromejského*“. Poznámka uvádí jak dar ze státní loterie, tak dvě níže mezi tištěnými prameny uvedené jazykově brožury z roku 1878 a 1898, které zájemci mají přinést obsírné informace.

s lékařem Marcellinem Riessem, dále pak v části věnované jednotlivým domům městyse a nejrozsáhleji pak v historické, chronologicky koncipované části práce.⁴ Autor – regionální historik Milan Dušek – nevěnoval pramenům církevní provenience příliš mnoho pozornosti, ale vychází z tisku z roku 1899, který mu umožňuje zrekonstruovat základní informace o Spolku, Nemocnici a komunitě sester do první světové války. Jejich další osudy už zmiňuje jen okrajově v následujících kapitolách,⁵ cenná je však fotografická dokumentace.⁶ Drobné zmínky pak nalezneme i v části knihy věnované novoříšskému školství, neboť v budově Rudolfiny po jeho rozšíření si obec pronajímala prostory, v nichž byly umístěny dvě učebny. To sice odpadlo po otevření nové školní budovy po roce 1908, ovšem se zřízením měšťanské školy se nedostatek vhodných prostor opět projevil.⁷

Podrobnější zprávy o novoříšském školství najdeme v almanachu tamní školy, vydaném o rok později ke stému výročí otevření nově otevřené školní budovy. Autor kapitoly Novoříšské školství v zrcadle času, kterým byl opět Milan Dušek, přináší další rozšířené informace o využívání dvou tříd měšťanskou školou v budově Rudolfiny od roku 1921 i o neúspěšné snaze obce o vyvlastnění budovy účely vyučování ve stejné době.⁸ V následující kapitole jsou vzpomenu také několik sester boromejek, které na škole působily jako industriální učitelky.⁹

⁴ DUŠEK, Milan. *Nová Říše*. Nová Říše: Novoříšský kulturní spolek, 2007, s. 184–185 (Marcellin Riess), 200 (domy čp. 40 a 41) a 73–74 (líčení o založení Spolku a stavbě i rozšíření Nemocnice v letech).

⁵ Tamtéž, s. 87 (změna názvu Ústavu korunního prince Rudolfa 8. ledna 1933 /datum je chybné/ na Dobročinný ústav), s. 107 (ubytování německých žen v Dobročinném ústavu v květnu 1945), s. 129 (přesídlení MNV do objektu Dobročinného ústavu 1987 a přeměna kaple na obřadní síň). Autor v textu zcela pominul odchod sester boromejek v zimě roku 1945 i postátnění Dobročinného ústavu.

⁶ Tamtéž, s. 74 (podoba budovy Rudolfiny z přelomu 19. a 20. století), obrazová příloha ukazuje tutéž budovu kolem roku 1925, 1965 a 2007.

⁷ Tamtéž, s. 142–143. Autor zde nezmiňuje vůbec školské působení boromejek.

⁸ ŘIČENSKÝ, Václav. *Almanach školy v Nové Říši: sborník uspořádaný u příležitosti 100. výročí otevření nové školní budovy v Nové Říši (1908–2008)*. Nová Říše: Základní škola, 2008, s. 14–19, na s. 15 fotografie Rudolfiny z přelomu 19. a 20. stol, stejná jako v předchozí knize.

⁹ Tamtéž, s. 40: „*Ve školním roce 1880–1881 zde jako první žena působila podučitelka Anežka Želivská z Třebíče. Po krátkém přerušení působila při zdejší škole jako individuální učitelka do roku 1891. Individuální učitelka Alvera Onderková z Třeště sloužila v Nové Říši v letech 1885–1892 na část roku 1892 ji ve stejné funkci zastoupila Veneranda Nováková z Příbrami (na příslušnost ke kongregaci zde upozorňují jen řádová jména)*. S. 41: „*Celých 37 let 1896–1933 zasvětila zdejšímu školství S. M. Pavlína*

O rok později vznikla na Historickém ústavu Filozofické fakulty Jihočeské univerzity práce zaměřená na kulturní život a působení novoříšského premonstrátského kláštera, kterou odevzdal posluchač magisterského studia Pedagogické fakulty tamní univerzity Ondřej Madeja.¹⁰ V kapitole Sociální a zdravotnická činnost má také část textu věnovanou vzniku a působení Dobročinného ústavu. Jako první z badatelů přináší informace z fondu v Státním okresním archivu (Archiv obce Nová Říše a Farní úřad Nová Říše), v souladu se svým zaměřením akcentuje roli premonstrátské kanonie.¹¹

Počátkem roku 2011 byla na Ústavu pomocných věd historických a archivnictví Filozofické fakulty Masarykovy univerzity obhájena magisterská diplomová práce Veroniky Zachové rozebírající volby do zastupitelstva obce Nová Říše v období první republiky.¹² Vzhledem k tématu se zde Dobročinný ústav mihne jen dvakrát – a to v souvislosti s nálezem spálou roku 1927, o jedenáct let později je připomenuto umístění 1., 2. a 3. třídy v jeho budově.¹³

Letmé zmínky o Dobročinném ústavu je také možné nalézt i v memoárově laděné knize určené mládeži, popisující novoříšské události během druhé světové války.¹⁴

(Rosálie) Muttichová (někdy psána Mutlichová), narozená 10. září 1876 v Němčicích v Čechách. Zkoušku způsobilosti složila roku 1895 v Praze, následně vstoupila do Řádu sv. Karla Boromejského. Vyučovala ručním pracem na obecné škole, od roku 1921 též na měšťance. Roku 1933 odešla na odpočinek do svého mateřince v Praze.“

¹⁰ MADEJA, Ondřej. Kulturní život premonstrátského kláštera v Nové Říši v letech 1848–1948 a jeho působení na širokou veřejnost (magisterská práce na Pedagogické fakultě Jihočeské univerzity). České Budějovice 2009, [2023-04-29]. <https://theses.cz/id/rdkty0/downloadPraceContent_adipIdno_6732>.

¹¹ Polemizovat je možné například s tvrzením: „*Veškerou pomoc ohledně řemeslných prací a materiálu poskytl zdarma klášterní velkostatek*“ (tamtéž, s. 73) či „*Roku 1923 bylo evidováno ošetření u 651 osob nemocných a péče o 152 osob chudých*“ (tamtéž, s. 74). V obou případech autor odkazuje na prameny v SOKA Jihlava. FÚ Nová Říše, inv. č. 211, ale v této složce jsem oporu pro obě tvrzení nenalezla.

¹² ZACHOVÁ, Veronika. *Volby do zastupitelstva v obci Nová Říše 1919–1938* (magisterská práce na Filozofické fakultě Masarykovy univerzity). Brno 2010, [2023-04-29]. <<https://is.muni.cz/th/jjey4/>>.

¹³ Tamtéž, s. 39: „*Dobročinném ústavu objevila nákaza spály a byla nařízena desinfekce.*“ Umístění tříd je zmíněno na s. 46.

¹⁴ POPELÍNSKÝ, Lubomír. *Vzpomínky z protektorátu*. Praha: Brána, 2012. Autor se zde několikrát zmiňuje o „*budově takzvaného „kláštyrku*“, což byla původně budova kláštera římskokatolických řádových sester, jejíž část byla pak pronajata místní škole pro třídy obecné školy. Řádové sestry ve své části provozovaly mateřskou školkou.“ (s. 8), ostatní informace jsou místopisného charakteru (pro autora, jako syna učitele a pozdějšího předsedy národního výboru, není náboženský život nikterak zajímavý).

Nejnověji a rozsáhleji se Ústavu věnoval ve své bakalářské diplomové práci, odevzdané roku 2015 na Katedře pomocných věd historických a archivnictví Univerzity Hradec Králové, Jan Stoklasa,¹⁵ který zachytil „*klášter premonstrátů v Nové Říši a jeho význam pro region v období let 1918–1938.*“ Pod tímto názvem jeho práce o rok později vyšla knižně¹⁶ a v pasáži věnované Ústavu přináší několik důležitých odkazů na níže charakterizované fondy SOKA Jihlava a další – dosud nepublikovaná – fakta (například statistické údaje o klientech Ústavu z roku 1918 či počty duchovních mezi členy Spolku roku 1922), otiskuje zde také fotografii dětí z dobročinného ústavu s jednou ze sester. Na druhé straně díky časovému zacílení práce (a nedostatku mladších pramenů) působí tyto informace poněkud kuse.

1.2. Literatura o Kongregaci Milosrdných sester sv. Karla Boromejského a jejich komunitě v Nové Říši

Vedle pasáže v naposledy zmíněné práci působí heslo v Encyklopedii moravských klášterů, které je věnováno „*bývalému filiálnímu domu boromejek s kaplí sv. Rudolfa, tzv. Ústavu korunního prince Rudolfa,*“ velmi uceleným dojmem. V souladu se zaměřením encyklopedie přináší autor hesla Dušan Foltýn nejprve historii domu od jeho převzetí sestrami 9. ledna 1864 až po jejich odchod 14. prosince 1945 a poté také popis budovy filiálního domu, jeho stavby (1863) a přístavby (1878), včetně popisu místností a vybavení. Heslo je doplněno informací o pramenech a literatuře a také nákresem budovy po přestavbě v roce 1878.¹⁷

Méně informací pak přináší monografie, vydaná u příležitosti výstavy k 180. výročí příchodu sester boromejek do českých zemí, kterou roku 1997 uspořádalo muzeum v Hodoníně. Autor Marek Vařeka vycházel zejména z nevydaných kronik kongregace, jeho informace o novoříšském klášteře zůstávají poměrně kusé a roztržité do větších kapitol popisujících osudy řádu v našich zemích. Kromě rozsahem větší kapitoly o založení novoříšské filiálky, je na konci knihy i tabulkový přehled, z nějž se dozvídáme,

¹⁵ STOKLASA, Jan. *Kláster premonstrátů v Nové Říši a jeho význam pro region v období 1918–1938* (bakalářská práce na Filozofické fakultě Univerzity Hradec Králové). Hradec Králové 2015, s. 39–41, [2021-04-19]. <<https://theses.cz/id/pxlnxo/15471045>>.

¹⁶ STOKLASA, Jan – POLEHLA, Petr. *Kláster premonstrátů v Nové Říši a jeho význam pro region v období 1918–1938*. Červený Kostelec: Pavel Mervart, 2016, s. 80–84.

¹⁷ FOLTÝN, Dušan. *Encyklopedie moravských a slezských klášterů*. Praha: Libri, 2005, s. 461–462.

že řeholnice přišly 8. ledna 1864 a jako jejich náplň autor uvádí: „*ošetřování nemocných, mateřská škola, škola základní – 3 ročníky, po 1. světové válce sirotčinec se školou soukromou.*“ Konec komunity tatáž tabulka uvádí: „*14. 12. 1945 státní nařízení, sestry odvolány.*“¹⁸

Díky vstřícnosti Kongregace sester boromejek vzniklo v uplynulém desetiletí několik kvalifikačních prací věnovaných historii a působení řádu.¹⁹ Z nich je třeba vyzdvihnout úsilí Jany Slaběňákové, vedoucí k podrobnému zmapování působení Kongregace na území brněnské diecéze.²⁰ Kromě zprávy o pramenech (mimo spis Cyrila Žídka uvádí též fond Farní úřad Nová Říše v SOkA Jihlava) přináší autorka dosud nejpodrobnější zprávu o historii domu a ze zachovaných výročních zpráv rekonstruuje rozsah činnosti sester. Dále podrobně referuje o konci jejich působení roku 1945 a na základě dochované korespondence vyvrací výše uvedené Vařekovo tvrzení, že za odchodem boromejek z Nové Říše je třeba hledat zásah státu.²¹

¹⁸ VAŘEKA, Marek. *Sestry boromejky – 180 let od příchodu boromejek do českých zemí*. Hodonín: Masarykovo muzeum v Hodoníně, 1997, s. 42–43 (text o založení domu v Nové Říši), 90 (tabulka).

¹⁹ BARTOŠOVÁ – BÁRTOVÁ, Marcela. *Kongregace Milosrdných sester sv. Karla Boromejského na pozadí událostí 19., 20. a 21. století* (diplomová práce na Husitské teologické fakultě Univerzity Karlovy), Praha 2016, [2021-04-19]. <<https://dspace.cuni.cz/bitstream/handle/20.500.11956/746/150033882.pdf>>; KRÁTKÁ, Eliška. *Ženské řády a kongregace 20. a 21. století v českých zemích. Správa a fungování ženských řádů na příkladu Kongregace Milosrdných sester sv. Karla Boromejského* (disertační práce na Filozofické fakultě Masarykovy univerzity), Brno 2018, [2021-04-19]. <https://is.muni.cz/th/ihtm67/disertace_6._verze_-_pro_tisk_oprava_.pdf>; MALICHOVÁ, Vendula. *Působení Kongregace Milosrdných sester svatého Karla Boromejského v Československu v období od Druhého vatikánského koncilu do pádu komunistického režimu* (diplomová práce na Cyrilometodějské teologické fakultě Univerzity Palackého). Olomouc 2017, [2021-04-19]. <<https://library.upol.cz/arl-upol/cs/csg/?repo=upolrepo&key=53292720866>>. Žádná ze zmíněných prací však nepřináší k novoříšskému klášteru nějaké zásadní informace, v této práci jsou použity spíše v následující kapitole věnované řádu obecně.

²⁰ SLABĚŇÁKOVÁ, Jana. *Působení Kongregace Milosrdných sester svatého Karla Boromejského na území brněnského biskupství od jejího příchodu až do dnešní doby (1862–2008)*, diplomová práce na Filozofické fakultě Masarykovy univerzity), Brno 2018, s. 28–33, [2021-04-19]. <https://is.muni.cz/th/phgfh/boromejky_diplomka_posledni_verze_11_05_2008.pdf>.

²¹ Mimo již zmíněné kvalifikační práce věnované boromejkám je nutno vzpomenout také: ZVELEBILOVÁ Barbora. *Vznik a vývoj opatroven v českých zemích* (diplomová práce na Pedagogické fakultě Univerzity Hradec Králové). Hradec Králové 2016, [2021-04-19]. <<https://theses.cz/id/c38nml/STAG84331.pdf>>. Na s. 45 je zmíněna opatrovna v Nové Říši, působící v letech 1878–1948 (sic!) v klášteře Kongregace Milosrdných sester sv. Karla Boromejského s poznámkou: „*Do r. 1940 vedena*

1.3. Tištěné prameny

Na pomezí mezi literaturou a prameny vzniklými z činnosti Spolku či související s působením Kongregace sester boromejek v Nové Říši je skupina soudobých novinových zpráv a tištěných brožurek, zachycujících historii obou právnických osob i tehdejší stav i perspektivy Nemocnice korunního prince Rudolfa.

1.3.1. Novinové zprávy

O vysvěcení budovy pro budoucí Nemocnici korunního prince Rudolfa v Nové Říši dne 21. srpna 1863 podrobně informuje v anonymním příspěvku i církevní časopis Hlas (vydáváný do roku 1857 jako Hlas jednoty katolické pro víru, svobodu a mravní ušlechtilost). Bezprostřední svědectví, určené katolickým čtenářům českého jazyka z celé Moravy přináší shrnutí důležitých informací, včetně těch, které nejsou dochovány z jiných zdrojů.²²

Obdobně i další článek vydaný o dvě léta později přináší zprávu o oslavách narozenin „*králeviče Rudolfa*,“ včetně výčtu nově zvolených členů výboru spolku. Tato kratší zpráva (tentokrát již signovaná písmeny J. S.) obsahuje skrytou výzvu novým dobrodincům, díky nimž by se Ústav – „*jenž jest jediný tohoto druhu na onu památku (= narození korunního prince) a jenž naší Moravě ku chloubě, zvláště ale Nové Říši a okolí jejímu k velkému užitku slouží – náležitě rozšířiti mohl.*“²³

Další stopy týkající se Spolku a Nemocnice korunního prince Rudolfa v Nové Říši v církevním časopisu Hlas mají charakter jen krátkých zpráv. Koncem dubna 1881 se tak dozvídáme, že u příležitosti sňatku korunního prince Rudolfa s Štěpánkou naplánoval na 10. května 1881 Spolek valnou hromadu spojenou se slavnostní mší svatou.²⁴ Další krátká oznámení byla vydána na stránkách stejného periodika roku 1900 a souvisí s vydáním „*pamětního spisku, obsahujícího dějiny Ústavu a jeho zařízení*,“ který byl vydán péčí

jako soukromá opatrovna. V letech 1940–1947 byla opatrovna financována rodiči a obecním úřadem. Roku 1948 správu opatrovny převzal MNV. Novodobá mateřská škola přebývala v prostorách kláštera ještě 36 let. V roce 1984 byla otevřena nová budova mateřské školy.“

²² Z Nové Říše (Památní listina o založení domu pro opatrování nemocných a pro založení průmyslové školy dívčí v Nové Říši a slavnost tohoto založení). *Hlas* 1863, roč. 15, č. 28, s. 222–223, [2021-04-19]. <<http://www.digitalniknihovna.cz/vkol/uuid/uuid:3aea585d-1f1c-11e5-869e-90b11c419e63>>.

²³ J. S.: V Nové Říše slavili jsme 21. aug. 1865. *Hlas* 1865, roč. 17, č. 25, s. 196–197, [2021-04-19]. <<http://www.digitalniknihovna.cz/vkol/uuid/uuid:6b45cccb-1f1c-11e5-869e-90b11c419e63>>.

²⁴ Spolek korunního prince Rudolfa v Nové Říši. *Hlas* 1881, roč. 33, č. 34, s. 3, [2021-04-19]. <<http://www.digitalniknihovna.cz/vkol/uuid/uuid:119a2b66-fc7b-11e3-87fc-90b11c419e63>>.

opata Antonína Haubera a „*obohacen jest četnými podobiznami osobností o Ústav zasloužilých a pohledy na Novou Říši a Ústav*.“²⁵ K tomuto článku se hlásily i krátká oznámení v navazujících číslech, informující nejprve o úspěchu díla²⁶ a poté přinášející seznamy dobrodinců, kteří přispěli na Ústav či na vydání tisku,²⁷ níže popsaného jako „*Příspěvek k udržení památky*“.

1.3.2. Stanovy Spolku pro Nemocnici korunního prince Rudolfa, 1865

Z roku 1865 pochází také tištěné Stanovy Spolku pro Nemocnici korunního prince Rudolfa v Nové Říši a to v německé²⁸ a české²⁹ verzi. Zatímco česká brožurka obsahuje pouze stanovy datované v Nové Říši 7. července 1864, německá varianta je doplněna Zprávou o dosavadní činnosti Spolku (*Bericht über das bisherige Wirken des Comité's*).

Ta bezprostředně navazuje na tištěné stanovy, je datována na Velikonoce 1865 a signována administrátorem novoříšské farnosti Antonínem Hauberem a starostou obce Josefem Mollem. Má pět písmen označených kapitol, které zahrnují historickou zprávu (*A. Historische Skizze*), líčení zachycující nárůst spolkového jmění (*B. Wachstum des Spitalfondes*), které doplňuje už účetně pojaté vyčíslení příjmů a vydání z let 1858–1864 (*C. Ausweis über die Gebahrung mit dem Fonde*) a seznam podporovatelů, rozdělených víceméně dle výše příspěvku na zakladatele, spoluúdy a dobrodince (*E. Namen und Beiträge der P. T. Gründer, Mitgründer, Wohlthäter*). Zbývající část se věnuje podrobnému popisu vnitřního zařízení nově vystavěného domu a působení sester

²⁵ Dějiny Spolku a dobročinného Ústavu korunního prince Rudolfa v Nové Říši na Moravě. *Hlas* 1900, roč. 52, č. 61, s. 4, [2021-04-19]. <<http://www.digitalniknihovna.cz/vkol/uuid/uuid:a0664370-1bbe-11e4-85d8-90b11c419e63>>.

²⁶ Dějiny dobročinného Ústavu Rudolfinum v Nové Říši. *Hlas* 1900, roč. 52, č. 71, s. 5, [2021-04-19]. <<http://www.digitalniknihovna.cz/vkol/uuid/uuid:b6a1077b-1bbe-11e4-85d8-90b11c419e63>>.

²⁷ Z Nové Říše. Na dějiny a pro Ústav Rudolfinum v Nové Říši věnovali dále [15. 4. 1900]. *Hlas* 1900, roč. 52, č. 87, s. 7, [2021-04-19]. <<http://www.digitalniknihovna.cz/vkol/uuid/uuid:b6a1077b-1bbe-11e4-85d8-90b11c419e63>>; Z Nové Říše. Na dějiny a pro Ústav Rudolfinum v Nové Říši dále věnovali. [6. 5. 1900] *Hlas* 1900, roč. 52, č. 104, s. 5, [2021-04-19]. <<http://www.digitalniknihovna.cz/vkol/uuid/uuid:c52f6077-1bbe-11e4-85d8-90b11c419e63>>; Z Nové Říše. Na dějiny a pro Ústav Rudolfinum v Nové Říši dále věnovali. [27. 5. 1900] *Hlas* 1900, roč. 52, č. 121, s. 5, [2021-04-19]. <<http://www.digitalniknihovna.cz/vkol/uuid/uuid:d257e7e9-1bbe-11e4-85d8-90b11c419e63>>.

²⁸ *Statuten des Kronprinz Rudolf Spital – Vereins zu Neureisch in Mähren nebst Bericht über das bisherige Wirken des Vereins*. Iglau: Eugen Emanuel Rippl, 1865.

²⁹ *Stanovy Spolku pro Nemocnici korunního prince Rudolfa v Nové Říši na Moravě*. V Jihlavě: Ján Rippl, 1865.

v nemocnici, dětské opatrovně i industriální škole (*D. Innere Einrichtung und Leitung der Anstalt*).

Česká verze brožurky zprávu postrádá, ale v exempláři uloženém v SOKA Jihlava jsou do Stanov zaneseny i úpravy tužkou, zohledňující změnu situace spolku po vzniku Československé republiky v roce 1918.³⁰

1.3.3. Nemocnice korunního prince Rudolfa a Ústav Milosrdných sester sv. Karla Boromejského v Nové Říši na Moravě, 1867

V Archivu Kongregace Milosrdných sester sv. Karla Boromejského v Praze se nachází dvojlist rozmnožený nejspíše technikou litografie, obsahující propagační leták, seznamující širokou veřejnost s existencí Spolku, Nemocnice a s činností komunity sester boromejek – péčí o nemocné a provozování „*opatrovny pro malé dívky a průmyslní školy pro děvčata*.“ Text psaný v červnu 1867 zmiňuje i to, že se začaly přijímat „*děvčata z venku do příbytku a na stravu a co nejdříve má také být pro chudé zřízen býti*.“ V dalším textu je zmíněn příslib výnosu c.k. loterie a koupě domu č.p. 40, který už slouží nemocným. Závěr pak vybízí „*šlechtné lidumily*“, aby se za příspěvek nejméně 1 zl. ročně stali „*spoluúdy spolku*.“

Text doprovází návrh čelní fasády rozšířeného domu s měřítkem, nacházejícího se na ploše domů č.p. č. 40 a 41 (druhý už byl pro účely Nemocnice upraven). Základní rozdíly mezi navrženou a o jedenáct let později realizovanou podobou stavby jsou patrné v zakončení středního rizalitu stavby, kde byla plánovaná kaple.

I tento propagační leták vyšel v české³¹ a německé³² jazykové verzi, které byly tentokrát obsahově identické.

³⁰ Oba exempláře stanov se nacházejí v SOKA Jihlava, fond FÚ Nová Říše, kart. 8, inv. č. 212 (německá verze), 213 (česká verze s úpravami tužkou datovanými 8. ledna 1922, cenná zejména proto, že tištěnou verzi stanov z doby první republiky neznáme).

³¹ *Nemocnice korunního prince Rudolfa a Ústav Milosrdných sester sv. Karla Boromejského v Nové Říši na Moravě*. Praha: Josef Farský, [1867]. Uloženo v AKSB Praha, Sběrka Nová Říše, fasc. Plány.

³² *Das Kronprinz-Rudolf-Spital zu Neureisch in Mähren und das Institut der barmherzigen Schwestern vom heil. Carl Borromaeus daselbst*. Prag: Josef Farský, [1867]. Uloženo tamtéž.

1.3.4. Památka na slavnost posvěcení Ústavu korunního prince Rudolfa, 1878

Ve Státním okresním archivu v Jihlavě³³ se nachází česká verze spisu premonstráta Cyrila Žídka, který vlastním nákladem roku 1878 v Třebíči vydal texty související s posvěcením nově rozšířené budovy Ústavu dne 21. srpna 1878.³⁴ I tento spis má dvě jazykové mutace, z nichž německá³⁵ vyšla v nákladu 100 a česká 400 výtisků.³⁶

Obě verze obsahují popis slavnosti, zmíněné v titulu (*A. Slavnost při svěcení Ústavu / Die Einweihungs-Feier*), dále zprávu zachycující dvacetileté trvání Spolku a jeho činnost, včetně popisu rozšířené stavby Nemocnice, jejího členění a zařízení (*B. Historická zpráva / Historische Bericht*). Následuje účetně zpracovaný výkaz movitého i nemovitého jmění k roku 1877 včetně pasiv (*C. Výkaz majetku spolkového / Vereinsvermögens-Ausweis*) a seznam fundátorů bez dalšího rozdělení a vyčíslení darovaných částek (*D. Zakladatelé, spoluúdoové a dobrodinci / Gründer, Mitglieder und Woltäter*).

Přesto se obě jazykové verze liší – k českým exemplářům byl připojen také dodatek zahrnující tři básně, „*keré před svěcením ústavu P.T. panu Januškoví, c. k. místodržiteliskému radovi, jakožto zástupci vysoké c. k. vlády a nejdůstojnějšímu panu Antonínu Hauberovi, opatu kanonie novoříšské, jakožto předsedovi Spolku, družičky přednesly*“ a řeč P. Františka Bystřického, která zazněla po již vykonaném svěcení kaple a celého Ústavu a po položení závěrečného kamene.

Skutečnost, že během necelých patnácti let od vydání Stanov, kde byla větší péče věnována německé variantě, byla jako obsáhlejší (a nákladem čtyřnásobná) pojatá verze česká, ukazuje na emancipaci českého obyvatelstva Nové Říše i počestění alespoň části elit (ostatně básně i řeč P. Bystřického byly proneseny česky).³⁷

³³ Kniha byla objevena v SOkA Jihlava převzaté knihovně dnes již neexistujícího Městského muzea v Telči, původní signatura: N 550. Stejný výtisk se nachází také v AKSB ve Sbírcce Nová Říše.

³⁴ ŽÍDEK, Cyril. *Památka na slavnost posvěcení Ústavu korunního prince Rudolfa v Nové Říši dne 21. srpna 1878*. V Třebíči: Cyril Žídek, 1878.

³⁵ ŽÍDEK, Cyril. *Andenken an die Einweihungsfeier des Kronprinz-Rudolf-Instituts in Neureisch am 21. August 1878*, Trebitsch: Cyril Žídek 1878. Výtisk se nachází v AKSB ve Sbírcce Nová Říše. Zdigitalizovaný exemplář je k dispozici na stránkách Moravské zemské knihovny, [2021-04-19]. <<http://www.digitalniknihovna.cz/mzk/uuid/uuid:82569270-e31b-11e2-9439-005056825209>>.

³⁶ Vytištěný počet exemplářů obou jazykových verzí uvádí *Príspevek k udržení památky*, s. 60, v úplnosti citovaný níže.

³⁷ O národním probuzení v Nové Říši a úloze premonstrátů viz DUŠEK, Milan. *Nová Říše*, s. 73.

1.3.5. Výroční zpráva o činnosti spolku, 1885

V pražském archivu Kongregace sester boromejek se zachovala tištěná Výroční zpráva o činnosti Spolku dobročinného Ústavu korunního prince Rudolfa v Nové Říši na rok 1884, pod níž je podepsaný autor již zmíněné Památky na slavnost posvěcení, premonstrát Cyril Židek.³⁸ Výroční zpráva byla jím, jakožto jednatelem, přednesena na valné hromadě téhož spolku 16. dubna 1885. V tištěné podobě obsahuje kromě úvodu a závěru celkem devět číslovaných bodů, z nichž první se věnoval personálním změnám v komunitě sester a osmý stavebním úpravám budovy. Třetí až šestý pak činnosti sester v nemocnici, v opatrovně malých dětí a také při vyučování ručních prací. Zbylé body se týkaly financí spolku (součástí byl i přehled majetku a informace o dobrodincích) pak statistice jejich činnosti.

Je to zatím však jediná tištěná výroční zpráva, kterou se mi podařilo objevit. Je možné, že i další zprávy byly tištěny, vzhledem k omezenému počtu potenciálních příjemců to nemuselo být pravidlem.³⁹

1.3.6. Příspěvek k udržení památky, 1899

Posun k jazykově českým zprávám dokládá nejen již zmíněná výroční zpráva z poloviny osmdesátých let, ale i skutečnost, že poslední a nejpodrobnější tištěná zpráva o existenci a činnosti Spolku a Nemocnici už vyšla pravděpodobně pouze česky. Jedná se o anonymní text, vzniklý kompilací a doplněním předchozích dvou vydavatelských počínů – německé verze Stanov a české verze Památky na slavnost posvěcení. Anonymní soubor textů, nazvaný *Příspěvek k udržení památky na padesátou ročníci vladaření Jeho Veličenstva císaře a krále Františka Josefa I. (1948–1898)*,⁴⁰ začíná přetištěním *Památní listiny, zazděné v průčelí domu číslo 41* při prvním posvěcení ústavu 21. srpna 1863 a *Stanov Spolku pro Nemocnici korunního prince Rudolfa* s datem 7. července 1864. Další strana přináší informaci o schválení (6. ledna 1865) a potvrzení (9. prosince 1872) stanov

³⁸ ŽÍDEK, Cyril. *Výroční zpráva o činnosti Spolku dobročinného Ústavu korunního prince Rudolfa v Nové Říši na rok 1884*. V Jihlavě: A. Jiling, [1885].

³⁹ Další výroční zprávy se nacházejí v nepříliš čitelných konceptech v SOKA Jihlava, fond FÚ Nová Říše, kart. 8, inv. č. 211.

⁴⁰ *Příspěvek k udržení památky na padesátou ročníci vladaření Jeho Veličenstva císaře a krále Františka Josefa I. (1948–1898)*. V Brně: Papežská knihtiskárna benediktinů rajhradských, 1899. Zdigitalizovaný exemplář je k dispozici na stránkách Moravské zemské knihovny, [2021-04-19] <http://www.digitalniknihovna.cz/mzk/view/uuid:8e1a7650-8bd5-11e2-a920-005056827e51?page=uuid:4f93d240-9531-11e2-8f81-5ef3fc9ae867>.

moravským místodržitelstvím a také o císařském souhlasu s jménem korunního prince v názvu Nemocnice (8. prosince 1864).

Další část *Vzrůstání fondu ústavního* je – společně s kapitolou nazvanou *Jména a příspěvky P.T. pp. zakladatelů, spoluzakladatelů a dobrodinců do konce roku 1864* – českým překladem příslušných částí textu z roku 1865. Navazující nejdelší část knihy s titulem *Vnitřní zařízení a vedení ústavu* podrobně popisuje jak původní budovu a její vnitřní členění z roku 1863, tak dostavbu z roku 1878, ale také nárůst členů Spolku, změny ve složení jeho výboru, počty ošetřovaných a vyučovaných i finanční dary pro fungování Nemocnice, a to od počátků do roku vydání brožury. Tato kapitola je přerušena líčením *Slavnosti při svěcení ústavu dne 21. srpna 1878* a uzavřena výčtem těch, jenž jako *Zakladatelé, spoluúdivové a dobrodinci, kteří od roku 1864 ke Spolku přistoupili*.

Předposlední část tvoří výčty členů výboru Spolku k 22. dubnu 1897, představených komunity boromejek od roku 1864 do 1898, jména sester celé komunity z roku 1898, roční účet a výkaz majetku z téhož roku. Závěr tvoří přetisk řeči P. Františka Bystřičky a básní, pronesených při svěcení domu 1878, tak jak je známe z dodatku k české verzi spisu Cyrila Žídka. Kromě sumarizace informací je přínosem zmíněné publikace také její obrazový doprovod, čítající 18 reprodukcí. Kromě dvou pohledů na budovu Ústavu (včetně jedné veduty spojující poněkud naivním způsobem pohled na oba novoříšské kláštery), se jedná zejména o portréty dobrodinců – členů císařské rodiny, představených kanonie a okolní šlechty, jsou zde zpodobněni i významní členové výboru Spolku: Josef a František Hrisovi, Ignác Procházka, Marcellin Riess či generální představená boromejek Eufemie Němcová.

1.4. Prameny v Státním okresním archivu v Jihlavě

Kromě již zmíněných tištěných pramenů, které mi byly zpřístupněny díky ochotě pracovníků Státního okresního archivu v Jihlavě, jsou pro tuto práci důležité následující archivní fondy: Farní úřad Nová Říše, Dobročinný ústav, Obecní úřad a Místní národní výbor tamtéž.

1.4.1 Římskokatolický farní úřad Nová Říše

Římskokatolický farní úřad Nová Říše (1701–1952)⁴¹ nezahrnuje bohužel žádnou pamětní knihu, je zde však samostatná složka nazvaná Dobročinný ústav (spolek) Rudolfinum.⁴² Jedná se o rozsáhlý konvolut spisů zahrnující pravidelně se opakující pozvánky na schůze výboru i na valné hromady, ale také jednatelelské zprávy, přinášející každoroční statisticky akcentované zprávy o činnosti spolku a působení řeholnic. Na konci fondu je několik písemností svázaných s působením zbožných spolků – členské knihy a seznamy zbožných bratrstev působících v novoříšské farnosti,⁴³ obé se však omezuje jen na soupis členů.

1.4.2. Dobročinný ústav Nová Říše

Dobročinný ústav Nová Říše (1926–1936)⁴⁴ slibuje pokračování písemností spolku zabezpečujících chod Rudolfinu, situace je však mnohem složitější. V jediné knize, která tento fond tvoří, se nachází vložená nájemní smlouva na pozemky Dobročinného ústavu (včetně seznamu nájemců), podle níž byla chybně určena kniha, která obsahuje peněžní vklady žáků z měšťanské školy v Nové Říši, do jejíhož fondu by kniha měla být zařazena.

1.4.3. Archiv obce Nová Říše

Archiv obce Nová Říše (1457–1945)⁴⁵ obsahuje vzácnou pamětní knihu z let 1743–1857,⁴⁶ která však ke zkoumané problematice nic nového nepřináší. Zajímavější zjištění ukrývá složka spisů věnovaných stavbě nové školy a školním záležitostem⁴⁷ – ze zápisů vyplývá, že několik tříd měšťanské školy bylo umístěno provizorně počátkem 20. let 20. století v objektu kláštera a mezi Dobročinným spolkem a obcí tak byla uzavřena řada dohod, upravující nájemní vztahy a vymezující i podobu a pravidla nutných stavebních

⁴¹ Fond zahrnuje 2,53 archivního materiálu, je v plném rozsahu inventarizován a je (kvůli své provázanosti s klášterem premonstrátů v Nové Říši) ve správě SOkA Jihlava a je zde povoleno nahlížení. Inventář zpracoval roku 1963 Vojtěch Cvek.

⁴² SOkA Jihlava, fond FÚ Nová Říše, kart. 8, inv. č. 211.

⁴³ SOkA Jihlava, fond FÚ Nová Říše, inv. č. 301 (z let 1865–1923) a 302 (1903–1948), svou speciální knihu má pak Apoštolát sv. Cyrila a Metoda.

⁴⁴ Fond obsahuje pouze 0,03 bm nezpracovaného archivního materiálu - tj. popsanou knihu. Laskavostí pracovníků badatelný mi byl ale zpřístupněn.

⁴⁵ Fond zahrnuje 4,53 bm zpřístupněných archiválií a 1,05 nezpracovaných materiálů. Inventář sepsal roku 1962 Vojtěch Cvek.

⁴⁶ SOkA Jihlava, fond AO Nová Říše, inv. č. 12. Kniha byla do fondu vložena dodatečně (přirůstek 799), původně se snad nacházela ve fondu Městského muzea v Telči.

⁴⁷ SOkA Jihlava, fond AO Nová Říše, kart. č. 7, inv. č. 96.

úprav. Pátrání ve stavebních spisech uložených ve fondu Archiv obce se ukázalo jako bezpředmětné.

1.4.4. Místní národní výbor Nová Říše

Místní národní výbor Nová Říše (1945–1990)⁴⁸ disponuje několika svazky kronik, z nichž první byla založena na základě zákona z 30. ledna 1920 a celá sepsána kronikářem Josefem Šimáčkem v roce 1928. Autor zde věnoval i podrobný popis činnosti Dobročinného spolku, budově Rudolfiny i působení sester boromejek.⁴⁹

O deset let později navázal zápisem za rok 1938 Cyril Mareček (zápisy z let 1928–1937 se nedochovaly), který zavedl druhý svazek pamětní knihy a pak ještě po válce připsal události z let 1939–1945 a zachytil i léta 1946 a 1947. V témže svazku nalezneme zprávu o dalším kronikáři Vladimíru Kociánovi, který byl o tuto funkci požádán akčním výborem MNV a napsal zprávu o roce 1948. Závěr rukopisu tvoří zápisy dalšího novoříšského kronikáře Ing. Karla Němce, jmenovaného radou MNV 31. 1. 1950, který zachytil likvidaci mužského premonstrátského kláštera během akce K v dubnu 1950, osazení kláštera sestrami premonstrátkami a františkánkami a zaznamenal také odvezení sester „*velkými autobusy 23. srpna 1951 do Broumova v Čechách a do Vidnavy ve Slezsku.*“⁵⁰

Třetí díl kroniky z let 1952–1960 přináší již jen zprávy o obsazení budov premonstrátského kláštera vojskem a opravy klášterního kostela.⁵¹

1.5. Prameny v Archivu Kongregace Milosrdných sester sv. Karla Boromejského v Praze

Obsahuje několik typů písemností, které mi byly generální archivářkou kongregace S. M. Fidelis Sedlákovou zpřístupněny. Jednalo se zejména o strojopisnou Kroniku Milosrdných sester sv. Karla Boromejského, v jejímž III. díle, zahrnujícím léta 1863–1866, byla pozornost věnována i domu v Nové Říši.⁵² I když se autorku zápisů nepodařilo

⁴⁸ Fond je zpřístupněn zhruba ze dvou třetin – 2,57 bm zpracovaly J. Krpálková a H. Nedbalová ve svém prozatímním inventárním seznamu z roku 1982, 1,47 bm zůstává nepřístupné.

⁴⁹ SOKA Jihlava, fond AO Nová Říše, inv. č. 56, s. 59, 67–73.

⁵⁰ SOKA Jihlava, fond AO Nová Říše, inv. č. 57, s. 198–201. Citace na s. 201.

⁵¹ SOKA Jihlava, fond AO Nová Říše, inv. č. 58.

⁵² AKSB Praha, *Kronika III.*, s. 13–24.

zjistit, je zřejmé, že záznamy vznikly retrospektivně, neboť zaznamenávají ještě rozšíření ústavu roku 1878.

Kromě toho jsou zde originální dokumenty ve sbírce Nová Říše, zachycující korespondenci mezi představenými kongregace, Spolkem, novoříšskými faráři i opaty premonstrátského kláštera, a to za celou dobu existence tohoto domu.⁵³ Starší část dokumentů je rozdělena do sedmi fasciкул. V prvním se nachází korespondence klášterního lékaře Marcellina Riese, opata Arnošta Šírka a premonstráta Antonína Haubera s představenou kongregace boromejek Eufemií Němcovou, která předcházela příchodu sester v 8. ledna 1864.⁵⁴ Na tento fasciкул navazují listy týchž odesílatelů (mezi nimiž přibyl i Spolek jako právnická osoba a úřady státní správy) z následujících dvanácti let. Z této charakteristiky se vymyká ocenění dvou gruntů č.p. 40 a 41, které se staly základem nemovitého majetku Nemocnice, výkaz vydání a také týdenní vzorový jídelníček chudých, kteří byli v Nemocnici ošetřováni.⁵⁵

Třetí fasciкул otevírá povolení pro zřízení filiálního domu boromejek v Nové Říši brněnským biskupem Antonínem Arnoštem hrabětem Schaffgotschem, datované 3. prosince 1863, v němž je jako řádný zpovědník jmenován premonstrát Antonín Hauber. Je zde také opis jmenovacího dekretu jeho nástupce Heřmana Trbuška (vydaného opět brněnským biskupem Karlem Nöttigem) 27. listopadu 1876. Kromě listů biskupů zde nalezneme i svolení Moravského zemského místodržitelství pro vznik filiálního domu a působení sester z 16. září 1863.⁵⁶ Čtvrtý fasciкул shromažďuje dokumenty týkající se dětské opatrovny a industriální školy pro dívky z let 1880–1892 a to včetně řádu a

⁵³ Protože část korespondence byla psána německy a novogotickou kurzivou, chtěla bych poděkovat dr. Janě Oppeltové za vytvoření stručného obsahu těchto písemností a jejich identifikaci s překlady obsaženými v AKSB Praha, *Kronika III.*, s. 13–24.

⁵⁴ *Correspondenz vor der Niederlassung*. První list je z 31. května 1863, poslední opatův dopis je datován na Nový rok 1864. Listy (ze strany boromejek se jedná o koncepty) byly psány německy, jejich částečné překlady jsou uveřejněny v kronice citované v poznámce výše.

⁵⁵ AKSB Praha, Sbírká Nová Říše. Fasc. 2. *Correspondenz vom tage der Ankunft der Schwestern 8. 1. 1864 bis 1868*. Zařazeny jsou zde listy až do roku 1876, mezi odesílateli je c.k. okresní hejtmánství v Telči i Moravské zemské místodržitelství.

⁵⁶ AKSB Praha, Sbírká Nová Říše. Fasc. 3. *Bewilligung der Niederlassung und geistlichen Angelegenheiten*. Ve složce je chybně zařazené pozvání pro generální představenou na oslavy 50. výročí založení spolku ze srpna 1913 (a to i s konceptem blahopřejného telegramu na zadní straně).

týdenního vzdělávacího plánu pro opatrovnu.⁵⁷ Poměrně chudší je šestý fascikl s korespondencí týkající se soukromé dívčí obecné školy z let 1895–1897.⁵⁸

Pátý fascikl je uvozen souhrnným účetnictvím Ústavu za léta 1880–1890, na něž navazuje korespondence generální představené boromejek s opatem Antonínem Hauberem a Spolkem z let 1890–1892.⁵⁹ V tomto i sedmém fasciklu se projednávají personalia sester a také v posledním z fasciklů se nacházejí účty – tentokrát za rok 1891 a 1897.⁶⁰

Poslední fascikl – tentokrát už bez označení obsahu – zahrnuje korespondenci týkající se zrušení filiálního domu v Nové Říši. Nejstarší doklady jsou již z roku 1917, kdy tomu patrně zabránila intervence opata Ferdinanda Hotového jménem Spolku. Další listy mezi představenou komunitou v Nové Říši a vedením pražského mateřince z let 1942–1945 odkrývají důvody, které nakonec vedly k zrušení filiálního domu v prosinci roku 1945, jemuž nezabránily ani protesty starosty Nové Říše či představených Charity, která převzala péči o novoříšský sirotčinec. Mimo to jsou zde také soupisy inventáře a jeho rozdělení mezi Kongregaci a Dobročinný ústav, kde je převzaly sestry z Kongregace sv. Cyrila a Metoděje z Brna.⁶¹

O konci novoříšské komunity sester boromejek svědčí i dva mladší dokumenty – anonymní stručná rekapitulace osudů domu v roce 1945 a svědectví Metoděje Nováka z Nové Říše zaslané sestřím v říjnu 1999. Oba dokumenty jsou součástí složky Plány, v nichž se nachází jak výše zmiňované propagační litografie z června 1867 s návrhem čelní fasády domu. Je zde zařazen také půdorys přízemí a prvního patra celého rozšířeného objektu, který vypracoval Jan Krištof 20. července 1880. Ke kolkovanému plánu je pak připojena doložka obce Nová Říše, podepsaná starostou, že podle komisního protokolu je to plán schválený pro rozšíření ústavu o dva roky dříve.⁶²

⁵⁷ AKSB Praha, Sbíрка Nová Říše. Fasc. 4. *Bewahranstalt und Arbeitsschule*.

⁵⁸ AKSB Praha, Sbíрка Nová Říše. Fasc. 6. *Verhandlungen wegen einer Mädchen-Volksschule*.

⁵⁹ AKSB Praha, Sbíрка Nová Říše. Fasc. 5. *Verhandlungen wegen Abberufung der Schwestern*.

⁶⁰ AKSB Praha, Sbíрка Nová Říše. Fasc. 7. *Jahresausweise und Gedenkschriften*.

⁶¹ AKSB Praha, Sbíрка Nová Říše., fascikl označený jen Nová Říše, nadále bude citován jako Fasc. 8. Kromě již zmíněných částí jsou zde zařazeny listy z roku 1935, týkající se prokázání československého státního občanství u sester Ctibory Anny Indráčkové, Edeltrudis Kateřiny Chvátalové a Zity Zdenky Holnové, Pauliny Rosalie Muttichové. Poslední jmenované se týká list generální představené, v níž odmítá léčení sestry Pauliny v *Liečebně verejných zamestnancov v Trenčanských Teplicích* z důvodu *její silné nervové churavosti*.

⁶² AKSB Praha, Sbíрка Nová Říše. Fasc. Plány

Důležitým a nikoliv jen ilustračním pramenem je i soubor 12 fotografií, zachycujících působení sester i stav domu na přelomu 19. a 20. století.⁶³

⁶³ AKSB Praha, Sbíрка Nová Říše. Soubor fotografií.

2. Kongregace Milosrdných sester sv. Karla Boromejského a její působení v českých zemích

Vznik ženských kongregací počátkem 17. století znamenal nejen novou formu zasvěceného života, ale radikální změnu pohledu na možnosti působení a způsobů jeho realizace v katolické církvi. Zatímco středověká církev počítala s ženami uzavřenými uvnitř klauzury a věnující se modlitbě či meditativní práci.⁶⁴

S Anglickými pannami (Institutem blahoslavené Panny Marie), které se řídily konstitucemi sv. Ignáce z Loyoly, se objevuje společenství žen, které se zřekly klauzury a začaly apoštolsky působit na veřejnosti. Tato novinka byla příčinou dlouholetého boje za uznání nové kongregace, zprvu zaměřené na výchovu a vyučování dívek., k níž došlo až po smrti zakladatelky, anglické exulantky Marie Ward. Druhou ženskou kongregací dle papežského práva jsou Milosrdné sestry sv. Vincence z Pauly, které byly zaměřeny zejména charitativně (jsou nazývány jako Dcery křesťanské lásky).⁶⁵

2.1. Vznik kongregace Milosrdných sester sv. Karla Boromejského a jejich spiritualita a činnost

Tradičně jako třetí jsou mezi ženskými kongregacemi jmenovány boromejky – Milosrdné sestry sv. Karla Boromejského. Jako zakladatel či inspirátor je připomínán advokát z francouzského Nancy Josef Chauvenel (1620-1651), který se sám věnoval péči o chudé a nemocné. Sám se však sám nakazil morem a před smrtí vyslovil přání, aby dědictví, které by mu mělo připadnout, bylo věnováno komunitě, která bude pokračovat v jeho charitativní činnosti. Jeho otec Emanuel Chauvenel synovo přání splnil a 18. června 1652 byla v Nancy podepsána zakládací listina a založen „Dům milosrdenství pod záštitou Svaté Rodiny Ježíše, Marie a Josefa“⁶⁶

Společenství prvních pěti sester bylo zasvěcené sv. Rodině, nicméně protože se věnovaly péči o chudé, nemocné a opuštěné, byly označovány jako „milosrdné sestry“. Spojení se sv. Karlem Boromejským (a rozšířené označení boromejky) bylo odvozeno od sochy na průčelí mateřince v Nancy (obdobné sochy byly pak součástí výzdoby i dalších

⁶⁴ Za diskusi nad rolí žen v církvi, formách jejich zasvěceného života a velkému vlivu kongregací v 19. století vděčím dr. Janě Oppeltové.

⁶⁵ JIRÁSKO, Luděk. *Církevní řády a kongregace v zemích českých*. Praha: Klášter premonstrátů na Strahově, 1991 s. 126–129.

⁶⁶ FOLTÝN, Dušan. *Encyklopedie*, s. 62–63.

domů) a tak se tento milánský arcibiskup 16. století známý svou charitativní činností stal patronem celého řádu. Státní schválení komunita „Služebnic Svaté rodiny Ježíše, Marie a Josefa“ získala 6. května 1663 a 21. května téhož roku i schválení místního biskupa.

Postupně sestry toužily i po dalších atributech řádového společenství a „*požádaly toulského biskupa, aby se mohly zavázat slibem služby chudým lidem. Biskup André Saussay, žádosti sester v roce 1679 vyhověl a tak první sestry tak mohly složit do rukou opata premonstrátského kláštera Epiphana Louise slib milosrdné pomoci chudým nemocným. Tento muž rovněž přepracoval konstituce. K původnímu slibu milosrdenství a vytrvalosti přibývají další tři klasické řeholní sliby – v roce 1704 slib poslušnosti, v roce 1708 slib chudoby a v roce 1711 slib čistoty.*“⁶⁷

Do počátku 18. století se boromejky věnovaly téměř výhradně pečovatelské službě, poté začínají přejímat ošetřování přímo v nemocnicích a v menší míře výuku a výchovu mládeže. K přetržce v působení kongregace došlo za francouzské revoluce, matka představená byla dokonce nějaký čas uvězněna. Po obnově činnosti roku 1804 se kongregace začala rozvíjet a začaly vznikat i první domy za francouzskými hranicemi – v roce 1825 to byl Koblenz v Německu a poté 1837 přišly sestry boromejky i do Prahy.⁶⁸

2.2. Příchod boromejek do českých zemí, vznik prvních klášterů a působení sester

Do noviciátu v Nancy na podnět kanovníka Heřmana Dichtla přihlásily čtyři dívky z Českých Budějovic. Záměrem bylo, aby až se vrátí po absolvování noviciátu, mohly převzít na přání zakladatele Aloise Klára a jeho syna Pavla Aloise Klára Ústav pro zaopatřování a zaměstnání dospělých slepců, založený 1832. První dvě dívky odjely v roce 1834 a další dvě o rok později. Ve Francii složily 8. září 1837 a po té se společně vrátily do Čech, doprovázeny dvěma francouzskými sestrami, z nichž S. M. Terezie Helvigová se stala první generální představenou.⁶⁹

I když jejich prvním působištěm se stal Klárův slepecký ústav, kde také bydlely, s podporou Františka a Heleny Lobkovicových roku 1842 založily klášter s kostelem pod strahovskou zahradou v Praze. Zakoupením dvou malých domků tak založily budoucí

⁶⁷ SLABĚŇÁKOVÁ, Jana. *Působení Kongregace*, s. 17.

⁶⁸ Tamtéž, s. 18.

⁶⁹ DACHOVSKÝ, Karel Sv. *Karel Boromejský*. Praha: Řád, 2009 s. 50.

nemocnici a mateřský dům, u nějž později vybudovaly i kostel sv. Karla Boromejského. Jejich nemocnice, která své první pacientky začala přijímat roku 1843, je známa dodnes pod názvem Fakultní nemocnice pod Petřínem.

Ještě téhož roku složily své první jednoduché sliby chudoby, čistoty a poslušnosti novicky, které do řádu vstoupily již v Čechách. Kongregace, která obdržela papežské schválení 24. května 1841, se postupně začala rozšiřovat po Čechách.

„Další filiální domy vznikaly vždy odchodem minimálně tří sester na místo nového působiště. Tak sestry postupně začaly působit v Podolí u Mělníka (1841), v Třeboni (1842), v Litoměřicích, v Prčici (1845), v Oseku (1847), v Liberci (1848) a v Českých Budějovicích (1849). V této době dostávala kongregace i další nabídky na svoje působení, ale musela je vzhledem k nedostatku sester odmítat. Dále v roce 1854 byla převzata činnost v Rožďalovicích, a také, a to 24. října, v ženské trestnici v Praze na Hradčanech. Roku 1856 převzaly sestry činnost ve Všeobecné nemocnici v Praze.“⁷⁰

V následujících letech se rozvoj kongregace ještě více akceleroval. Mimo mnohá další založení v Čechách, vzniku samostatné větve řádu ve Slezsku, jsou boromejky pozvány do Líšně (dnes část Brna), kam je pozval majitel panství a významný moravský politik Egbert hrabě Belcredi.

„Pro tyto účely byl hrabětem zakoupen selský statek s dvěma obytnými domky s pozemky ve výměře jednoho lánu. Sestry s plány dobročinného hraběte souhlasily. Dne 24. října 1862 bylo dopisem generální představené Eufemie Němcové sděleno, že kongregace se ústně dohodla s hrabětem Belcredim na tom, že v jím darovaných domcích budou provádět dobročinnou činnost – péči o chudé a nemocné (což se nakonec neuskutečnilo), výuku ručních prací a později také školní vyučování dívek. Taktéž byl, prostřednictvím ordinariátu, biskup požádán, aby vzal tuto věc na vědomí a přijal boromejky do své otcovské ochrany. Tak již 11. listopadu téhož roku přijely do Líšně první tři sestry z mateřského domu v Praze – vůbec první tři boromejky na území brněnského biskupství. V jednom se zakoupených domků sestry bydlely a v druhém byla zřízena dívčí škola, pracovna i opatrovna.“⁷¹

Již následujícího roku 1863 probíhala jednání s výborem, který dostavěl budovu Nemocnice korunního prince Rudolfa v Nové Říši I zde se počítalo s ošetřováním chudých a nemocných, výukou ručních prací, péče o děti se omezila jen na nejmenší děti, výchozí podmínky byly tedy téměř srovnatelné. Z další komparace ovšem vyplývá, že majitel velkostatku měl úplně jiné možnosti, než dobrovolné sdružení, byť často personálně propojené s premonstrátským klášterem.

⁷⁰ SLABĚŇÁKOVÁ, Jana. *Působení Kongregace*, s. 21–22.

⁷¹ Tamtéž, s. 24 – 27.

3. Vznik Spolku pro zřízení nemocnice v Nové Říši a jeho působení do příchodu sester boromejek

Stanovy Spolku pro Nemocnici korunního prince Rudolfa v Nové Říši na Moravě, vydané roku 1865 v Jihlavě, jako počátek aktivit, vedoucích k založení tohoto ústavu spojeného více jak devadesát let s malým klášterem sester boromejek, citují přání panujícího císaře Františka Josefa II. Narození dědice trůnu korunního prince Rudolfa dne 21. srpna 1858 mělo podle něj být oslaveno tak, že *na místě všech obyčejných slavností a osvětlení, nějaký dobrý skutek vykonán byl.*⁷² Obdobně se vyjadřují i další dobové prameny,⁷³ stejně jako pozdější třetí díl Kroniky Milosrdných sester sv. Karla Boromejského.⁷⁴

3.1. Důvody pro zřízení Spolku pro zřízení nemocnice v Nové Říši

I když nelze tento podnět, který se ostatně odrazil v názvu ústavu, zcela pominout, je zřejmé, že celý záměr měl i další příčiny a souvislosti. Návrh na zřízení nemocnice, která měla plnit i další úkoly, vzešel z prostředí novoříšské samosprávy a nutně tak reagoval na povinnost se postarat o chudé a nemocné obecní příslušníky, které městysu přineslo prozatímní obecní zřízení (zvané také Stadionovo), vydané 17. března 1849⁷⁵ a na něj navazující domovský zákon, který stanovil, že *právo domovské v některé obci poskytuje právo se nerušeně v ní zdržovati a chudinské opatření v ní žádati.*⁷⁶ V polovině 19. století

⁷² Stanovy Spolku, s. III.

⁷³ Z Nové Říše. *Hlas*, s. 222, obdobně i některé další prameny, například *Nemocnice korunního prince Rudolfa a Ústav milosrdných sester sv. Karla Boromejského v Nové Říši na Moravě*, s. [III]

⁷⁴ AKSB, *Kronika III. 1863–1866*, s. 13: „Roku 1855 (sic!) probíhala všemi zeměmi rakouského císařství radostná zvěst o narození korunního prince. Byly nařízeny a konány slavnosti. Ani obec Nová Říše nechtěla zůstat pozadu. Císař vyslovil ušlechtilé přání: „Ne slavnostmi pomíjejícími, nýbrž trvalými dobročinnými podniky, nechť národové projeví svou radost.“ Tímto přáním řídila se i Nová Říše.“ Kronika nepochybně čerpala z textu ŽÍDEK, Cyril. *Památka na slavnost*, s. 5–6, což prozrazuje i chybně uvedený letopočet.

⁷⁵ Plný text prozatímního obecního zřízení vyhlášeného jako císařský patent 170/1849 ř. z. je k dispozici v databázi Alex: *Rechtsgesetzblatt 1849–1918*, [2021-04-19]. <<https://alex.onb.ac.at/cgi-content/alex?apm=0&aid=rgb&datum=18490005&seite=00000203>>.

⁷⁶ Zákon domovský ze dne 3. prosince 1863, č. 105 ř. z., odd. 1., § 1 viz TRÁVNÍČEK, J. *Domovské právo dle zákona ze dne 3. prosince 1863, ř. z. č. 105 a zákona ze dne 5. prosince 1896, ř. z. č. 222*. V Praze: F. Šimáček, 1901, s. 7.

se tak transformoval dosavadní systém podpory nemocných a chudých poddaných a sirotků, který do té doby byl – jako jinde – organizován vrchnostenskou správou, v Nové Říši již od středověku odvislou od tamní premonstrátské kanonie.⁷⁷

Založení nemocnice nepochybně souviselo i se zvýšením počtu obyvatel městečka – roku 1869 zde žilo 1149 obyvatel.⁷⁸ Kromě sdílené potřeby se postarat o méně šťastné sousedy lze za založením Spolku pro Nemocnici korunního prince Rudolfa tušit i jisté sebevědomí místních elit a nárůstem prosperity obce.

Ostatně jména a povolání zakládacích členů dostatečně ilustrují zázemí i roli, kterou Spolek zaujal v místní komunitě. Byli jimi: *Josef Hris, přednosta (starosta) soused a kupec; Václav Fridrich, radní a kupec; Josef Stránecký, výbor, soused a barvíř; Josef Zimmermann, výbor, soused a pekař, Pavel Smrčka, výbor a krejčí; Jan Novotný, chalupník a mistr tesařský; Matěj Valášek, obecní lékař; Marcellin Riess, lékař klášterský.*⁷⁹

3.2. Sbíráání finančních prostředků pro novoříšskou nemocnici

Úzké provázání obce se Spolkem je patrné nejen z účasti starosty Josefa Hrise a tří členů obecního výboru, ale také z toho, že obecní výbor věnoval ke zřízení nemocnice 400 zl. konvenční měny z rozpočtu městyse a také se zavázal, *že chce až do úplného složení oné sumy z ní ročně 5 % úroků do základní kasy pro nemocnici určené spláceti. K této základní jistině přidaly se též příspěvky již dříve panem přednostou Josefem*

⁷⁷ O chudinské a charitativní péči v režii tamní vrchnostenské správy před rokem 1850 nemáme podrobnějších zpráv. TIRAY, Jan. *Vlastivěda moravská*, zmiňuje řadu spolků (s. 302) či dějiny školy (s. 308–310), o vrchnostenském špitálu však nepřináší zpráv. DUŠEK, Milan. *Nová Říše*, s. 241: *Málo probádanou kapitolou v dějinách kláštera pak nadále zůstává jeho charitativní a společensko-sociální činnost. Zajímavé jsou například částky, které klášter vynakládal na výkup černošských dětí z otroctví po polovině 19. století, či různá poručenství.* STOKLASA, Jan – POLEHLA, Petr. *Klášter premonstrátů v Nové Říši* zmiňují mimořádné peněžité dary, kterými klášter podporoval sociálně slabé ve 20. letech 20. století (s. 80), i aktivity Farního ústavu chudých a charitativního odboru Katolické akce ze stejné doby (s. 84–88). Všechny tyto akce měly charakter přímé, nikoliv institucionální podoby.

⁷⁸ Tak uvádí RŮŽKOVÁ, Jiřina – ŠKRABAL, Josef. *Historický lexikon obcí České republiky 1869–2005: I. díl*. Praha: Český statistický úřad, 2006, s. 566. TIRAY, Jan. *Vlastivěda moravská*, s. 302 uvádí k roku 1791: 137 domů a 854 obyvatel.

⁷⁹ Citace: Z Nové Říše. *Hlas*, s. 222. Stejný seznam jmen (v jiném pořadí a s lehce jinými zaměstnáními uvádějí také *Stanovy Spolku*, s. III a IV., jmenovaní byli totiž i autory stanov Spolku.

*Hrisem k témuž účelu sebrané a sice 220 zl. stříbra.*⁸⁰ Úmysl městyse výrazným způsobem podpořila premonstrátská kanonie darováním 1000 zl. rak. čísla a také *neúnavným sháněním pana dra. Riese, který pro chudou obec vyprošoval doma i v cizině dary pro zmíněný dobročinný podnik,*⁸¹ byla shromážděna dvojnásobná suma.⁸²

Jedním z prvních, který připojil významnější příspěvek ve výši 260 franků ve zlatě, byl Philipp Heinrich Wolff (1822–1903), farář ve Weiningen u Zurichu. Pozoruhodné je, že se jednalo o faráře evangelické církevní obce (ve Weiningen samostatná katolická farnost nebyla a není), který byl propagátorem chudinské péče ve svém regionu a zakladatelem ochrany zvířat ve Švýcarsku.⁸³ Fundátorovu příslušnost k reformovanému vyznání dostupné prameny neuvádí (dokonce je označen jako *Hochwürdiger Herr P. Philipp Wolf, Pfarrer zu Weiningen bei Zürich*), zdůrazňují však velkou odezvu a nadšení, které jeho dar vzbudil.⁸⁴

Tuto informaci můžeme nalézt v seznamu zakladatelů, spoluúďů a dobrodinců, který je datován o Velikonocích 1865 a byl připojen (a to většinou i s výší příspěvku) k německé verzi stanov Spolku.⁸⁵ Dary zakladatelů začínaly na 20 zl. rakouské měny a v seznamu nalezneme celkem 47 fyzických i právnických osob, 34 spoluzakladatelů se podílelo částkou 10 zl. U poslední skupiny 41 dobrodinců pak příspěvky uvedeny nejsou a nepochybně se mohlo jednat i o podporu v naturáliích⁸⁶ či odvedenou práci.

⁸⁰ Tamtéž, o zakládací částce se shodně zmiňují i *Stanovy spolku*, s. III a *Kronika III. 1863–1866*, s. 13. Nejpodrobnější přehled všech dobrodinců spolku od jeho vzniku až do roku 1864 přináší přehled příjmů a výdajů z let 1858–1864, přepojený k německé verzi statut Spolku (*Statuten des Kronprinz Rudolf Spital – Vereins*, s. 20–22).

⁸¹ Citace *Kronika III. 1863–1866*, s. 13. Neobyčejné zásluhy klášterního lékaře Marcelina Riese, který kromě popisovaného ústavu se zasloužil o založení novoříšské záložny, vybudování veřejného osvětlení, zavedení vodovodu, zřízení pošty (zastával funkci poštmistra) a veřejné knihovny i založení spolku dobrovolných hasičů, vyzdvihuje také TIRAY, Jan. *Vlastivěda moravská*, s. 317 či nejpodrobněji DUŠEK, Milan. *Nová Říše*, s. 184–185.

⁸² O darech ve výši 2000 zl. rak. čísla se zmiňuje pouze Z Nové Říše. *Hlas*, s. 222.

⁸³ Podrobněji o Filipu Wolffovi viz *Historisches Lexikon der Schweiz*, [2021-04-19]. <<https://hls-dhs-dss.ch/de/articles/042065/2013-11-20/>> a stránky příslušné farnosti: *Reformirte Kirche Weiningen* [2021-04-19]. <<https://www.kirche-weiningen.ch/de/ueber-uns/kirchgemeinde--geschichte.html>>.

⁸⁴ *Statuten des Kronprinz Rudolf Spital – Vereins*, s. 18.

⁸⁵ *Statuten des Kronprinz Rudolf Spital – Vereins*, s. 31–37, obdobný seznam v češtině též *Příspěvek k udržení památky*, s. 31–35.

⁸⁶ V případě brněnského ústavu šlechtičen Panny Marie Školské (Damenstift Mariaschul zu Brünn) členky věnovaly kus lněného plátna v ceně 10 zl.

V případě nejpočetnější skupiny zakladatelů seznam uvádí mezi zakladateli na prvním místě členy císařské rodiny – císařovnu Alžbětu a její tchyni Žofii Frederiku Bavorskou (obě darovaly obnos 100 zl.), menší částku (20 zl.) pak věnoval ve Vídni žijící modenský vévoda František V., pocházející z boční větve Habsbursko-lotrinské dynastie. Ze šlechtických kruhů nalezneme v seznamu ještě Jana II. knížete z Lichtenštejna (25 zl.), zemského hejtmána Emanuela hraběte Dubského z Třebomyslic (340 zl.), Annu Kammel šlechtičnu von Hardegger, manželku majitele želetavského panství (100 zl.), či Viktora hraběte Chorinského z Ledské, vlastníka panství Sádek (40 zl.), Egberta hraběte Belcrediho z Líšně (30 zl.), Marii hraběnkou Wallisovou z Budíškovice (25 zl.) či Karolinu a Kunhutu baronky von Dalberg, sídlící v Dačicích (obě 20 zl.).⁸⁷

Hodnotu příspěvků posledně jmenovaných převýšily částky věnované filantropii z ciziny, s nimiž byl nejspíše v úzkém kontaktu právě klášterní lékař Marcellin Riess.⁸⁸ Kromě již zmíněného faráře z Weiningen to byli: ředitel nemocnice v Basileji a evangelický spisovatel Teodor Meyer-Merian (1818–1867)⁸⁹ a praktický lékař z Hamburku Daniel Rudolf Warburg (1804–1883), který byl židovského původu.⁹⁰ Oba jmenovaní se – stejně jako farář Wolf – významně angažovali v ochraně a lepším zacházení se zvířaty a na účet Spolku složili téměř identickou částku – první 58 zl. a 58 kr. a druhý 57. zl. 68. zl.

Další jména zakladatelů dokládají, že se členové Výboru s žádostí o podporu obraceli i na své kontakty ve Vídni – mezi dárci byl i tamní advokát JUDr. Jan Dvořáček (115 zl.) – či ve slezské Vratislavi. Tamní biskup kníže Heinrich Förster (50 zl.) pak zahajuje dlouhou řadu dárců z řad duchovenstva – jako byli velmistr řádu křížovníků s červenou hvězdou Jakub Beer (50. zl) a probošt téhož řádu na Hradišti sv. Hypolita u Znojma Josef Pannosch (25 zl.), benediktiňští opaté Jan Nepomuk Rotter z Břevnova (40 zl.) a Günter

⁸⁷ Obě jmenované se podílely na fundaci malého kláštera boromejek v Dačicích blízko jimi vlastněného zámku, který zde působil v letech 1873–1917. Viz SLABĚŇÁKOVÁ, Jana. *Působení Kongregace*, s. 38–39.

⁸⁸ ŽÍDEK, Cyril. *Památka na slavnost*, s. 6 zmiňuje, že příspěvky sehnané klášterním lékařem pocházely „ze Švýcar, z Hamburku, z Bavor, z Vratislavi (jak ve zprávě z r. 1861 vytknuto jest).

⁸⁹ *Statuten des Kronprinz Rudolf Spital – Vereins*, s. 32 chybně uvádějí tvar Dr. Theodor Mayer, základní informace poskytuje *Algemeine Deutsche Biografie*, [2021-04-19]. <https://de.wikisource.org/wiki/ADB:Meyer-Merian,_Theodor>.

⁹⁰ WOLF, Eberhard. *Medizin und Ärzte im deutschen Judentum der Reformära. Die Architektur einer modernen jüdischen Identität*. Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht, 2014, s. 144

Jan Kalivoda z Rajhradu (20 zl.) či opat kláštera obutých augustiniánů na Starém Brně Cyril František Napp (20 zl.). Stejnou částkou přispěli i představení augustiniánské kanonie Klosterneuburg Adam Schreck, cisterciáckého opatství Wilhereing Alois Dorfer a arcibiskup ve Freiburgu Hermann von Vicari. Další arcibiskupové a biskupové (z Brna, Českých Budějovic, Rottenburgu, Limburku ale i z města Lugo v rumuské části Banátu) jsou v soupisu vedeni jako dárci stejné finanční částky. Je zajímavé, že příspěvek v obdobné výši (21 zl.) poskytl i farář z Cizkrajova Vincenc Penischka, možnosti ostatních duchovních správců z okolí však dovolovaly dary spíše nižší.

Prosbu o podporu vyslyšely i celé řeholní komunity – kláštery cisterciacek v Lužici Marienthal a Marienstern věnovaly 50 a 40 zl., benediktinský klášter Scheyern v Bavorsku 20 zl. Mezi spoluzakladateli a dobrodinci nalezneme také klášter Anglických panen v Praze i rakouském Kremsu i komunity sester boromejek z Prahy a Vídně. Pozoruhodná je vysoká podpora (20 zl.) Kyrýsnického pluku č. 12, která byla předána kaplanem pluku Josefem Wychtou.

Zvláštní kapitolu mezi podporovateli tvoří představení premonstrátských kanonií – strahovský a tepelský opat věnovali 50 zl., opaté rakouských klášterů Geras a Zwettl 30 zl., želivský opat 10 zl., mezi dobrodinci je zanesen i představený kanonie Wilten v Tyrolsku. Nejčastěji jsou zastoupeni ovšem členové novoříšské kanonie. Kromě již zmíněného daru 1000 zl. přispěl tehdejší opat Arnošt Šírek 20 zl., stejně i velký příznivec celého podniku Antonín Hauber. Ostatní bratři – převor Norbert Ritschel, novoříšský farář Milo Prixl – patřili svými dary mezi spoluzakladatele či dobrodince celého podniku.

Zahanbit se nenechali ani obyvatelé Nové Říše, z nichž největší příspěvek věnoval již zmíněný klášterní lékař Marcellin Reiss (42 zl.), hned po něm následovali židovský obchodník Albert Lederschneider (36 zl. 64 kr.), obecní lékař a Matěj Valášek (36 zl.) a vdova po obchodníku Anna Hrisová (33 zl. a 64 kr.). Mezi zakladatele s příspěvkem 20 zl. patřili ještě obchodník Václav Fridrich a tesař Jan Novotný. Již zmíněný starosta a obchodník Josef Hris, stavitel Jan Kryštof (Christof), měšťan Ferdinand Brabec, stolař Vilém Kandus patřili mezi spoluzakladatele a dalších osm obyvatel z Nové Říše je jmenováno jako dobrodinci celého podniku.

Další částka do fondu na zřízení nemocnice vplynula z plesů a divadelních představení tak, jak to doporučovaly soudobé zákonné normy,⁹¹ a v tomto případě činila 214 zl. 43 kr. rak. čísla.⁹²

3.3. Stavba domu pro Nemocnici korunního prince Rudolfa

Díky tomu mohl získat Spolek dům č.p. 41 v horní části novoříšského náměstí, který – coby spáleniště s 14 jitry polí, luk a zahradou⁹³ – dán do dražby 14. března 1862. Kupní cena 2422 zl. rak. čísla pak umožňovala, aby již v témže roce byla zahájena stavba nového domu, vhodného pro nemocnici a další charitativní péči, jehož plán sestavili Hugo Seka, nadlesní z nedalekých Olšan a stavitel Jan Kryštof, který společně s dr. Riessem celou stavbu řídil.

Základní kámen byl položen 21. srpna 1862, do konce roku byla hotova hrubá stavba a stavební práce pokračovaly na jaře roku 1863. I když jeden ze členů spolku, tesař Jan Novotný zhotovil zadarmo krov,⁹⁴ vyčerpala stavba jednopatrového domu dosud shromážděné finance natolik, že bylo třeba urychleně sehnat další prostředky. Proto navrhl p. M. Riess Spolku, aby se zřídila věcná loterie, kteroužto on skoro sám provedl, a kterážto, jsou povolena c. k. ministerstvem financí, přinesla spolku 3200 zl. rakouského čísla užitku.⁹⁵ Požehnání *Nemocnice korunního prince Rudolfa* provedl opat novoříšské kanonie Arnošt Šírek přesně rok po položení základního kamene domu 21. srpna 1863, na den pátých narozenin korunního prince, jehož jméno nemocnice měla nést.

⁹¹ Tak například *Zákon daný dne 3. prosince 1868 pro Království české v příčině opatrování chudých*. V Praze: Eduard Grégr, 1869, s. 11 v § 23 stanoví: *Zastupitelstvům obecním schvaluje se, aby k dosažení příspěvků dobrovolných zaváděly subskripce a sbírky, pořizovaly na místech veřejných pokladnice obětí a pokladničky sběrací a povzbuzovaly osoby soukromé k dobročinnosti vůbec při funkcích duchovních, při slavnostech a shromážděních, zařizováním divadel, výstav, zábav a loterií neb jiným příhodným způsobem a učinily ji chudým užitečnou*. Podobné zásady platily obecně již dříve.

⁹² Tak uvádí soudobá zpráva Z Nové Říše. *Hlas*, s. 222.

⁹³ Jednalo se o hospodářství púllánika, dle dnešního přepočtu o velikosti 8 ha (1 jitro dle dolnorakouské měrné soustavy má 5754,64 m²), dům vyhořel 25. září 1861. Z Nové Říše. *Hlas*, s. 222 uvádí, že na hospodářství bylo navázáno břemeno – výměnek vdovy Josefy Růžičkové.

⁹⁴ Z Nové Říše. *Hlas*, s. 222.

⁹⁵ Citace: ŽÍDEK, Cyril. *Památka na slavnost*, s. 6.

3.4. Slavnost požehnání domu pro Nemocnici korunního prince Rudolfa 21. srpna 1863

Průběh celé slavnosti zachycuje dopis dr. Marcellina Riesse generální představené boromejek Eufemii Němcové, který byl v českém překladu zanesen do kroniky sester: *Nejdůstojnější pan prelát, náš vzácný protektor, veškeré duchovenstvo z kláštera, velmi četní hosté, mezi nimi i pan předseda okresu, krajský lékař a mnozí jiní zúčastnili se slavnosti. V 9 hodin byla slavná mše svatá s asistencí v klášterním a farním kostele sv. Petra a Pavla, poté vyšel z chrámu průvod: vpředu školní mládež, dále cechy s vlajíci prapory a nepřehledné množství lidu. Průvod se ubíral k nemocniční budově, která byla vkusně ozdobena věnci z chvoje, význačnými výroky a obrazy císaře, císařovny a korunního prince. Když průvod dospěl k budově, vysvětil náš vzácný protektor nemocnici.*

Poté se vážení hosté odebrali do velké místnosti v prvním patře, kde se předčítala pamětní listina a s pamětní listinou byly potom zazděny i mince. Nejdůstojnější pan prelát pronesl ke všem účastníkům slavnosti vhodný proslov. Objasnil působení Milosrdných sester v korunních zemích císařského státu a sestry že se těší obzvláštní ochraně nejvyšších míst. Po významné promluvě následovalo nadšené volání „Sláva!“, načež se průvod slavnostně ubíral zpět do kostela, kde se zpíval hymnus „Te Deum.“ Nejdůstojnější pan prelát pozval všechny hosty i komité na oběd do kláštera. Při četných přípitcích bylo vzpomenuáno i důstojné paní generální představené a celé Kongregace. Teprve pozdě večer se veselá společnost rozcházela.⁹⁶

3.5. Schválení statut Spolku a získání názvu Nemocnice korunního prince Rudolfa

Ještě před touto velikou slavností bylo třeba zajistit právní existenci Spolku a zajistit také každodenní chod nově postaveného domu. V situaci, kdy Spolek disponoval částkami v řádech tisíců zlatých a stavebně dokončenou budovou, poněkud překvapuje, že až 16. července 1863 byly C. k. okresním úřadem v Telči vysokému místodržitelství

⁹⁶ Citace: AKSB Praha, Kronika III, s. 15–16. Originální list M. Riesse E. Němcové ze 1. 9. 1863 (AKSB Praha, Sbírká Nová Říše, Fasc. 1, sign. f. 1/4) a obsahuje kromě popisu slavnosti i řadu dalších informací – popisuje obrácení jistého člena výboru, skladbu místností v nově postaveném domě, pořádání loterie (včetně zásluh hraběnky Belcredi z Líšně) a žádá, zda by nebylo možné poslat do Nové Říše některou sestru, která by byla ochotná vyučovat francouzsky.

*k potvrzení předloženy stanovy, obsahující zároveň prostředky k dalšímu vydržování Ústavu.*⁹⁷

Stanovy schválené až 6. ledna 1865 výnosem č. 31.356 C. k. moravského místodržitelství v Brně už mohly počítat s císařským schválením názvu Nemocnice korunního prince Rudolfa, které bylo datováno 8. prosince 1864.⁹⁸ Záhy poté – „aby se dobročinnému podniku ještě více příznivcův a spolku nových údů získalo“, bylo rozhodnuto je vydat tiskem v české a německé verzi, přičemž k německé verzi byla připojena i stručná zpráva i o činnosti

Prestiž, kterou tak celý podnik získal, byla zkalena sporem o § 20 stanov, který se týkal případného zániku spolku a zněl: „Musil-li by se spolek pro neblahé poměry někdy rozejít, tehdy převezme městys Nová Říše, ohledně jeho výbor, práva a povinnosti údů spolkových, a spolkový ústav stane vlastnictvím obce Nové Říše. Avšak budiž jmění tohoto dobročinného ústavu vynaloženo toliko k účelům v těchto stanovách vysloveným, a proto také vždy zvláště spravováno. Ostatně musí přísně k tomu hleděno býti, aby povinnosti, jichžto spolek převzal naproti zakladatelům a dobrodincům, svědomitě byly plněny.“⁹⁹ Formulace příslušného paragrafu v již schválených stanovách měly být – dle přání moravského místodržitelství ještě podepsány obecním výborem Nové Říše. Přestože tvůrci stanov tento paragraf zamýšleli „jenom v zájmu a k prospěchu obce novoříšské, napadlo komusi nepochopitelným způsobem obavu pronésti: „že by snad tím někdy obci nějaké břemeno připadlo“, což mělo za následek, že obecní výbor stanovy ty

⁹⁷ Z Nové Říše. *Hlas*, s. 222. Tištěné *Stanovy spolku*, s. 15 ovšem jako datum uvádějí až 7. července 1864, což může souviset s níže popsáním sporem o § 20.

⁹⁸ Výbor Spolku byl o tomto souhlasu zpraven *výnosem vysokého státního ministerstva 26. prosince 1864 č. 25473/1530*. Ovšem i zde je rozdíl v údajích, které přináší tištěné *Stanovy Spolku*, s. 16 a *Příspěvek k udržení památky*, s. 38–39: „Odvážil se komitét obrátiti se s prosbou na Jeho Veličenstvo císaře pána o nejvyšší povolení, aby nový ústav v Nové Říši přijati směl název „Nemocnice korunního prince Rudolfa.“ Po nejvyšším dotazu a příznivé odpovědi, jakou o poměrech, účelu atd. c. k. moravské náměstnictví (místodržitelství) a okresní úřed telecký do Vídně daly, ráčilo Jeho c. k. apoštolské Veličenstvo rozhodnutím ze dne 18. prosince 1864 povolení to blahosklonně uděliti. Výnosem vysokého státního ministerstva ze dne 26. prosince 1864 č. 25473 o tom zpraven, plesal komitét radostí, vida, že krásné sice, ale s mnohými strastmi spojené dílo také nejvyššího schválení došlo, nepochybuje již o konečném zdaření se podniku síly jednotlivcův přesahujícího Pro městys Novou Říši bylo to neobyčejným a čestným vyznamenáním.

⁹⁹ *Stanovy Spolku*, s. 12.

spolupodepsati se obával. Komitét se opět a opět vynasnažil, aby obavu tu co zbytečnou a planou vysvětlil, avšak vždy nadarmo.“¹⁰⁰

Citované ustanovení zůstalo ve stanovách až do počátku 20. let 20. století, neboť změny stanov, které byly odhlaseny na valné hromadě 9. dubna 1874,¹⁰¹ či navrženy tamtéž 17. dubna 1891¹⁰² realizovány nebyly. Jedinou zásadní změnou, kterou schválila valná hromada Spolku 17. dubna 1882, byla změna názvu celého podniku na: „*Dobročinný ústav korunního prince Rudolfa v Nové Říši / Kronzprinz Rudolf-Wohltätigkeits-Institut zu Neureisch.*“ Tato změna obdržela císařský souhlas 5. února 1884 a odrazila se i v názvu sdružení – „*Spolek Dobročinného ústavu korunního prince Rudolfa v Nové Říši / Verein des Kronzprinz Rudolf-Wohltätigkeits-Instituts zu Neureisch.*“¹⁰³

Původní stanovy platné téměř sedmdesát let jsou rozděleny do tří větších oddělení, která dohromady zahrnují 31 paragrafů. První paragraf stanovuje „*účel spolku*“ plně soustředěný na zřizovanou nemocnici:

„a/ chudým katastrální obce novoříšské, k práci neschopným, v případě jejich onemocnění poskytnout lékařskou pomoc a ošetřování zdarma,

b/ také druhým osobám umožniti bezplatnou lékařskou pomoc a ošetřování za mírný týhodní příspěvek

c/ všem nemocným, kteří tohoto ústavu použití chtějí, pod výminkami v §§ 24 a 25 uvedenými podatipříležitost ku vhodnému v nemoci ošetřování,

*d/ mimo tento hlavní účel uvoluje se spolek také chudé katastrální obce novoříšské, vydržované z kasy chudých, do spolkového domu přijmouti, jakmile by obec k jejich přijmutí a ošetřování potřebných prostředků byla opatřila.“*¹⁰⁴

Další paragrafy první části stanoví také finanční zdroje spolku, na něž přirozeně navazuje kategorizace členů dle jejich příspěvků – jak bylo již uvedeno výše členové se

¹⁰⁰ *Příspěvek k udržení památky*, s. 40–41.

¹⁰¹ V tomto případě byly stanovy opraveny, doplněny o záměr zřídit v ústavu dívčí školu a takto poslány k potvrzení c. k. okresnímu hejtmanství 23. 4. 1874. Nicméně C. k. místodržitelství na Moravě svým rozhodnutím č. 13790 datovaným v Brně 18. 7. 1874 změnu stanov odmítlo a ohledně zřízení dívčí školy poukázalo na svůj výnos č. 18837 ze dne 23. 11. 1872 - viz *Příspěvek k udržení památky*, s. 48. Tamtéž, s. 24 se dozvídáme překvapivou informací, že stanovy, schválené 6. ledna 1865 C. k. moravským místodržitelstvím byly týmž úřadem potvrzeny 9. prosince 1872 pod č. 25272.

¹⁰² K této změně *Příspěvek k udržení památky*, s. 68, dodává „*že skutečněna býti nemohla*“ bez jakýchkoli dalších podrobností.

¹⁰³ Podrobněji viz *Příspěvek k udržení památky*, s. 64–65.

¹⁰⁴ *Stanovy Spolku*, s. 5.

dělili na zakladatele, spoluzakladatele, spoluúdy, účastníky či dobrodince. V následujících paragrafech se činí zmínky o členské matrice (bohužel nedochované), o povinnostech a právech členů, o valných hromadách a výborových schůzích.

Výboru spolku, jeho volbě, jednotlivým funkcionářům, povinnostem a pravomocím je věnováno druhé oddělení stanov. Třetí oddělení ustanovuje základní zásady pro fungování spolkové nemocnice, od pravidel pro přijetí nemocných, přes poplatky, domácí řád až po předposlední paragraf, který zní: „*Vnitřní zprávu ústavu spolkového povede Kongregace Milosrdných sester sv. Karla Boromejského z Prahy, dle zvláštního vzájemného usnesení*“¹⁰⁵

¹⁰⁵ *Stanovy Spolku*, s. 15.

4. Příchod sester boromejek do Nové Říše a jejich tamní působení v 60. a 70. letech 19. století

Paragraf 30 Stanov spolku kodifikuje už stávající stav, nicméně jednání, vedoucí k příchodu sester nebyla jednoduchá. Paralelně se stavbou budovy během roku 1863 se tedy mezi zainteresovanými „*pomýšlelo, aby Ústav byl předán do pečlivých rukou a nemuselo se brzy s bolestí hledět na jeho zánik.*“ Na základě rady opata kláštera benediktinů v Rajhradě u Brna Güntera Jana Kalivody a na základě obecné shody členů přípravného výboru¹⁰⁶ bylo rozhodnuto oslovit představenou Kongregace Milosrdných sester sv. Karla Boromejského v Praze, nepochybně proto, že řeholnice tohoto společenství byly známy svým působením v nemocnicích.

Jak píše kronika boromejek: „*pokus ten nebyl bez žádaného výsledku, neboť sestry vábila chudoba domu a dobrá vůle pořadatelského výboru.*“¹⁰⁷

4.1. Příchod sester boromejek do Nové Říše

Jednání s generální představenou milosrdných sester sv. Karla Boromejského S. M. Eufemií Němcovou se ujal premonstrát a budoucí novoříšský farář P. Antonín Hauber¹⁰⁸ a klášterní lékař Marcellin Reiss, kteří odcestovali do Prahy v březnu roku 1863 s povolením opata Arnošta Šírka. Představená se rozhodla vyplnit „*heißeste Wunsche*“ zakladatelů Ústavu a ústně přislíbila poslat do Nové Říše skupinu sester, jak svědčí lékařův list z 31. května 1863: *Sotva jsme přijeli do Brna, zvěstovali jsme nejdůstojnějším pánům prelátům u sv. Tomáše i v Rajhradě, důstojným pánům kanovníkům i panu biskupskému tajemníkovi výsledek svého projednávání. Všichni se upřímně radovali. Což teprve náš pan prelát a pořadatelský výbor!*“

Předchozí věty, které se snaží vzbudit dojem rozsáhlých kontaktů členů výboru s moravskou církevní hierarchií (a patrně tak upevnit i ústní dohodu s představenou), pokračují již konkrétními informacemi o uspořádání stavěné budovy včetně zařízení prádelny, záchodů a dokonce i márnice. Dopis počítá s návštěvou představené a naléhá i

¹⁰⁶ *Příspěvek k udržení památky*, s. 8–9.

¹⁰⁷ AKSB, *Kronika III. 1863–1866*, s. 14.

¹⁰⁸ O účasti P. Antonína Haubera svědčí jeho dopis E. Němcové ze dne 8. 1. 1864 (AKSB Praha, Sbirka Nová Říše. Fasc. 1, sign. f. 1/1), překlad přináší AKSB, *Kronika III. 1863–1866*, s. 19: „*Zároveň stále a z hloubi srdce děkuji Pánu Bohu, že má cesta do Prahy před rokem nebyla marná a má dávná ubohá přání že došla proti veškerému očekávání nejen splněná, nýbrž byla překonána.*“

na co nejrychlejší příjezd sester: „Komité má na zřeteli veškerá přání ctihodné paní představené a jeho jménem vyslovuji nejuctivější prosbu, aby nám paní generální představená sdělila, zdali by bylo možno dne 21 srpna, v den narozenin korunního prince ústav otevřít a smíme-li se těšit na brzké přivítání ctihodné paní představené v Nové Říši.“¹⁰⁹

Je otázkou, zda generální představená kongregace do Nové Říše přijela 8. července 1863 v doprovodu nejmenované spolusestry a „prohlédnuvši Ústav, nařídila věci ještě potřebné a slíbila poslati sem tři sestry svého řádu k opatrování nemocných a k zaražení dívčí průmyslové školy a opatrovny malých dítek a sice prozatím na dvě léta toliko za jednoduché jich stravování.“¹¹⁰ O významu návštěvy svědčí i květnaté vyjádření opata Arnošta Šírka z 21. července 1863: „Nemohu se zdržet, abych nenapsal, jak mne potěšila krátká návštěva obou laskavých důstojných paní. Zaplašila leckterý mrak, jevíci se tu a tam na zasmušilém obzoru.“¹¹¹

O tom, že návštěva generální představené se nesla ve znamení shody s výborem Spolku i novoříšským opatem svědčí i skutečnost, že již 8. srpna 1863 S. M. Eufemia Němcová požádala brněnského biskupa Antonína Arnošta hraběte Schaffgotsche o souhlas s působením kongregace v Nové Říši *mit dem Zwecke der Krankenpflege, einer Arbeitsschule und Kinderbewahranstalt*. Ten ji však mimo jiné odkázal na 38. článek konkordátu z 18. srpna 1855, na základě něhož měla ještě požádat o svolení moravského místodržitelství.¹¹²

Z konceptu odpovědi generální představené opatu Arnoštu Šírkovi datované 4. srpna 1863 je zřejmé, že navrhované datum 21. srpna pro zahájení činnosti Ústavu není reálné.¹¹³ Tento den došlo pouze k vysvěcení dokončené budovy, o níž dr. Marcellin

¹⁰⁹ List M. Riese E. Němcové z 31. 5. 1863 (AKSB Praha, Sbírká Nová Říše. Fasc. 1, sign. f. 1/1), překlad přináší AKSB, *Kronika III. 1863–1866*, s. 14–15.

¹¹⁰ Citace pochází z tisku *Příspěvek k udržení památky*, s. 9. Obdobně se o návštěvě vyjadřuje i kronika AKSB, *Kronika III. 1863–1866*, s. 15): *Zdalo se, že je velmi nutné Ústav prohlédnouti, poněvadž jeho místnosti měly sloužit několika účelům. Matka Eufemie se vydala na obtížnou cestu a sdělila výboru nejednu praktickou radu pro účelnou výstavbu Ústavu.*

¹¹¹ List A. Šírka E. Němcové z 21. 7. 1863 (AKSB Praha, Sbírká Nová Říše. Fasc. 1, sign. f. 1/2), použitý překlad přináší AKSB, *Kronika III. 1863–1866*, s. 15. Dopis se dále týkal již zmíněných prostor (prádelny a márnice), ale také domácí kaple v 1. patře, dále pak ustanovení zповědníka sester.

¹¹² List A. A. Schaffgotsche E. Němcové z 3. 12. 1863 (AKSB Praha, Sbírká Nová Říše. Fasc. 3).

¹¹³ Koncept listu E. Němcové A. Šírkovi z 4. 8. 1863 (AKSB Praha, Sbírká Nová Říše. Fasc. 1, sign. f. 1/3)

Riess poskytl generální představené rozsáhlou a nadšenou zprávu.¹¹⁴ Odpověď datovaná o deset dní později pak výboru zvěstovala záměr sester ujmout se Ústavu již v říjnu (stanoven byl 4. říjen jako jmeniny císaře Františka Josefa)¹¹⁵ a zjišťovala také možnosti využít pro stěhování služby pana Franze Kiliána z Jihlavy.¹¹⁶

Z dalších dochovaných listů, odeslaných do pražského mateřince členem novoříšské kanonie Antonínem Hauberem a dr. Marcellinem Riessem¹¹⁷ vyplývá, že sestřám scházel požadovaný souhlas C. k. moravského místodržitelství s existencí malé filiální komunity. Opat se snažil tuto překážku vyřešit intervencí u brněnského biskupa a konsistoře, nicméně se mu to podařilo až 15. listopadu 1863.¹¹⁸

Na lékařovu prosbu, aby sestry přijely co nejdříve, odpovídá S. M. Electa Zaunmüllerová již konkrétním návrhem a domluvou ohledně stěhování věcí a nábytku, zároveň však tlumočí přání generální představené, aby nebyly sestry nijak slavnostně vítány a mohly začít své působení prostě a tiše.¹¹⁹ Splnění této prosby zaručil dr. Riess v dalším dopisu z 25. prosince 1863 v němž představou ujistil jak zajištěním stěhování nábytku p. Maschkem z Jihlavy, zajištěním potřebných zásob i vytopením připravených místností. Tlumočil také nabídku novoříšského opata, že sestřám přijede vstříc do Jihlavy.¹²⁰

¹¹⁴ List M. Riess E Němcové z 21. 7. 1863 (AKSB Praha, Sbíрка Nová Říše. Fasc. 1, sign. f. 1/4 – citace z něj je uvedena v kapitole 4.4.).

¹¹⁵ Konkrétní datum ovšem z listu generální představené nevyplývá, přináší je práce (*Příspěvek k udržení památky*, s. 9.

¹¹⁶ List E. Němcové M. Riessovi z 11. 9. 1863 (AKSB Praha, Sbíрка Nová Říše. Fasc. 1, sign. f. 1/5). Zvláštností tohoto listu je nepochybně jeho kaligrafické provedení se slepou pečetí kongregace, které ve srovnání s ostatními koncepty korespondence vytváří dojem, že se jedná o neodeslaný originál.

¹¹⁷ List A. Haubera E. Němcové z 18. 9. 1863 (AKSB Praha, Sbíрка Nová Říše. Fasc. 1, sign. f. 1/6) a list M. Riess E. Němcové z 4. 12. 1863 (AKSB Praha, Sbíрка Nová Říše. Fasc. 1, sign. f. 1/7).

¹¹⁸ Toto datum vyplývá z listu A. A. Schaffgotsche E. Němcové z 3. 12. 1863 (AKSB Praha, Sbíрка Nová Říše. Fasc. 3), zmíněné svolení je citováno i s č.j. 3290. Zdá se, že bylo ovšem dodáno jen generální představené a brněnskému biskupu, výbor o něm informován nebyl. Proto *Příspěvek k udržení památky*, s. 28, který vychází z pramenů Spolku situaci s opožděným příjezdem sester popisuje takto: „Teprve 9. ledna 1864 převzaly milosrdné sestry Ústav, jelikož svolení C. k. moravské náměstnictví v prosinci 1863 mateřinci pražskému dodáno bylo.“

¹¹⁹ Koncept listu E. Zaunmüllerové M. Riessovi z 12. 12. 1863 (AKSB Praha, Sbíрка Nová Říše. Fasc. 1, sign. f. 1/8).

¹²⁰ List M. Riess E Němcové z 25. 12. 1863 (AKSB Praha, Sbíрка Nová Říše. Fasc. 1, sign. f. 1/9).

Vzhledem k tomu, že počátkem roku panovalo na Vysočině značně nepříjemné počasí (12–15° pod nulou) konkretizoval opat Arnošt Šírek svou nabídku, že pošle do Jihlavy svůj vlastní kočár, který na ně bude čekat 8. ledna už od 10.00 v hostinci u Lva vedle pošty.¹²¹ Podle jeho dalšího listu přijely tři sestry společně s představenou S. M. Modestou Schmidt¹²² stejný den večer kolem 18.00, zrovna, když zvonilo klekání.¹²³

4.2. První měsíce a roky kláštera sester boromejek v Nové Říši

Pravděpodobně díky pozdnímu večernímu příjezdu se ve většině zdrojů objevuje 9. ledna 1864 jako datum, kdy Milosrdné sestry sv. Karla Boromejského převzaly Ústav v Nové Říši. Podle dalších zpráv byly opatrovna dítek a industriální škola pro dívky otevřeny 18. ledna 1864, první nemocní byli přijati už 26. ledna 1864.¹²⁴ Stalo se tak navzdory tomu, že dlouhá lednová cesta sester do nového působiště se neobešla bez zdravotních komplikací, jak o tom svědčí závěr dopisu nově jmenovaného zpovědníka sester P. Antonína Haubera¹²⁵ zaslaného generální představené kongregace 18. února 1864. Zdá se, že již první měsíc působení milosrdných sester v hybatelech celého projektu vzbuzoval oprávněnou radost i naděje:

„Nejsem sice členem novoříšského nemocničního výboru, ale jsem novoříšským rodákem a mám živý zájem na jeho snahách. Jsem tedy dvojnásob povinná projeviti Vám, důstojná Matko, Vaším rádkyním a celé kongregaci nejsrdečnější dík za mnohá dobrodiní a oběti velkomyslným převzetím zdejšího chudého ústavu a za bohatou podporu, poskytnutou naší obci.

Vzdávám svůj dík srdečným „Zaplat' pán Bůh!“ a aby odplata Boží byla tím hojnější, slibuji, že se denně za Vás všechny budu modlit a prosit Pána Boha o ochranu a požehnání pro Vaši kongregaci a její křesťanskou činnost. Zároveň stále stále z hloubi srdce děkuji Pánu Bohu, že má cesta do Prahy před rokem nebyla marná a má dávná ubohá přání že došla proti veškerému očekávání nejen naplněná, nýbž byla překonána. Proto ještě jednou: „Deo gratias!“

¹²¹ List A. Haubera E. Němcové z 4. 1. 1864 (AKSB Praha, Sbíрка Nová Říše. Fasc. 1, sign. f. 1/6). Český překlad celého listu přináší AKSB, *Kronika III. 1863–1866*, s.17

¹²² Jméno sestry představené přináší *Příspěvek k udržení památky*, s. 77,

¹²³ Listy A. Šírka E. Němcové z 4. 1. 1864 (AKSB Praha, Sbíрка Nová Říše. Fasc. 1, sign. f. 1/10) a 8. 1. 1864 (AKSB Praha, Sbíрка Nová Říše. Fasc. 2). Oba listy v českém překladu se nachází v AKSB, *Kronika III. 1863–1866*, s.17–18.

¹²⁴ *Příspěvek k udržení památky*, s. 28

¹²⁵ Kolkované jmenování premonstráta P. Antonína Haubera na návrh opata Arnošta Šírka brněnským biskupem A. A. Schaffgotschem adresované generální představené E. Němcové je datováno 3. 12. 1863 (AKSB Praha, Sbíрка Nová Říše. Fasc. 3)

Vaše dobré sestry působí zde obvyklým, potěšujícím způsobem. Děti jsou raději u sester, než doma. Působí to velice dobře na rodiče a čím déle, tím blahodárněji budou rodiče pocítovat dobrodiní ústavu. Již nyní jsou mnozí dřívější oponenti (odporovatelé), kteří vše dobře nechápali, úplně změněni a děkují s ostatními Pánu Bohu a Vám za nezasloužené dobrodiní.

*Bylo by žádoucí, aby s pomocí Boží zmizely následky obtížné cesty sester do Nové Říše za nejdřívějšího počasí. Kostel je od ústavu přece jen daleko a za nynějšího počasí zaviňuje nová nachlazení. Doufáme však, že nejhorší mají již za sebou a počasí že se už musí konečně zmírniti. Nová domácí kaple už také bude brzo upravena. Byl bych rád, kdyby již 1. března milý Spasitel, stálý host a mocný ochránce zavítal k sestřám.*¹²⁶

Z pozdějších zpráv vyplývá úctyhodná statistika celého prvního roku působení sester – v roce 1864 „čítala průmyslná škola 91 dívek; domácích 66, cizích 25. Opatrovnu navštěvovalo 63 dětí: domácích 59, cizích 4. V nemocnici ošetřováno bylo téhož roku 22 nemocných, a sice 1 domácí a 21 cizích, pozdravilo se jich 18. Nevyléčených propuštění 3, jeden na svou žádost, dva ve stavu zlepšení.“¹²⁷

Nicméně po devíti měsících působení nastala v září změna ve vedení malé komunity – první představená S. M. Modesta Schmidt byla vystřídána S. M. Viktorinou Worbs, která zde působila až do roku 1870. Společenství tvořily většinou tři až čtyři sestry včetně představené. Jejich úsilí hodnotí autor zprávy z roku 1898 takto:

*„Větší díl ošetřovaných osvědčoval za obdržena dobrodiní upřímnou vděčnost, Takto započal Ústav náš svoje dobročinné působení na vzdor rozličným překážkám na počátku jeho vývinu činěným. Jeho šlechetné, lidumilné působení poznali brzy jak obyvatelé zdejší, tak i obyvatelé obcí přespolních. Ku zdatu a vývinu jeho převelmi přispělo, že ctihodná Kongregace Milosrdných sester sv. Karla Boromejského řízení a vedení ústavu ve vnitř převzala. Činnost, skromný a vzorný život a podivuhodná obětavost milosrdných sester nalezla záhy povinného uznání, a Ústav sám chvalitebného ocenění. Výbor sám naznal, že kdyby se mu z této strany podpory a pomoci nebylo dostalo, ústav by tak blahodějně působiti nemohl.“*¹²⁸

Bezprostřední svědectví o uznání a vděčnosti, přináší i dopis výboru z 12. března 1865, který napsal Marcelin Reiss a spolupodepsali P. Antonín Hauber a Václav Fridrich. Generální představené kongregace tak oznamují, že se na schůzi výboru bylo jednohlasně rozhodnuto, že jako „důkaz uznání a vděčnosti“ předají sestřám za „jejich velkou obět' a námáhání“ polovici přijatého školního platu, což činilo čtvrtletně asi 25 zlatých.¹²⁹

¹²⁶ Citovaný český překlad přináší AKSB, *Kronika III. 1863–1866*, s. 18–20 originál listu A. Haubera E. Němcové z 18. 2. 1864 se nachází AKSB Praha, Sbirka Nová Říše. Fasc. 2.

¹²⁷ *Příspěvek k udržení památky*, s. 37.

¹²⁸ *Příspěvek k udržení památky*, s. 37–38.

¹²⁹ List výboru Spolku dobročinného ústavu E. Němcové z 12. 3. 1865 (AKSB Praha, Sbirka Nová Říše. Fasc. 2), o celé záležitosti se zmiňuje i AKSB, *Kronika III. 1863–1866*, s. 22, která však necituje.

4.3. Schéma a vybavení budovy nemocnice

O působení komunity svědčí i podrobný popis nově postavené budovy Ústavu č. p. 41. Budova měla dvě podlaží a přízemní zadní trakt. Tam byla opatrovna dětí, které měly k dispozici i k traktu přiléhající nádvoří, ohražené živým plotem. Kromě prostor opatrovny byly do zadního traktu situována prádelna a ošetrovna, v pramenech nazývaná jako operační síň.

V přízemí hlavního traktu se nacházely dva pokoje pro nemocné – menší se dvěma, druhý pak se šesti postelemi, které – jak bylo zvykem i ve starých řádových nemocnicích – byly označeny podle jmen zakladatelů.¹³⁰ Na druhé straně – vlevo od domovního vchodu – se nacházela hovorna kuchyně a provozní prostory komunity

Ložnice sester se nacházela už prvním patře domu, další místnosti byly určeny industriální „škole pro dívky, jež byly vyučovány každodenně všelikým užitečným pracím u třech dlouhých stolů, jakož i u zvláštních stolic. Pokojíček příruční určen k uschování a uložení prostředků k vyučování potřebných aneb oděvu.

Ozdobou tohoto patra byla něžná domácí kaplička zasvěcená Nejsvětější Rodině Páně. Oltáříček ozdoben krásnou olejovou malbou „Ecce Homo“, vlastnoruční to práce a dar vel. P. Jana Svobody, faráře v Kostelním Vydří; po stranách tohoto obrazu dány obrazy v pravo sv. Josefa a v levo obraz rodičky Boží, umělecká to díla a dary od pana Hynka Dullingera, malíře u pana barona Dalberga v Dačicích. Vysoce urozená paní Marie hraběnka z Podstatských-Lichtenšteinů z Telče darovala do této kaple krásný koberec na schody oltární“¹³¹

V kapli (jak o tom svědčil již citovaný list P. Antonína Haubera) byla již od jara 1864 uchovávána Nejsvětější Svátost oltární na základě papežského privilegia. Oltární kámen

¹³⁰ V případě nemocnic řádu milosrdných bratří určených primárně pro muže a nemocnic řádu alžbětinek byly postele označeny jmény fundátorů (a také obrázky svědců – zatímco světci byly patrony jednotlivých lůžek a jejich obrázky nad postelemi ulehčovaly identifikaci konkrétních nemocných, fundátoři často podporovali léčbu pacientů na „svém“ konkrétním lůžku a dostávali zprávy o jeho obsazenosti a konkrétních nemocných (za sdělení děkuji dr. Janě Oppeltové).

¹³¹ Předchozí popis starého Rudolfinia i konkrétní citát je obsažen v spisu *Příspěvek k udržení památky*, s. 36–37, stručnější verzi přináší i ŽÍDEK, Cyril. *Památky na slavnost*, s. 7: „Ústav korunního prince Rudolfa umístěn byl od svého prvopočátku r. 1863 až do roku 1878 v domě číslo 41 ... a byly v něm místnosti tyto: při zemi hovorna, pracovna pro milosrdné sestry a nemocnice; na dvoře opatrovna pro dívky, prádelna, kuchyně, pak zahrada, v prvním patře prozatímní kaple, vedle této spárna „milosrdných sester“ a prostranná světnice pro vyučování v industrialních předmětech.

včetně veškerého vybavení kaple (kalichy, ornáty, linteamina) si nechaly sestry přivést z Prahy, ostatně stejně jako „nábytek pro svou potřebu, prádlo pro nemocné, náčiní k ženským ručním pracím, prostředky k názornému vyučování, hračky pro děti atd.“¹³²

¹³² Příspěvek k udržení památky, s. 37.

5. Dostavba budovy Rudolfiny

Již vzpomenuté rozhodnutí výboru, který se na své schůzi vzdal ve prospěch novoříšských sester boromejek poloviny školního platu, nezůstalo bez odezvy. Byl to právě rozsáhlý list P. Antonína Haubera z 14. března 1865 určený generální představené komentující toto rozhodnutí výboru, v němž se poprvé objevila myšlenka koupit přilehlý dům č. p. 40 a tak významně rozšířit celý Ústav.¹³³ V listu se objevuje také řada návrhů, jak pro záměr získat další dobrodince – objevuje se zde například i návrh vydat stanovy spolku v německé i české řeči a tak získat nové dobrodince a sympatizanty

5.1. Koupě sousedního domu č. p. 40 pro potřeby Ústavu

Zdá se, že myšlenka rozšířit Ústav padla u vedení kongregace na úrodnou půdu a tak již 30. dubna 1865 poukazuje generální představená výboru 200 zl. jako příspěvek a zároveň zasílá i povzbudivý list P. Antonínu Hauberovi, který se stal novým novoříšským farářem. Poděkování, podepsané téměř všemi členy výboru, bylo S. M. Eufemii Němcové odesláno již 2. května 1865.¹³⁴

Pro výbor zvažující koupi domu oceňovaného na více jak dvacetinásobek, to bylo především dobré znamení – většina příjmů byla totiž ještě o řád či dva nižší, například příspěvek novoříšské obce tj. každoroční úroky z jistiny 400 zl., dosahovaly přibližně 20 zl. Výboru i P. Antonínu Hauberovi bylo zřejmé, že je třeba získat podporu z vysokých kruhů a rozhodl se oslovit přímo panovníka, jak o tom informoval představenou boromejek ve svém listu z 12. srpna 1865:

„Dovoluji si podat uctivou zprávu, že jsem minulého měsíce července učinil důležité opatření pro náš spolkový ústav. Byl jsem totiž ve Vídni a prostřednictvím svých vlivných přátel jsem se lehce dostal dne 17. července k audienci k Jeho Veličenstva, císaře.

Předal jsem mu stanovy ústavu i výroční zprávu s nejpokornější prosbou o sebemenší kvotu z výtěžku státní loterie k rozšíření a zajištění „Nemocnice korunního prince Rudolfa“ v Nové Říši. Císař mne milostivě vyslechl, projevil radost z dobročinného díla a jak jsem se brzy dozvěděl, opatřil mou žádost nejvyšší signaturou : značkou: Také ostatní má jednání v Brně, ve Vídni a v Telči nebyla bez výsledku. Proto se utěšuji blahou nadějí, že můj pokus bude mít dobrý výsledek. Dej Bůh, abychom brzy mohli

¹³³ List A. Haubera E. Němcové z 18. 2. 1865 (AKSB Praha, Sbírká Nová Říše. Fasc. 2)

¹³⁴ Koncepty listů E. Němcové výboru i A. Hauberovi z 30. 4. 1865 (AKSB Praha, Sbírká Nová Říše. Fasc. 2), tamtéž je uložen i list výboru E. Němcové z 2. 5. 1865.

*koupit a přestavět sousedův dům a řádně honorovati námahy ctihodných sester. Pak by byl náš Dobročinný ústav zajištěn pro budoucnost.*¹³⁵

Naděje, kterou tento příslib vzbudil rezonovala i na první valné hromadě Spolku, která byla svolána do prostor novoříšské radnice 20. srpna 1865. Zúčastnilo se jí 51 osob (k volbě dle stanov bylo oprávněno 24) a nově zvolený výbor zahrnoval šest volených členů (*Jaroslav Kostka, obroční z Červeného Hrádku; P. Jan Josef Sankot, farář v Radkově; P. Otomar Vitek, strahovský premonstrát a kooperátor v Nové Říši; Václav Fridrich, měšťan a obchodník v Nové Říši, Pavel Smrčka, mistr krejčovský v Nové Říši; Josef Zimmermann, mistr pekařský tamtéž*) a kromě tří náhradníků měl také pět členů nevolených, reprezentujících klášter, obec a lékařskou veřejnost. V čele stál opat kanonie P. Arnošt Šírek, nechyběl novoříšský farář P. Antonín Hauber, starosta Josef Moll a lékaři Marcellin Riess a Matěj Valášek.¹³⁶

O měsíc později, 30. září 1865 bylo výnosem c.k. státního ministerstva č. 19470 zveřejněno, že panující císař rozhodl, aby „*Nemocnice korunního prince Rudolfa v Nové Říši byla oro podíl z výnosu některé státní loterie zaznamenána byla.*“¹³⁷ Výbor se tuto zprávu dozvěděl 5. listopadu 1865 dopisem příslušného c. k. okresního úřadu, doručeným faráři P. Antonínu Hauberovi. Byl to patrně tento příslib z nejvyšších míst, stejně jako výhodná možnost přikoupit dům na sousedním pozemku, která vedla výbor k rozhodnutí se zúčastnit dražby domu č.p. 40 dne 8. března 1867. Spolek zastupoval lékař Marcellin Riess, který dům vydražil za 4263 zl. rakouského čísla, což byla cena, která převýšila úřední odhad a vyvolávací cenu jen o 6 zl.¹³⁸

Přestože se P. Antonínu Hauberovi podařilo získat 900 zl. jako příspěvek císařovny Karolíny Augusty, vdovy po Františku I., nebyl Spolek schopen splatit dvě třetiny kupní ceny věřitelům původního majitele, zajišťovat věčné břemeno (výměnek někdejšího držitele) i provést nutné úpravy. V těžké finanční nouzi se výbor Spolku na schůzi dne 7. dubna 1867 rozhodl, že si potřebné peníze opatří půjčkou či prodejem polností,

¹³⁵Překlad první části listu přináší AKSB, *Kronika III. 1863–1866*, s. 22, originál listu A. Haubera E. Němcové z 12. 8. 1865 je uložen v AKSB Praha, Sbíрка Nová Říše. Fasc. 2. Zatímco ŽÍDEK, Cyril. *Památka na slavnost*, s. 8 jako datum audience uvádí jako datum shodně s korespondencí 17. 7. 1865, pozdější zpracování *Příspěvek k udržení památky*, s. 42 audienci chybně datuje na 26. 7. 1865.

¹³⁶ Téměř celý výbor i s funkcemi se podepsal na blahopřání ke jmeninám určené E. Němcové z 14. 9. 1865 AKSB Praha, Sbíрка Nová Říše. Fasc. 2).

¹³⁷ *Příspěvek k udržení památky*, s. 42.

¹³⁸ *Příspěvek k udržení památky*, s. 43.

které patřily k nově získanému domu. Jednalo se statek třičtvrtláníka, mající v tomto případě rozlohu 24 jiter polí a luk.¹³⁹ Výbor tedy požádal c.k. moravské místodržitelství o schválení svobodného prodeje těchto pozemků, kterého se mu dostalo.

Nakonec ovšem pan opat P. Arnošt Šírek zapůjčil Spolku, jehož byl předsedou, 2300 zl. na roční úrok 5% „v naději jisté, že podílu ze státní loterie Spolku brzy se dostane. Naděje ta nesplnila se však tak rychle.“¹⁴⁰ Opat Šírek se výnosu získaného z loterie nedožil, zemřel totiž už následující rok 14. listopadu 1868. Přesto se nad finanční situaci spolku začalo rozjasňovat – jak s poněkud zarážející upřímností v památním spise, vydaném o jedenáct let později, uvádí tehdejší jednatel Spolku P. Cyril Žídek: „Musíme podotknouti, že znamenitá výhoda Ústavu se stala tím, že výminkář z domu č. 40 Jakub Kratochvil, jemuž spolek ročních 130 zl. rakouské měny splácti byl povinnován, již za tři měsíce po zakoupení domu toho zemřel.“¹⁴¹

Nově získaný dům byl prozatímne využit pro rozšíření péče, jak popisuje leták vydaný ještě v červnu roku 1867: „tam jsou dvě světnice pro nemocné s 12 posteli, příbytek pro výminkáře (text vznikl ještě před úmrtím Jakuba Kratochvila) a má tam též několik chudých ubytováno býti.“¹⁴²

Zmiňovaný leták, který popisoval vznik Ústavu, dosavadní činnost Spolku a jeho plány do budoucna, byl vydán v české a německé verzi a představen všem členům výboru na schůzi 15. srpna 1867.¹⁴³ Nejzajímavější částí je ovšem nárys čelní fasády nového ústavu, který se sice v detailech liší od realizovaného stavu, ukazuje ovšem, že již krátce po zakoupení domu, měli členové Spolku úplnou a velmi konkrétní představu o výsledku svého úsilí.

Leták s nárysem fasády a dvěma stranami textu usiloval o získání dalších dobrodinců.¹⁴⁴ Zároveň byl připojen k další žádosti císaři Františku Josefovi I., kterou doručil

¹³⁹ Dle dnešního přepočtu o velikosti 13,8 ha (1 jitro dle v té době platné dolnorakouské měrné soustavy má 5754,64 m²),

¹⁴⁰ *Příspěvek k udržení památky*, s. 44.

¹⁴¹ ŽÍDEK, Cyril. *Památka na slavnost*, s. 8.

¹⁴² *Nemocnice korunního prince Rudolfa a Ústav Milosrdných sester*, s. 4.

¹⁴³ *Příspěvek k udržení památky*, s. 45.

¹⁴⁴ *Nemocnice korunního prince Rudolfa a Ústav Milosrdných sester*, s. 4 závěr celého letáku: „Spolek náš, v jehož čele stojí P. T. nejdůstojnější pan opat Arnošt Šírek, jest pevně naděje, že Bůh nejdobrotivější, jehožto otcovské oko nad ústavem tímto patrně bdí, také ještě k dokonání jeho

„známý lidumil c. k. dvorní sekretář v ministerstvu zevnějších záležitostí a domu císařského pan Josef Pelz náš krajan z Opatova, který Ústav náš a blahé působení milosrdných sester dokonal znal, pročež také bližší zprávu císaři a pánu o Ústavu podati mohl. Jeho Veličenstvo ráčilo opět svoje zalíbení vyjádřiti žádost dotyčným úřadům k brzkému vyřízení dodati. C. k. moravské místodržitelství a c. k. okresní úřad telecký podporovaly žádost co nejlépe, projádrivše se, že – jak v žádosti udáno – takový ústav pro celou krajinu velkým by dobrodiním byl.

V druhé této prosbě prosilo se: „aby Jeho Veličenstvo, ohledem na vylíčené okolnosti, nejmilostivěji naříditi ráčilo, „aby z výnosu nejbližší příští státní loterie Ústavu korunního prince Rudolfa v Nové Říši třeba sebemenší částka věnována byla.“ Bylo také praveno: „Jestliže tato, ku prospěchu dobré věci podaná žádost úmyslům Vašeho Veličenstva neodporuje, jestliže se tak umožní, aby dotčená pole Ústavu se zachovala a rozšíření památního díla dle přiloženého nárysu provedeno bylo, pak zajisté bude dílo toto budoucím pokolením svědectví vydávati o nejvěrnější oddanosti obyvatelstva zdejšího vznešenému domu Vašeho Veličenstva, o otcovské dobrotě a lásce našeho zeměpána k chudým poddaným - a o radostném narození Jeho císařské Výsosti arcivévody Rudolfa, za něhož a za celou rodinu císařskou se každodenně pobožné modlitby v kapli ústavu vykonávají“.¹⁴⁵

Trvalo přibližně rok, než se naděje vkládané do této prosby vyplnily. Rozhodnutí císaře ze 30. srpna 1868 bylo dáno na vědomí ministerstvu vnitra 4. září 1869 (č. 13015) a to o čtyři dny později obeslalo moravské zemské místodržitelství. Zpráva presidia tohoto úřadu (č. 3985) informovala členy Spolku, že z výnosu XII. státní loterie získá částku 6000 – 8000 zl. Část dosáhla výše 8000 zl., ale v hypotečních poukázkách byla ministerstvem financí předána až 15. prosince 1869. Z tohoto dlouho očekávaného příjmu byly nejprve zaplaceny dluhy opatství a záložně v Telči, poté koupeny státní úpisy ve výši 2500 zl, dva losy za 500 zl a zbytek byl uložen do novoříšské záložny. Část peněz byla použita také na zamýšlenou adaptaci domu č.p. 40 pro chudé a staré obyvatele Nové Říše.¹⁴⁶ V té době byl předsedou výboru nový opat kláštera P. dr. Václav Krátký, zvolený 1. dubna 1870.

dopomůže a ještě mnoho šlechetných lidumilů jemu nakloní. Spolu údem Spolku tohoto státi se může, kdož se zaváže, nejméně 1 zl. ročně k němu přispívat a účely jeho dle možnosti podporovati.“

¹⁴⁵ Příspěvek k udržení památky, s. 45

¹⁴⁶ Informace o poskytnutí příspěvku z loterie jsou čerpány z Příspěvek k udržení památky, s. 45–48, obdobně situaci líčí i AKSB, Kronika III. 1863–1866, s. 22: „Tato zpráva potěšila všechny členy výboru a dodala jim odvahy. Muselo se sice dlouho trpělivě čekat na vydatnou pomoc, ale všechny čekající posilovala a oblažovala naděje na bohatou podporu. Roku 1868 se konečně splnilo jejich očekávání. Přípis, došlý z Brna a datovaný 8. září 1868, přinesl potěšitelnou zprávu, že podle nejvyššího rozhodnutí panujícího císaře ze dne 30. srpna t.r. novoříšské „Nemocnice korunního prince Rudolfa“ obdržel z výtěžku 12. státní dobročinné loterie šest až osm tisíc zlatých. I když tento obnos nedostačoval, aby výbor splnil všechny své plány, byl přece jen velmi vítaný, neboť uchránil ústav jistého zániku.“ Tento

5.2. Plány na rozšíření stavby, podoba budovy a její vybavení

Velkou změnou pro Spolek i Ústav byla volba dalšího opata dne 10. listopadu 1876, neboť se jím stal již mnohokrát vzpomenuť P. Antonín Hauber. Ten se stal na valné hromadě 2. března 1877 novým předsedou Spolku a již po půl roce přesvědčil jeho členy, že – navzdory nedostatku finančních prostředků – dostaví dům č. p. 40 s kaplí sv. Rudolfa tak, jak proponoval návrh z června 1867.

Rozpočet na stavbu dosahoval 6000 zl. a tak výbor 30. ledna 1878 přijal návrh lékaře Marcellina Risse na věcnou loterii, jejíž výnos by pokryl alespoň část nákladů. Kromě povolení ministerstva financí, které bylo poskytnuto 30. května 1878 (č. 13970 i s prominutím všech poplatků), bylo třeba sehnat věcné dary od dobrodinců. „*Pan Riess uchopil se hned díla a hlavně jen jemu a jeho choti jest děkovat, že na 600 darů se vyprosilo od členů Nejvyššího Domu císařského, od vysoké šlechty, i také od Jeho Veličenstva císaře německého (že v roce 1866 bylo v nemocnici zdejší vícero pruských vojínů, po válce na cholery onemocnělých, ošetřováno, z nichž toliko jeden zemřel) a jiných vznešených osob a dobrodinců, vesměs praktických věcí, jakožto výher k loterii té.*“¹⁴⁷ Do slosování bylo zařazeno 30000 losů, prodávaných po 20 kr. a po provedení tahu losů 9. ledna 1879 byl zřejmé, že čistý výnos tohoto podniku byl 4393 zl. a 39 kr. Mimo to spolek v letech 1876 a 1877 získal dary v souhrnné výši 251 zl. 50 kr.

Stavební náklady dosáhly 7456 zl 27 kr., přičemž část pomocných prací byla konána zdarma – jednalo se především o dopravu stavebního materiálu, na něž své povozy poskytl jak klášter, tak novoříšský starosta, členové výboru i ostatní obyvatelé městečka a okolních obcí – Bohuslavic, Červeného Hrádku, Vápovic a Vystrčenovic. Stavba pokračovala velmi rychle – zahájeno bylo 1. dubna 1878 a za necelých pět měsíců byl dům připraven k slavnostnímu vysvěcení na výročí narození korunního prince Rudolfa 21. srpna 1878.

závěr podle jiných informací ovšem neodpovídá skutečnosti, Ústav opravdu před zánikem nestál. Kronika pokračuje: „*Matka Eufemie při každé vhodné příležitosti ujišťovala vždy vděčné členy výboru, že kongregace v Nové Říši nevzdá své činnosti, i kdyby neutěšené poměry potrvaly ještě drahnou dobu.*“

¹⁴⁷ *Příspěvek k udržení památky.* s. 50–51.

Soudobý popis exteriéru i interiéru celého Ústavu jmenuje i dobrodince a umělce, kteří se o realizaci zasloužili, a zároveň dává nahlédnout do toho, co bylo důležité z tehdejší perspektivy:¹⁴⁸

„Ústav korunního prince Rudolfa dne shora uvedeného šťastně dokončený a kaplou na dva trakty rodělený, má nyní následující místnosti: kaplu, nad nížto věžka se zvonkem, ku cti sv. Rudolfa a sv. Floriana posvěceným (věž u zvon nákladem paní Flory Riessové zbudovány), nese v průčelí pod „okem Božím“ nápis: „Monumentum Haered. Reg. Austr. Rudolphi N. XXI. Aug. MDCCCLVIII.“

Pod nápisem vpraven jest do mělkého výklenku krásný Christus Pán na kříži, na plechu malovaný.¹⁴⁹ Kapla, jejížto průčelí z venku olejovou barvou na hnědo naličeno, jest uvnitř dovedným štětcem akademického malíře pana Čenka Neumanna z Telče za velmi mírnou cenu – ohledně na ústav dobročinný – vkusně vymalována. Stěny jsou mramorovány, strop jest modrý, zlatými hvězdičkami posetý a obrazem Nejsvětější Trojice na maltě vyvedeným ozdobený; tolikéž nad oltářním obrazem sv. Rudolfa vymaloval pan Neumann obdélný obraz na maltě, představující sv. Karla Boromejského. Oltář z dosavadní prozatimné kaply sem daný, opatřen jest mistrným obrazem svatého Rudolfa na plátně v pozlaceném rámcí; jest 7' vysoký a 4' široký, a zhotovil jej pan Edvard Luttich z Luttichheimu, žák proslulého † Fuhricha ve Vídni.¹⁵⁰

Podlaha kaply pokládána je cementovými dláždami z Nussdorfu u Vídne koupenými, a stojí na ní 3 stolice pro nábožný lid. V pozadí kaply jest kruchta s positivem, kterýžto, jakož i rám na obrazu sv. Rudolfa a vícero jiných předmětů, jistý dobrodinec věnoval ústavu.¹⁵¹

Nad kruchtou jest spárna milosrdných sester, ze které sklennými dveřmi vycházejí na oratorium naproti oltáři, kdež vykonávají své ranní a večerní modlitby. Vkusná lampa na věčné světlo jest dar paní

¹⁴⁸ Následující text je převzat z příležitostného tisku ŽÍDEK, Cyril. *Památka na slavnost*, s. 10–12, protože však tento text byl převzat i do brožury *Příspěvek k udržení památky*, s. 52–53 jsou v následujících poznámkách zaneseny i různé změny či dodatky oproti Židkově předloze.

¹⁴⁹ *Příspěvek k udržení památky*, s. 52 za autor obrazu namalovaného na plechu je označen také Čeněk Neuman akademický malíř z Telče.

¹⁵⁰ *Příspěvek k udržení památky*, s. 52–53 zmiňuje, že obraz byl pořízen *nákladem jedné dobroditelky (slečny Aloisie Jiráskové, sestry tehdejší představené Thomasie)* a dále označuje i další dárce zařízení kaple: *Nové koberce na schody oltářní věnovali dobrodinci a milosrdné sestry. Taktéž věnoval jistý dobrodinec plátěné záclony na okna. Jsou opatřeny obrazy sv. Františka Serafinského a sv. Alžběty, patronů to císařských rodičův arcivévod Rudolfa.*

¹⁵¹ K historii hudebního vybavení kaple dodává *Příspěvek k udržení památky*, s. 53 toto: *„Positiv ten nahrazen byl roku 1882 novými varhanami o 6 registrech, kteréžto zhotovil pan Ludvík Nix z Nové Říše za 260 zl.; starý positiv vzal si nazpět v ceně 60 zl. Na to věnovala paní Klára Hrbová 200 zl. r.č. na hotovosti, a sice na památku svého dne 5. listopadu 1881 zesnulého chotě p. Martina Hrba, s přáním, aby za něho každoročně dne 5. listopadu mše sv v ústavní kapli sloužena byla. Spolek s díky ten dar přijal, slíbil přání dárkyně splnití a opatřiti jednu postel v nemocnici s tabulkou nesoucí jméno pana Martina Hrba.“*

Kateřiny Křiřtořov z Nov Rše.¹⁵² V traktu po lev straně kaply (s. 41) nachází se nyní pŕi zemi: vpravo hovorna, za n komůrka pro čeledína; vlevo dvě světnice pro chudé; na dvoŕe kuchyn, prádelna a vzadu umrl komora. V prvním patŕe jsou tŕi světnice pro nemocn a pracovna milosrdných sester.

V nov budově (domu s. 40.) po pravé straně kaply jest vjezd, fořnami pokldan a dvojími vraty opatŕen; po pravé ruce jest světnice a kuchyn pro učitele, za touto pak nov opatrovna pro dtky; po levé ruce je svtncka pro podomka a z pŕedsn kamennými plochami pokldan vedou k jihu vysok dvoukŕideln dvŕe do kaply (pro venkovsk lid) a k západu šrok schody kamenn do prvního patra, kdež z prostrann pŕedsn vedou jedny dvŕe k východu do knihovny stavu, druhé dvŕe a tŕet do dvou světlých a prostranných pokojů, z nichž jeden na východ, druh na západ okny hled, určených na uirny pro školní dvky. Dle návrhu totiž nejdstojnjřho pana pŕedsedy ŕ dr. Václava Krátkého a jíž dávno pŕed tm Spolek i obecnstvokojili se touhou, aby v stav tom dívčí škola se zŕdila.

stav m na zpad prostrann rovn dvŕ, kterž sloužit bude letnho času dítkám ku pohybování, zotavení a gymnastickmu cvičení; tam se nalézá chlv, dŕevnk a studn. Za dvorem jest zahrada ve čtverci 200 vmŕy mající, kteržto na každého navřtevovatele mil in dojem, neboť mravenčí pilnosti milosrdných sester jsouc obdělávána, hojnost chutného ovoce nese a důstatek potŕebn zeleniny plod.¹⁵³

5.3. Slavnost položení závěrečného kamene a posvěcení rozřren budovy Rudolřina

Obdobn jako pŕi popisu nov vystavn budovy i pŕi len slavnosti posvěcení stavu je mozn se opŕt o dobov len, kter zapsal premonstrát a pozdjř jednatel spolku Cyril Žídek.¹⁵⁴

„Den 21. srpna roku 1878 byl pro městys novoŕřsk dnem slavnm a vznamnm; byl totiž slavn posvěcen zdejř Dobročinný stav, roku 1858 na památku narozen Jeho csaŕsk Výsosti arcivevody Rudolřa založen.

Slavnost započala jíž 20. srpna, když stavba stavu pln dokončena byla. stav, z jehožto stŕechy vlály prapory rakousk, moravsk a bavorsk, byl venci a kvtm bohat okrřlen a večer krsn osvětlen. V pŕuel kaply byly v oknech 2 pŕuřsvitn obrazy s nápisy: „Z lásky k rodu csaŕskmu

¹⁵² Dle *Pŕspvek k udržení památky*, s. 53 se jednalo o choť stavitele celého stavu Jana Křiřtořa. Vybavení kaple bylo doplňováno i později, stejn pramen upozorňuje i na dvě sochy z osmdesátých let: „Vlevo od oltŕe stojí na dŕevnm podstavci neobyejn krsn soch Panny Marie Lurdsk, kterou roku 1882 v Paŕži objednal nejdstojnjř pan praelat Ant. Haubner a jež stála 80 franků ve zlat. Naproti n napravo jest socha sv. Joseřa s Ježířkem, velmi zdaŕil to pŕce z Grodeny, darovan roku 1884 panem Marcellinem Rieszem.

¹⁵³ *Pŕspvek k udržení památky*, s. 53 k zahradě dodává, že byla zprvu jen chatrnm dŕevnm plotem, v letech osmdesátých vřak vysokou zd z cihel a kamene ohrazena. Uprostŕed ndvoŕ stojící aktov strom skýtá dítkám v čas letnho horka mil stn svými rozsáhlými větvemi.

¹⁵⁴ Následující text je pŕevzat z pŕležitostnho tisku ŽÍDEK, Cyril. *Pamtk na slavnost*, s. 3–5.

E.F.J.R. " pod korunou císařskou; a pod erbem opatství novoříšského: „Spolu k blahu obecnému.“ Za odehrávání národní hymny a jiných zdařilých kusů hudebních před Ústavem a na náměstí provolávalo četné obecenstvo hlučné „Sláva“ nejvyšší rodině císařské.

Dne pak 21. srpna o 5. hodině ráno hřímaly hmoždíře a hudba po náměstí se rozléhala. O 9. hodině zapělo se v klášterním chrámu Páně „Veni Creator Spiritus“ a v mohutném a krásném průvodu ubírali se věřící domáci a přespolní, litanie ke Všem svatým zpívající, k Ústavu korunního prince Rudolfa. Byl to dojemný pohled na průvod, když ve vzorném pořádku kráčela napřed školní mládež s praporem, vedena jsouc svými učiteli a milosrdnými sestrami; za těmi šla odrostlejší mládež, novoříšské cechy se svými odznaky, pak veliká řada družiček; po těchto šlo velebné duchovenstvo, a sice veškeří páni. kapitoláři kanonie novoříšské a velební páni faráři z okolí, vesměs počtem 33 kněží. Za velebným panem farářem novoříšským, jenž za asistence průvod vedl, kráčeli: nejdůstojnější pan opat Antonín Hauber, veledůstojný pan kanovník moravbudějovský Valentin Bečvár a vznešení hosté, již za příčinou slavnosti té městys náš svou přítomností poctili; byli to : P.T. pan Josef Januška, c. k. místodržitelství rada z Brna, jakožto zástupce vysoké c.k. vlády; pan Josef Pelz, odborný rada v c. k. ministerstvu císařského domu a zahraničních záležitostí, čestný měšťan novoříšský, pravý to lidumil a zvláštní podporovatel zdejšího ústavu, jehožto prostřednictvím nejvyšší podpory a jiných výhod ústavu se dostalo; pak pan Václav Werner, c. k. okresní hejtmán dačický, jenž ústav náš si oblíbil a jej podporovati přislíbil; na to následoval zástup ostatního lidu.

Před ústavem průvod zarazil a lid postavil se v polokruhu. Vystoupily tři družičky: Františka Leupoldova z Löwenthalu, Flora Kryštofova a Marie Poppbergerova, a přednesly příležitostné básně. Nyní se přečetl památní spis, pak jej podepsali P.T. vznešení hosté, údové spolku ústavového, obecní výbor a jiní páni. Spis ten byl do cinkové schránky vložen, vzduchovzdorně zadělán a se závěrečným kamenem v průčelí kaply zazděn.

Nejdůstojnější pan opat církevně posvětil kříž v průčelí, novou budovu ústavu a novou kaplu; na to vystoupil na kazatelnu před kaplou připravenou, svou výmluvností kazatelskou dávno známý důstojný pan. František Bystřický, konsistorní rada a profesor náboženství na vyšší reálce v Telči, a činil k zástupu řeč, kterážto na přítomné hluboký učinila dojem.¹⁵⁵

Po kázání následovala v nové kaple slavná mše svatá pontifikální s celou asistencí, již obětoval nejdůstojnější pan opat „za Jeho císařskou Výsost, korunního prince Rudolfa, našeho ochranného pána a za celý panovnícký rod“. Po mši svaté, když odzpívána národní hymna, pak zanotilo se „Te Deum laudamus“, za jehožto odzpěvování a za hřímání hmoždířů průvod ubíral se do chrámu Páně, kdež sv. požehnáním církevní slavnost dovršena byla.

Při hostině pronešeny nadšené zdravice korunnímu princí Rudolfovi, v Praze sídlícímu a celému domu císařskému; nejdůstojnějšímu panu biskupovi brněnskému, (jenž pro neduh svůj nemoha posvěcení ústavu osobně vykonati, duchem aspoň slavnosti té přítomným býti přislíbil); panu místodržiteli moravskému a přítomným vznešeným hostům, jakož i panu předsedovi a celému spolku; p. M. Riessovi i všem šlechtným dobrodincům.

¹⁵⁵ Všechny tři básně přednesené družičkami, stejně jako kázání P. Františka Bystřického byly otištěny

Celá slavnost ukončena byla hudební a pěveckou akademií výtečně uspořádanou a provedenou p. nadučitelem F. Dvořáčkem, ředitelem kůru, jenž i krásnou hudbu kostelní toho dne řídil.

Byltě den 21. srpna 1878 opravdu slavným pro Novou Říši, ale zároveň radostným; radostným pro obecnstvo, k jehožto blahu a prospěchu ústav tento založen byl; byl radostným pro spolek ústavový, neb po dvacetiletém namáhání dožili se dnes údové jeho cíle kýženého, práce jejich vítězné koruny.

6. Působení novoříšské komunity sester boromejek a jeho proměny v následujících desetiletích

Večer 8. ledna 1864 do Nové Říše přijely tři sestry společně s představenou S. M. Modestou Schmidt, které v následujících dnech postupně zahájily provoz dětského koutku, výuku ručních prací a také péči o nemocné. Zatímco první představená zůstala v čele malé komunity jen několik měsíců do září 1864, její nástupkyně už garantovaly chod komunity několik let, jak ukazuje následující přehled:

- S. M. Viktorina Worbs, představená v letech 1864–1870.
- S. M. Thomasia Jirásková, představená v letech 1870–1882.
- S. M. Anselma Jacklova, představená v letech 1882–1884.
- S. M. Hortulana Čurdova, představená v letech 1884–1889.
- S. M. Ursulina Gabrielova, představená v letech 1889–1890.
- S. M. Veneranda Nováková, představená v letech 1890–1892.
- S. M. Ferreira / Pavlína Suchánková, představená v letech 1892–1904
- S. M. Elméria Štěpánková 1904–1906
- S. M. Ctibora Ondráčková 1907–post 1917
- S. M. Crescencie Ondráčková před 1920.¹⁵⁶

6.1. Struktura a proměny komunity sester boromejek

Informace o dalších členkách komunity jsou ještě torzálnější než v případě představených. První tři sestry, které přijely s představenou do Nové Říše v lednu 1864, neznáme jménem. Díky pamětní listině, slavnostně zazděné při požehnání ústavu 21. srpna 1878 je zřejmé, že krom představené S. M. Thomasie Jirásek tvořily komunitu Domitilla Žourková a Oktaviána Cikhartová.¹⁵⁷

Výroční zpráv o činnosti Spolku Dobročinného ústavu korunního prince Rudolfa v Nové Říši na rok 1884 se pak dovídáme další drobné detaily, které souvisely s vizitací generální představené: „*Když dne 18. a 19. září 1884 velectihodná generální představená*

¹⁵⁶ Bohužel není možné díky nedostatku pramenů zrekonstruovat úplný seznam sester boromejek, které stály v čele komunity v Nové Říši. První část seznamu se opírá o výčet představených obsažený v *Příspěvek k udržení památky*, s. 77, od roku 1899 je seznam doplněn na základě jednatelejších zpráv v SOkA Jihlava, fond FÚ Nová Říše, kart. 8, inv. č. 211. Pro léta 1920–1945 však zdroje chybí, pouze dopisy z roku 1945 ulžené v jako představenou jmenují matku Basiliánu. Seznam sester a zejména představených by bylo možné doplnit studiem v obsáhlých peregrinačních knihách kongregace, který jsem ale nerealizovala.

¹⁵⁷ *Příspěvek k udržení památky*, s. 57.

*milosrdných sester z Prahy, S. M. Eufemia Němec za účelem visitace v Nové Říši byla, přesadila dosavadní představenou zdejšího ústavu ctih. Anselmu Jaklovou z Nové Říše do Dačic, zde pak ustanovila za představenou zdejšího ústavu ctih. Hortulanu Čurdovou, kterážto již v dřívějších letech po dvakráte v zdejším ústavu jako učitelka blahodárně působila, o níž vším právem lze nadíti, že nezapomenutelnou představenou, ctih. Tomasií Jiráskovou zúplna nahradí.*¹⁵⁸

Z této a dalších jednatelských zpráv, které se zachovaly v rukopisu vyplývá, že na konci 19. a v prvních dvou desetiletích se složení komunity často proměňovalo a některé ze sester se do novoříšského domu na základě rozhodnutí generální představené opakovaně vracely. Většinou zde byly čtyři – kromě představené to byla industriální učitelka, pěstounka a hospodyně. Zatímco hospodyně a pěstounky se ve funkci často střídaly,¹⁵⁹ neboť nemusely mít pro svou úlohu žádnou kvalifikaci, u industriálních učitelek byla situace jiná, neboť musely mít zkoušku učitelké způsobilosti.

Nejdéle zde působila Pavlína Rosálie Muttichová (v letech 1896–1933), která kromě výuky v Ústavu vyučovala ručním pracím na obecné a od roku 1921 i na měšťanské škole.¹⁶⁰ Podle jednatelské zprávy za rok 1920 byla tato sestra ve školním roce 1919/1920 pět měsíců nemocná, takže se ručním pracím nevyučovalo, ale po jejím návratu v září 1920 mohl jednatel konstatovat: „právě služné této ctihodné sestry, upravené dle nynějších zákonů, hlavně přispělo, že finanční poměry nejen uvedeny do pořádku, ale jsou ve stavu přímo skvělém.“¹⁶¹ Zmíněná zpráva také přináší jména boromejek, kterých je k tomuto datu celkem pět (představená, ošetřovatelka dětí, pěstounka v opatrovně, industriální učitelka a hospodyně). Počet sester v komunitě tedy kolísal mezi třemi až pěti, svou roli zde sehrálo i onemocnění či přesuny sester.

¹⁵⁸ ŽÍDEK, Cyril. *Výroční zpráva*, s. 1.

¹⁵⁹ Podle jednatelských zpráv v SOKA Jihlava, fond FÚ Nová Říše, kart. 8, inv. č. 211 se v letech 1904 – 1915 ve funkci pěstounky vystřídaly: Ctibora Ondráčková, Dorota Reicheltová, Otoslava Štěrbová, Nataléna Havelková, Hortulana Blumová a Corsini Chvállová – a hospodyně: Albuina Kolubová, Silverina Špičková, Perpetua Valihrachová, Alberista Dostálová.

¹⁶⁰ ŘIČENSKÝ, Václav. *Almanach školy v Nové Říši*, s. 41, autor na předchozí straně jmenuje i další industriální učitelky: *Anežku Želivskou (1880–1891), Alveru Onderkovou (1885–1892), Venerandu Novákovou (1892)*.

¹⁶¹ SOKA Jihlava, fond FÚ Nová Říše, kart. 8, inv. č. 211, jednatelská zpráva, přednesená na valné hromadě 17. 4. 1921.

6.2. Vztah mezi Spolkem a komunitou sester boromejek

Z jednatelských správ vyplývá, že spolek alespoň z počátku nechával generální představené volnou ruku a nesnažil se ovnivnit její výběr. Ale již na počátku roku 1901 se výbor snaží přimluvit za další setrvání představené Fererie (kterou ovšem nazývá Terezií) Suchánkové:

„Dobročinný spolek korunního prince Rudolfa v Nové Říši těžce nesl, že ctihodná představená po dlouhou dobu churavěla, avšak těšil se, že Všemohoucí vrátí jí předešlé její zdraví a že bude moci opět svoji blahodárnou činnost v Rudolfině rozvinouti. Leč ledva, že vráceno jí poněkud předešlé zdraví její, musila se k vyššímu rozkazu s ústavem naším rozloučiti. Odchodu ctihodné představené lituje Spolek náš velmi a to tím více, protože z dlouholetého působení jejího na Ústavu našem nabyl přesvědčení, že její intensivní činností, její opatrností a spořivostí, jejím vzácným vlastnostem vůbec jest co děkovati, že Ústav náš ocitl se na výši nynějšího rozvoje svého.

*Proto apeluje Spolek náš na šlechetnou mysl velebné generální představené prose, by ctihodná představená Fererie Suchánková našemu Ústavu opět vrácena byla, pakliže tomu okolnosti dovolují; aby tak opět v něm zavanul duch bývalé tiché sice ale eminentně vydatné činnosti její.*¹⁶²

V konceptu odpovědi, která byla zaslána Spolku, zaznívá potěšení představených nad „uznalým projevením, že zmíněná sestra péčí svojí o tamní Ústav uspokojila“ a tak ji představení posílají „jak si slavný Spolek přeje“ do Nové Říše, aby „zase s pomocí Boží a v spojení s druhými sestrami ku spokojenosti dále“ působila.¹⁶³

Vylíčený případ je první, který je možno dohledat v archivu sester, nikoliv však poslední. Jak bude zmíněno, už o šestnáct let později se objevila první snaha odvolat všechny sestry z novoříšského Rudolfinu a malou komunitu zrušit. Nestalo se tak, neboť výbor i novoříšský opat, informovaný tehdejší představenou S. M. Ondráčkovou opět intervenoval u generální představené. Na podzim roku 1945 (v jiné mezní situaci) však v dopise jedné ze sester zní tvrdý odsudek takového postupu: „Však kdyby byly sestry poslechy a šly z Říše před několika lety, když to představené chtěly už tenkrát zrušit, nemuselo dojít k těmto neblahým, nehezkým koncům. Jen ať si S. M. Basiliána na to vzpomene. Jak taky tehdy se zdráhaly a postavily za různé osobnosti a co z toho pošlo? Tentokráte kongregace neustoupí a sestry budou odvolány.“¹⁶⁴

¹⁶² List Spolku generální představené z 21. 8. 1901 (AKSB Praha, Sbírká Nová Říše. Fasc. 7).

¹⁶³ Citace využity z konceptu listu generální představené Spolu z 27. 8. 1901 (AKSB Praha, Sbírká Nová Říše. Fasc. 7).

¹⁶⁴ Text citován z průklepu listu generální vikářky Bohumily Langrové nejmenované sestře 27. 11. 1945 (AKSB Praha, Sbírká Nová Říše. Fasc. 8).

7. Zánik komunity sester boromejek v Nové Říši

Jak bylo uvedeno výše, nemáme pro život komunity boromejek, ba ani pro situaci ve Spolku a Dobročinném ústavu žádných zpráv, což patrně souvisí se změnou osoby jednatele. Písemnosti uložené v SOkA Jihlava končí rokem 1922 a pouze v archivu sester se nachází několik dokumentů, ilustrujících těžkosti malé komunity během druhé světové války a bezprostředně po ní.

7.1. První krize roku 1917

N konci první světové války se rychle rozvíjející kongregace potýká s nedostatkem sester, neboť situace na bojišti i v zázemí vyžaduje mnoho sil. Byl to nedostatek finančních prostředků na straně fundátorky, ale a také i obtížné válečné poměry, které vedly k tomu, že již roku 1917 boromejky opustily své působiště v Dačicích, kde malá komunita sester provozovala i opatrovnu malých dětí, výuku ručních prací pro dívky a také ošetřování nemocných po domech.¹⁶⁵

Ve stejném roce můžeme doložit i první pokus odvolat sestry z Nové Říše. Svědčí o tom list, který jménem výboru podepsal jeho předseda a tehdejší novoříšský opat Ferdinand Hotový, a byl dne 22. července adresován tehdejší generální představené Elektě Zaunmüllerové:

Dle sdělení ctihodné sestry představené Ctibory Ondrákové v Nové Říši má důstojná paní generální představená v úmyslu odvolati sestry z dobročinného ústavu Korunního prince Rudolfa v Nové Říši. Důvody snad jsou různé, hlavně pak jakoby pobyt jejich v Nové Říši byl bezúčelným V úctě podepsané představenstvo jmenovaného Ústavu dovoluje si slušně žádati, aby ctihodné sestry byly ponechány ve své působnosti v Nové Říši i nadále.

¹⁶⁵ SLABĚŇÁKOVÁ, Jana. *Působení Kongregace*, s. 37 – Jednalo se o iniciativu majitelů dačického panství baronky Kunhuty (Kunigundy) z Dalbergu a její nemocné tety Františky Sturmfederové. Sestry přišly do Dačic 8. listopadu 1873 a již o dva dny později zahájily provoz opatrovny. „patrně již roku 1908 chtěla generální představená Elekta Zaunmüller sestry z Dačic odvolat pryč. Rušení těchto malých ústavů z důvodu potřeby sester jinde bylo poměrně běžné. Sestry nakonec ale v Dačicích setrvaly i nadále. V září 1914 sestrám sdělila Karolína z Dalbergu, že z důvodu nedostatku financí by bylo třeba nejméně dvě ze čtyř sester z Dačic odvolat. Odejít měly sestry pečující o výuku dívek a o opatrovnu a zůstat dvě sestry, které by pečovaly o nemocné. To však muselo být kongregací zamítnuto, jelikož nebylo možno nechat ve filiálním domě jen dvě sestry.“ Proč boromejky odešly z Dačic až v roce 1917, není zřejmé, snad ústav chtěly opustit až poté, co bude nalezeno jiné řeholní společenství (sestry řádu sv. Kříže), které jejich práci převzalo.

Účelnost toho pobytu zde uznává každý občan zdejší. Výchova a opatrování asi 70 dítek v mateřské školce nemůže nazvána býti činem malým; ošetřování nemocných osob (v tomto roce 11) jest práce zajisté záslužná a výchova třeba jen 7 sirotek (snad by jich později bylo i více) vyžaduje práce mnoho! Že vyučování asi 160 dívek ručním pracím nese zajisté slušný užitek pro budoucí život těchto dívek, jest zřejmo. Avšak i působení této ctihodné sestry na takový počet dívek má bez odporu vliv na vychování těchto dívek – i v ohledu náboženském!

Z uvedeného sezná ctihodná sestra generální představená důležitost, by ctihodné sestry v našem Ústavu i na dále ponechány byly. Výbor Ústavu usnesl se s dnešní poradě, že životní poměry ctihodných sester upraví dle potřeby a pokud nynější poměry dovolují obstojně a doufá tudíž, že ctihodná paní generální představená při Svém rozhodování vezme laskavě zřetel na činnost ctihodných sester zde a na potřebu obyvatelstva a nám je zde ponechá! ¹⁶⁶

Rozčarování výboru odráží po mnoha měsících jednatelská zpráva, přednesená na valné hromadě 18. dubna 1918:

„Také jednáno bylo o ponechání ctihodných sester v Nové Říši, když došla zpráva, že generální představená má v úmyslu sestry z Ústavu našeho odvolati (je prý zde pro ně malý kruh působnosti). Výbor vysvětlil generální představené působení zdejších ctihodných sester: 11 nemocných, 3 starci, 7 sirotek asi 70 dítek v útulně a působení industriální učitelky asi 100 dívek) - není zajisté činností nepatrnou. Na dopis tu došla odpověď (německá!), že dle možnosti budou ctihodné sestry ponechány. ¹⁶⁷

7.2. Odchod sestry Zity Zdenky Holnové

Snaha o přesun oblíbených sester poznamenala i situaci v těžkém roce 1942, kdy 29. května 1942 byl premonstrátský klášter přepadena základě udání gestapem. Téměř celá komunita včetně opata Pavla Součka byla odvezena do Osvětimi a poté do Buchenwaldu, odkud se pět premonstrátů již nevrátilo. Podle pozdního svědectví, zapsaného až v 90. letech 20. století, dopadl stín této události i na sestry:

„V Ústavu byly tři sestry, které vzaly „pod ochranu“ premonstráta, který nebyl gestapem sebrán, měl vědomost o tom, že budou sebráni a tak šel na ryby. Bydlel mimo klausuru, často se oddával alkoholu. Zůstal pak jako farář a bydlel u sester. Když měla být odvolána S.M Zita Holmová, která to odmítla, měl snad tento P. Antonín Bubla,

¹⁶⁶ Dopis F. Hotového jménem Spolku generální představené z 7. 11. 1945 (AKSB Praha, Sbírká Nová Říše. Fasc. 8).

¹⁶⁷ SOKA Jihlava, fond FÚ Nová Říše, kart. 8, inv. č. 211, jednatelská zpráva, přednesená na valné hromadě 18. 4. 1918. Puklepné německé odpovědi E. Zaunmüllerové z 28. 7. 1917 se dochoval AKSB Praha, Sbírká Nová Říše. Fasc. 8)

*sestrám hrozit gestapem, z čehož představená v Nové Říši onemocněla a musela být převezena do nemocnice..*¹⁶⁸

Zmíněná sestra, která působila jako pěstounka, měla být odvolána na konci roku 1942. I ona našla zastání u starosty obce Nová Říše, jak opět vysvítá z dopisu poslaného generální představené, který ovšem vyznívá dosti jinak, než přímluvy předchozí:

„Tento týden dostavilo se několik vážených občanů zdejší obce se stížností resp. sdělením, že ctihodná sestra Vašeho řádu Holnová Zita má býti z dosavadního působení Dobročinného ústavu Nové Říše přeložena do Prahy.

Jako starosta obce přikloňuji se k názoru stěžujícího se občanstva, tím nechci se však dotýkati Vašeho ctěného vedení řádu, avšak v zájmu dosavadního dobrého souladu v obci mezi občanstvem, resp. obcí na straně jedné a nynějším osazenstvem Dobročinného ústavu v Nové Říši na straně druhé doporučuji, aby přesazení Zity Holnové bylo odvoláno.

*Zita Holnová vedla zprávu dětské opatrovny v nové Říši ku vši spokojenosti, není tedy prázdných důvodů této funkce jmenovanou zbaviti, tím méně dokonce přesaditi. Důvody osobní nemístné záště a podobné se v dnešní těžké době nemohou uplatňovati: podobné zjevy přináležejí časům zašlým. Prosím by můj názor byl vzat v úvahu, jinak celou záležitost bych byl nucen nenechat nepovšimnutou.*¹⁶⁹

Na takto důrazné přání zůstala sestra Zita Holnová v Nové Říši, nicméně již v létě roku 1945 opustila kongregaci, její odchod, který představená oznámila do mateřince, uspořádal konec komunity. Svědčí o tom odpověď generální vikářky S. M. Bohumily Langrové z 24. října 1945:

„Vaše poslední zpráva nás velice zarmoutila. Ubohá milá sestra, po tolika letech řeholního života odhazuje řeholní roucho. Ovšem, kdo tak dlouho si zahrává s Boží milostí, doplácí na to vždy velmi těžce. Pošlete nám, prosím na ni adresu. To nejde jen tak prostě si odejít. Je vázáná řeholními sliby a musí jich být zproštěna. O to se musí psát do Říma.

*Co se Vás v Nové Říši zbylých týká, budeme muset Vás odvolat. Protože nemáte žádné sestry, abychom Vám tam mohly někoho poslat. Školku už tam začínat nemůžeme, protože žádnou volnou sestřičku nemáme, aby měla zkoušky, ani beze zkoušek bychom tam nemohly nikoho dát. Musíme to pánům napsat. Žádné děti od Charity už nepřijímejte! — Milí představení chtěli zrušit filiálku v Nové Říši již před několika lety a to ještě jste nikdo nechťeli, a teď to tak smutně dopadlo. Skutečně, ani při nejlepší vůli nemůžeme sestry v Nové Říši nechat. Snad si páni najdou jiné sestry, které nemají ještě tolik domů jako my a mají sestry. Tak už s tím počítejte, že se naše filiálka v Nové Říši brzy zruší a nic už nového nepodnikejte.*¹⁷⁰

¹⁶⁸ Dopis Metoděje Nováka z Nové Říše sestrám boromejkám v Praze z 14. 10. 1999 (AKSB Praha, Sbírká Nová Říše. Fasc. Plány).

¹⁶⁹ Dopis starosty obce Nová Říše generální představené kongregace z 18. 12. 1942 (AKSB Praha, Sbírká Nová Říše. Fasc. 8)

¹⁷⁰ Průklep dopisu B. Langrové určený S. M. Basiliáně z 24. 10. 1945 (AKSB Praha, Sbírká Nová Říše. Fasc. 8)

7.3. Odchod boromejek z Nové Říše

Zdá se, že dopis generální vikářky S. M. Bohumily Langrové se nesetkal nejen s pochopením zbylých dvou sester, ale i širšího okruhu přátel komunity. Svědčí o tom opět průklep listu, kterým se generální představená obrací na představenou neidentifikované sousední komunity a prosí ji, aby zajela do Nové Říše a zjednala zde potřebný pořádek:

Dnes přicházím s prosbou, zdali by bylo možno zajet do Nové Říše a energicky tam zasáhnout do celé té nemilé záležitosti. Jak Vám asi známo, ztroskotala tam ve svém řeholním povolání se značným pohoršením na veřejnost milá sestra Zita, která ještě v řeholním rouchu si obstarala místo u Pěče o mládež, takže prostě přešla i s dětmi do dětského útulku v Telči. My sestry nemáme, abychom obsadily opuštěnou mateřskou školku v Nové Říši, milá máti Basiliána už na svůj úřad nestačí/ nesdělila jsem vůbec nic o celé katastrofě, až už bylo vše hotovo, ačkoliv přece musela něco pozorovat, když se o tom mluvilo dopředu už v celém městečku, a pak je tam jen milá sestra Sigmundina, která by mohla sice dále obstarávat hospodářství, ale nemůže k dětem. Je tedy nemyslitelné, aby s těmito dvěma milými sestrami byla udržována v Nové Říši dosavadní činnost, totiž opatrování dětí v mateřské školce a výchova sirotků. A nemůže-li svědomitě a dobře svěřený úkol obstarat, tedy nezbyvá než-li se ho čestně vzdát. –

Psala jsem v té věci panu opatovi, ale v počátečních starostech asi zapomněl nám dát odpověď. Také milým sestram jsem psala, že už si nesmějí brát žádné děti a žádnou činnost tam začínat, že je musíme z Nové Říše odvolat. Pro to však nechtějí mít pochopení. Milá sestra Basiliána vypisuje, jak jsou zaopatřeny živobytím, že by toto tedy bylo škoda teď opustit. Jako by to bylo pro nás to hlavní! V posledním dopise se zmiňuje, že tam byl nějaký pán z Brna, který si všechno prohlídl a sestry pochválil a že jim co nejdříve tam pošlou děti. A že se lidé pořád ptají, kdy už přijde sestra do školky, že chtějí sestru i přes tu ostudu, která se tam stala, ale kongregace ji nemá. –

A milé sestry, jak vidět, vůbec neberou vážně naše sdělení, že půjdou odtud pryč a nechce se jim z vyježděného způsobu života jinak. Zase nový důkaz, jak oprávněný je oprávněný je požadavek sv. řehole, aby se nezřizovaly příliš malé domy: utvoří se takový těsně uzavřený kruh 2-3 osob, které nechtějí od sebe a nechtějí z teplého hnízdečka. Naši snahou by i jinak bylo zrušení filiálky v Nové Říši, protože i ostatní malé domy, pokud nejsou našim vlastnictvím, zavíráme/ Prostějov, Určice/, a tato událost jen tu záležitost uspíšila.

Protože vidím ty překážky, které se budou provedení tohoto nutného opatření stavěti v cestu, nejen ze stran světských lidí, ale i ze stran sester samých, prosím Vás, milá sestro představená, obětujte se a zajedte se do Nové Říše podívat, co tam vlastně se děje, odevzdejte připojenou výpověď panu opatovi, a kdyby to bylo možno, ihned to tam zlikvidujte.

Milé sestry by přišly do Prahy obě, odtud se jim dostane dalších pokynů. Co se týká majetku kongregace: dům je chudičký, nábytek starý, zařízení asi taky hodně sešlé, zvláště od těch dob, co odešla odtud milá sestra Ctibora, která přece jen i přes svou churavost udržovala pořádek a čistotu v domě. Prohlédněte to všechno, a myslím, že jim to tam můžeme většinou nechat. Dostane to do rukou stejně asi Charita Snad, mají-li tam nějaký slušný šicí stroj, který byste mohly u Vás potřebovat, nebo některý

hudební nástroj, pokud ovšem je to sesterský majetek, pak paramenta snad nějaká, budete-li je potřebovat, že byste si vzaly s sebou do Budějovic.

Sem do Prahy neposílejte nic, a předejte to dobročinnému spolku, který je vydržovatelem ústavu. Předsedou je nejdůstojnější opat novoříšský. Zásoby obilí, brambor apod. jakož i dobytek a drůbež bude asi patřit domu. Právě si vzpomínám, že zde leží v nemocniče Ctibora: od ní přináším zprávy: Sestrám patří z nábytku 5 postelí sesterských s celým vybavením, každá postel má svrchní peřinu /moravsky duchnu/ letní krátkou a malou a zimní dlouhou velkou, - pak patří sestrám velký dubový stůl v magacínu, všechny klekací židle, co jsou v domě, 2 šicí stroje, 1 harmonium /posláno z Prahy, aby se setra ve školce při zpěvu nemusela tak namáhat/, socha Božského Srdce Páně nad oltářem a socha sv. Josefa, některé paramenty, ten pěknější kalich, také všecko porculánové aj. nádobí v magacínu, všecko cínové nádobí, a 2 stříbrné přibory, které mají být též v magacínu.

Dávaly se milým představeným při visitacích. S. M. Zita prý jeden přibor vzala pro důstojného pána Antonína, a S.M. Ctibora jí jej tehdy vzala, že je to pro představené a dala jí přibor pro hosty nerez, ale kdož ví, zdali se s těmi přibory shledáte! - Z dobytka patří sestrám krávy. Spolek jim nechtěl krávy koupit, jen kozy, a tak jim mateřinec dal na krávu peníze a sestry si ji koupily, a pak užitek z ní patřil domu za potravu pro to dobytče a telátko patřilo sestrám. Později si odchovaly i druhou krávu. Ted' to máme aspoň přibližně vypočítané, co patří kongregaci.

Ty sochy se sotva asi dají vzít, když už je v kapli na ně připravené místo, však to uvidíte. Z ostatního si vezměte, co budete moci u Vás potřebovat, jestli snad peřiny, matrace, nádobí aj. Nepotřebujete-li šicí stroje u Vás, ty byste mohly i do Prahy poslat, poněvadž školy si o ně prosí a koupit se nic nedostane. Tyhle hmotné záležitosti Vám úplně přenechám v naprostém přesvědčení, že to rozřešíte dobře.

Upřímně doznávám, že je mně toho líto, že musíme rušit Novou Říši: byla jsem tam skoro 2 roky jako dítě, chodila jsem tam do školy. Ale na cit nemohu dát: tady se musí pracovat jen s chladnou rozvahou, že kongregace při tomhle ohromném poklesu počtu sester nemůže udržet všechny filiálky a že první a že v první řadě musíme rušit ty domy, kde jsou nedostatky. Sotva je někde více nedostatků jako v Nové Říši. Prosím, trvejte na tom, že kongregace tam sestry nechati nemůže, i kdyby sevice na to v Nové Říši naléhali. To musí každý uznat, že ty dvě milé sestry tam činnost udržet nemohou a přidat jim nikoho nemůžeme, protože nemáme. Charita má zajisté daleko větší možnosti.

Abychom převzaly výchovu sirotků a nemohly se jim věnovat, to by byl přímo hřích. Však kdyby byly sestry poslechny a šly z Říše před několika lety, když to představené chtěly už tenkrát zrušit, nemuselo dojít k těmto neblahým, nehezským koncům. Jen at' si S.M. Basiliána na to vzpomene. Jak taky tehdy se zdráhaly a postavily za různé osobnosti a co z toho pošlo? - Tentokrát kongregace neustoupí a sestry budou odvolány.¹⁷¹

K odchodu sester došlo 14. prosince 1945 a to navzdory listu, který S.M. Bohumile Langrové poslal Svaz Charity čtyři dny před tímto datem. Podle instrukcí S.M. Karola Kratochvílová předala zařízení domu, zásoby, část živého inventáře, kongregaci sester sv. Cyrila, které se ujaly celého ústavu včetně sirotčince.

¹⁷¹ Průklep listu B. Langrové nejmenované sestře 27. 11. 1945 (AKSB Praha, Sbírka Nová Říše. Fasc. 8).

Závěr

Popsané události navzdory chybějícím pramenům dobře ilustrují dynamický vývoj, kterým prošel jak Dobročinný ústav, tak malá komunita sester boromejek. Ústav zřízený v šedesátých letech 19. století s vydatnou pomocí místního kláštera i okolních velkostatků jako nemocnice a útulek pro chudé a nemocné obecní příslušníky obce Nové Říše se – kvůli nezájmu nemocných i obecných chudých postupně přetvářel na instituci pedagogickou.

I když se zde nepodařilo zřídit dívčí školu, sestry industriální učitelky učily jak na obecné, tak na měšťanské škole a do Ústavu docházely i soukromé zájemkyně o zdokonalení v ručních pracích. Velkou popularitu měla i dětská útulna – za drobný peníz či zadarmo přijímala děti předškolního věku a umožňovala jejich rodičům se věnovat jiným povinnostem. S klesajícím zájmem o nemocniční péči a tragickou situací válečných sirotek se zájem sester přesunul k osiřelým dětem. Sirotčinec byl po první světové válce hlavní aktivitou komunity a péče o ubytované děti komplikovala i předání Ústavu v roce 1945.

Dobově příznačný posun nalezneme i mezi podporovateli Ústavu – zatímco v 19. století je chloubou městečka mezi členy výboru zasedají představitelé kláštera, městyse i bohatší a vlivní obyvatelé, během první světové války a se vznikem ČSR zájem o členství ve spolku upadá. Objevují se zde roky, kdy se výbor nesešel ani jednou či nebyl usnášeníschopný. Charakteristická je i situace, že ke změně názvu a stanov musely Spolek dotlačit až státní orgány v roce 1922.

Změnu doby můžeme doložit i na vlastní komunitě sester. Velká úcta, projevující se v korespondenci mezi spolkem a generální představenou kongregace i ve výročních či jednatelských zprávách je od počátku nového století nahrazena snahou výboru ovlivňovat složení komunity skrze generální představenou. V dochované korespondenci mezi novoříšskými sestrami a jejich pražským mateřincem zaznívá i nespokojenost s finančním zajištěním sester a obvinění Spolku, že nepečuje dostatečně o jejich potřeby. Postupně se vkrádající disharmonie vyvrcholí odchodem sestry Zity Holnové do civilního zaměstnání k Péči o mládež a to i se svěřenými dětmi.

Proměny působení Ústavu, fungování Spolku i atmosféry uvnitř komunity boromejek tak dokládají velké změny, kterými prošla od poloviny 19. do poloviny 20. století česká společnost. Tyto změny zasáhly nejen města a průmyslové oblasti, ale i městyse na Vysočině s malou komunitou Milosrdných sester sv. Karla Boromejského.

Zkratky

AKSB	Archiv Kongregace Milosrdných sester sv. Karla Boromejského, Praha
AO	Archiv obce
bm	běžný metr
fasc.	fascikl
FÚ	Farní úřad
inv.č.	inventární číslo
kart.	karton
kn.	kniha
s.	strana
SOkA	Státní okresní archiv

Prameny a literatura

Prameny archivní povahy

Archiv Kongregace Milosrdných sester sv. Karla Boromejského, Praha (AKSB)

Nekrology milosrdných sester sv. Karla Boromejského

Kroniky Kongregace sv. III. a sv. IX.

Sbírka Nová Říše: fascikly 1–8, plány, tisky, fotografie

Státní okresní archiv (SOkA) Jihlava

fond: Farní úřad Nová Říše

fond: Dobročinný ústav Nová Říše

fond: Archiv obce Nová Říše

fond: Místní národní výbor Nová Říše

Prameny tištěné

Články z periodika Hlas (řazeno chronologicky)

Z Nové Říše (Památní listina o založení domu pro opatrování nemocných a pro založení průmyslové školy dívčí v Nové Říši a slavnost tohoto založení). *Hlas* 1863, roč. 15, č. 28, s. 222–223, [2021-04-19]. <<http://www.digitalniknihovna.cz/vkol/uuid/uuid:3aea585d-1f1c-11e5-869e-90b11c419e63>>

J. S.: V Nové Říši slavili jsme 21. aug. 1865. *Hlas* 1865, roč. 17, č. 25, s. 196–197, [2021-04-19]. <<http://www.digitalniknihovna.cz/vkol/uuid/uuid:6b45cccb-1f1c-11e5-869e-90b11c419e63>>

Spolek korunního prince Rudolfa v Nové Říši. *Hlas* 1881, roč. 33, č. 34, s. 3, [2021-04-19]. <<http://www.digitalniknihovna.cz/vkol/uuid/uuid:119a2b66-fc7b-11e3-87fc-90b11c419e63>>

Dějiny Spolku a dobročinného Ústavu korunního prince Rudolfa v Nové Říši na Moravě. *Hlas* 1900, roč. 52, č. 61, s. 4, [2021-04-19]. <<http://www.digitalniknihovna.cz/vkol/uuid/uuid:a0664370-1bbe-11e4-85d8-90b11c419e63>>

Dějiny dobročinného Ústavu Rudolfinum v Nové Říši. *Hlas* 1900, roč. 52, č. 71, s. 5, [2021-04-19]. <<http://www.digitalniknihovna.cz/vkol/uuid/uuid:b6a1077b-1bbe-11e4-85d8-90b11c419e63>>

Z Nové Říše. Na dějiny a pro Ústav Rudolfinum v Nové Říši věnovali dále [15. 4. 1900]. *Hlas* 1900, roč. 52, č. 87, s. 7, [2021-04-19]. <<http://www.digitalniknihovna.cz/vkol/uuid/uuid:b6a1077b-1bbe-11e4-85d8-90>>

Z Nové Říše. Na dějiny a pro Ústav Rudolfin v Nové Říši dále věnovali. [6. 5. 1900] *Hlas* 1900, roč. 52, č.104, s. 5, [2021-04-19]. <<http://www.digitalniknihovna.cz/vkol/uuid/uuid:c52f6077-1bbe-11e4-85d8-90b11c419e63>>

Z Nové Říše. Na dějiny a pro Ústav Rudolfin v Nové Říši dále věnovali. [27. 5. 1900] *Hlas* 1900, roč. 52, č.121, s. 5, [2021-04-19]. <<http://www.digitalniknihovna.cz/vkol/uuid/uuid:d257e7e9-1bbe-11e4-85d8-90b11c419e63>>

Letáky a propagační brožurky

Das Kronprinz-Rudolf-Spital zu Neureisch in Mähren und das Institut der barmherzigen Schwestern vom heil. Carl Borromaeus daselbst. Prag: Josef Farský, [1867].

Nemocnice korunního prince Rudolfa a Ústav Milosrdných sester sv. Karla Boromejského v Nové Říši na Moravě. Praha: Josef Farský, [1867].

Příspěvek k udržení památky na padesátou ročníci vladaření Jeho Veličenstva císaře a krále Františka Josefa I. (1848–1898). V Brně: Papežská knihtiskárna benediktinů rajhradských, 1899. [2021-04-19] <<http://www.digitalniknihovna.cz/mzk/view/uuid:8e1a7650-8bd5-11e2-a920-005056827e51?page=uuid:4f93d240-9531-11e2-8f81-5ef3fc9ae867>>

Stanovy Spolku pro Nemocnici korunního prince Rudolfa v Nové Říši na Moravě. V Jihlavě: Ján Rippl, 1865.

Statuten des Kronprinz Rudolf Spital – Vereins zu Neureisch in Mähren nebst Bericht über das bisherige Wirken des Vereins. Iglau: Eugen Emanuel Rippl, 1865.

ŽÍDEK, Cyril. *Andenken an die Einweihungsfeier des Kronprinz-Rudolf-Instituts in Neureisch am 21. August 1878,* Trebitsch: Cyril Žídek 1878. Výtisk se nachází v AKSB ve Sbírce Nová Říše. [2021-04-19]. <<http://www.digitalniknihovna.cz/mzk/uuid/uuid:82569270-e31b-11e2-9439-005056825209>>

ŽÍDEK, Cyril. *Památka na slavnost posvěcení Ústavu korunního prince Rudolfa v Nové Říši dne 21. srpna 1878.* V Třebíči: Cyril Žídek, 1878

ŽÍDEK, Cyril. *Výroční zpráva o činnosti Spolku dobročinného Ústavu korunního prince Rudolfa v Nové Říši na rok 1884.* V Jihlavě: A. Jiling, [1885]

Literatura

BARTOŠOVÁ – BARTOVÁ, Marcela. *Kongregace Milosrdných sester sv. Karla Boromejského na pozadí událostí 19., 20. a 21. století* (diplomová práce na Husitské

- teologické fakultě Univerzity Karlovy), Praha 2016, [2021-04-19].
<<https://dspace.cuni.cz/bitstream/handle/20.500.11956/746/150033882.pdf>>
- DACHOVSKÝ, Karel Sv. *Karel Boromejský*. Praha: Řád, 2009
- DUŠEK, Milan. *Nová Říše*. Nová Říše: Novoříšský kulturní spolek, 2007
- FOLTÝN, Dušan. *Encyklopedie moravských a slezských klášterů*. Praha: Libri, 2005
- JIRÁSKO, Luděk. *Církevní řády a kongregace v zemích českých*. Praha: Klášter premonstrátů na Strahově, 1991
- KOSÍK, Marian Rudolf – MÍLEK, Václav. *Osm století: Zábřdovice, Křtiny, Nová Říše*. Brno: Kartuziánské nakladatelství, 2009
- KRÁTKÁ, Eliška. *Ženské řády a kongregace 20. a 21. století v českých zemích. Správa a fungování ženských řádů na příkladu Kongregace Milosrdných sester sv. Karla Boromejského* (disertační práce na Filozofické fakultě Masarykovy univerzity), Brno 2018, [2021-04-19]. <https://is.muni.cz/th/ihm67/disertace_6._verze_-_pro_tisk__oprava_.pdf>
- ¹MADEJA, Ondřej. *Kulturní život premonstrátského kláštera v Nové Říši v letech 1848–1948 a jeho působení na širokou veřejnost* (magisterská práce na Pedagogické fakultě Jihočeské univerzity). České Budějovice 2009, [2023-04-29]. <https://theses.cz/id/rdkty0/downloadPraceContent_adipIdno_6732>
- MALICHOVÁ, Vendula. *Působení Kongregace Milosrdných sester svatého Karla Boromejského v Československu v období od Druhého vatikánského koncilu do pádu komunistického režimu* (diplomová práce na Cyrilometodějské teologické fakultě Univerzity Palackého). Olomouc 2017, [2021-04-19]. <<https://library.upol.cz/arl-upol/cs/csg/?repo=upolrepo&key=53292720866>>
- MÍLEK, Václav (ed). *Osm století: sborník příspěvků prezentovaných na konferenci k výročí 800 let založení klášterů v Zábřdovicích a Nové Říši 23. září 2010 v premonstrátském klášteře v Nové Říši*. Nová Říše: Kanonie premonstrátů v Nové Říši, 2012
- NOVÁKOVÁ – SKALICKÁ, Miroslava. *Nová Říše*. Brno: Krajské středisko státní památkové péče a ochrany přírody, 1971
- POPELÍNSKÝ, Lubomír. *Vzpomínky z protektorátu*. Praha: Brána, 2012
- RŮŽKOVÁ, Jiřina – ŠKRABAL, Josef. *Historický lexikon obcí České republiky 1869–2005: I. díl*. Praha: Český statistický úřad, 2006

- ŘIČENSKÝ, Václav. *Almanach školy v Nové Říši: sborník uspořádaný u příležitosti 100. výročí otevření nové školní budovy v Nové Říši (1908–2008)*. Nová Říše: Základní škola, 2008
- SLABĚŇÁKOVÁ, Jana. *Působení Kongregace Milosrdných sester svatého Karla Boromejského na území brněnského biskupství od jejího příchodu až do dnešní doby (1862–2008, diplomová práce na Filozofické fakultě Masarykovy univerzity)*, Brno 2018, s. 28–33, [2021-04-19]. <https://is.muni.cz/th/phgfh/boromejky_diplomka_posledni_verze_11_05_2008.pdf>
- STOKLASA, Jan – POLEHLA, Petr. *Kláster premonstrátů v Nové Říši a jeho význam pro region v období 1918–1938*. Červený Kostelec: Pavel Mervart, 2016
- STOKLASA, Jan. *Kláster premonstrátů v Nové Říši a jeho význam pro region v období 1918–1938* (bakalářská práce na Filozofické fakultě Univerzity Hradec Králové). Hradec Králové 2015, s. 39–41, [2021-04-19]. <<https://theses.cz/id/pxlnxo/15471045>>
- TIRAY, Jan. *Vlastivěda moravská: Telecký okres*. V Brně: Musejní spolek v Brně, 1913
- TRÁVNÍČEK, J. *Domovské právo dle zákona ze dne 3. prosince 1863, ř. z. č. 105 a zákona ze dne 5. prosince 1896, ř. z. č. 222*. V Praze: F. Šimáček, 1901
- VAŘEKA, Marek. *Sestry boromejky – 180 let od příchodu boromejek do českých zemí*. Hodonín: Masarykovo muzeum v Hodoníně, 1997
- VITULA, Metoděj Vladimír – CHAROUZ, Jindřich Zdeněk. *Nová Říše*. Brno: Cesta, 1991
- WOLF, Eberhard. *Medizin und Ärzte im deutschen Judentum der Reformära. Die Architektur einer modernen jüdischen Identität*. Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht, 2014
- ZACHOVÁ, Veronika. *Volby do zastupitelstva v obci Nová Říše 1919–1938* (magisterská práce na Filozofické fakultě Masarykovy univerzity). Brno 2010, [2023-04-29]. <<https://is.muni.cz/th/jiey4/>>
- Zákon daný dne 3. prosince 1868 pro Království české v příčině opatrování chudých*. V Praze: Eduard Grégr, 1869
- ZVELEBILOVÁ Barbora. *Vznik a vývoj opatroven v českých zemích* (diplomová práce na Pedagogické fakultě Univerzity Hradec Králové). Hradec Králové 2016, [2021-04-19]. <<https://theses.cz/id/c38nml/STAG84331.pdf>>

Elektronické zdroje

Allgemeine Deutsche Biografie, [2021-04-19]. <https://de.wikisource.org/wiki/ADB:Meyer-Merian,_Theodor>.

Historisches Lexikon der Schweiz, [2021-04-19]. <<https://hls-dhs-dss.ch/de/articles/042065/2013-11-20/>>

Prozatímní obecní zřízení – císařský patent 170/1849 ř. z. [2021-04-19]. <<https://alex.onb.ac.at/cgi-ontent/alex?apm=0&aid=rgb&datum=18490005&seite=00000203>>.

Reformirte Kirche Weiningen [2021-04-19]. <<https://www.kirche-weiningen.ch/de/ueber-uns/kirchgemeinde--geschichte.html>>

Přílohy Stanovy Spolku pro Nemocnici korunního prince Rudolfa v Nové Říši na Moravě

ÚVOD

Za příčinou narození císařského dědice trůnu, pro věrné národy rakouské tak radostiplného, vyhověl pan Josef Hris, tehdejší přednosta v Nové Říši, nejvyššímu přání, Jeho c.k. apoštolským Veličenstvem vyslovenému, „aby totiž na místě všech obyčejných slavností a osvětlení , nějaký dobrý skutek vykonán byl,“ tím způsobem, že svolal všechny údy obce novoříšské již voleni býti mohou, a tito uzavřeli, na ustavičnou této přeblahé události paměť, vyvoliti ze svého středu výbor, který sobě vytknul za úkol, zříditi v Nové Říši nemocnici pro chudé. K tomuto účelu ustanovil tehdejší obecní výbor 400 zl. stříbra co základní jistinu a zavázal se, z této jistiny, dokud do pokladnice spolkové složená nebude, 5 zl. úroků ze sta platiti.

Do výboru byli zvoleni: Josef Hris, přednosta a kupec, Václav Fridrich, radní a kupec, Josef Zimmermann, výbor a pekař, Josef Stránecký, výbor a barvíř, Pavel Smrčka, výbor a krejčí, Matěj Valášek, lékař, Jan Novotný, tesařský mistr a Marcelin Ries, klášterní lékař.

Výbor navrhl patřičné stanovy.

STANOVY

I. oddělení

§ 1. Účel spolku

a. Spolek má za účel:

- a. chudým katastrální obce Novoříšské, k práci neschopným, v případě jich onemocnění poskytnouti lékařskou pomoc a ošetřování zdarma;
- b. také druhým osobám umožniti bezplatnou lékařskou pomoc a obsluhu za mírný týhodní příspěvek;
- c. ovšem nemocným, kteří tohoto ústavu použití chtějí pod výminkami v §§ 24 a 25 uvedenými, podati příležitost ku vhodnému v nemoci ošetřování;
- d. mimo tohoto hlavního účelu uvoluje se spolek, také chudé katastrální obce Novoříšské vydržované z kasy chudých, do spolkového domu přijmouti, jakmile by obec jejich přijmouti a ošetřování potřebných prostředků by opatřila.

§ 2 Prostředky k tomu

Aby se základní fond netoliko zachoval, nýbrž i také rozmnožil, bude míti následující další zdroje:

- a. Příspěvky zakladatelů, roční příspěvky spoluúďů, týhodní příspěvky účastníků a jiné dary dobrodinců;
- b. Úroky z aktivní jistiny;
- c. Příspěvky na náklad za ošetřování nemocných, jichžto nemocnice dle ustanovené taxy pohledávati bude od nemocných, v ústavu ošetřovaných, aneb od těch, kteří za ně k náhradě povinni jsou.
- d. Čistý výnos z divadel, koncertů, loterií, zábav tanečních, atd;
- e. Výpomoc v dříví, o kterou se obec a velkostatky požádati mají

§ 3

Spolek pozůstává ze zakladatelů, spoluzakladatelů, spoluúďů, účastníků a dobrodinců.

Zakladatelem jest:

- a. každý v úvodu naznačený úď výboru;
- b. každý kdo spolkovému fondu věnoval nejméně 20 zl. r.č. buď na jednu aneb po částkách v 5 letech, napotom
- c. ten, jehož přičiněním ústavu nejméně 50 zl. r. č od jiných získáno bylo;

Spoluzakladatelem, kdož ústavu nejméně 10 zl. daroval.

Spoluúďem, kdož se zaváže, nejméně 1 zl. ročně přispívati, a účelům spolkovým osobním spoluúčinkováním napomáhati, aniž by nějakou vzájemnou povinnost ústavu nároky činil.

Příspěvky budtež však vždy v prvním čtvrtletí zapravovány.

Účastníkem, kdo jakožto pán služebných aneb dělníků za jednu ze jména udanou osobu učiní vklad 1 zl. jednou na vždy, a mimo to přispívá týhodně 3 zl. za jednu osobu;

Jakožto dobrodinec bude v pamětní knize zaznamenán, kdož ústavu buď pozemky daroval, aneb jej penězi a věcmi na obživu podporuje.

§.4.

Přijetí úďů spolkových v §. 3. na značených stane se zápisem do matriky spolkové.

§.5.

Údové spolku ručí za závazky, jichžto spolek uzavřel, toliko příspěvky a dávky, k nimž dle stanov povinni jsou.

§ 6.

Zakladatelé, spoluzakladatelé, spoluúdobé a účastníci mají právo, přítomni býti valnému shromáždění, ježto se každoročně v měsíci lednu odbývati má, nahlíželi v roční účty, činiti návrhy, ku zvelebení spolku a dobročinného ústavu čelící, o nichž, jsou-li nejméně pěti zakladateli a spoluúdy podporovány, má rokováno býti. Dále mají tito právo, údy do výboru voliti, a jsou-li zakladatelé a spoluúdobé, také volenu býti. Zakladatelé, kteří věnovali jedno sto zlatých k zjednání jedné postele v nemocnici, mohou požadovati, aby tato dle jich jména byla pojmenována. Tytéž nároky mohou činiti zakladatelé, kteří dali k účelu spolkovému příspěvek 500 zl., a tito se stanou zároveň údy výboru. Osoby morální vykonávají toto právo svým představeným aneb jeho náměstníkem. Totéž platí o každém, jehož prostředníkem spolek tutéž sumu obdržel.

Mimo toho nabývají tito zakladatelé (kteří 500 zl. přispěli) právo k užívání postele, od nich založené k bezplatnému opatrování a k lékařskému ošetřování skrze 3 měsíce v roce. Za stravu a léky budiž však od nich náhrada dána dle úmluvy se správním úřadem nemocnice.

§ 7.

Vystoupení zakladatelů a spoluzakladatelů se nepřipouští. Spoluúdobé a účastníci přestanou nimi býti:

- a. úmrtím,
- b. písemným nebo ústním vyjádřením, ku správnímu úřadu investorem učiněným,
- c. mlčky, když jakožto spoluúdobé na vzdor upomenutí příspěvky nezapravují a
- d. když, jakožto účastníci týhodní příspěvky na vzdor upomínání neplatí, čímž zároveň trátí veškeré právo na vklady a na všechny prve zapravené příspěvky, a tudíž také na každé další dobrodiní nemocnice.

§ 8.

Spory v záležitostech spolkových vzniklé, buďtež rozhodnuty většinou hlasů a vzdáním se práva dalšího odvolání soudem rozhodčím, pozůstávajícím z místního správce duchodního, z obecního starosty, ze správce nemocnice a ze dvou údu, jichž výbor ze

svého středu voliti má. Osoby morální vykonávají toto právo svým představeným aneb jeho náměstníkem. Totéž platí o každém, jehož prostřednictvím spolek tutéž sumu obdržel.

II. oddělení

§ 9. Zřízení spolku.

Spolek zpravuje výbor, od valného shromáždění na 3 roky volený, spolu s předsedou ze středu výboru absolutní většinou hlasů voleným, který si též místopředsedu zvoliti může.

§ 10.

Údové výboru jsou:

- a. Zakladatelé, kteří nejméně 500 zl. k účelu spolkovému přispěli, a ti, jichž prostřednictvím spolek tutéž sumu obdržel. Osoby morální zastoupeny jsou le ustavení § 6 ho;
- b. místní farář
- c. každý lékař nemocnice, dokud slouží ústavu zdarma
- d. šest údů spolkových, jichžto volí ve valném shromáždění zakladatelé, spoluzakladatelé, spoluúdové a účastníci relativní většinou hlasů z údů, kteří mají právo voleni býti.

§ 11.

Spolek a jeho dobročinný ústav zastupuje předseda. Tentýž nařizuje a řídí zasedání výboru, a volí spolu s výborem správce ústavu, jednatele, pokladníka, tajemníka a kontrolory, jižto podřízeni jsou předsedovi.

§ 12.

- a. Správce jest ředitelem spolkového ústavu má obstarati hospodářské záležitosti ústavu dle usnesení výboru. Takový má povinnost, ústav jemu podřízený ve smyslu spolku a dle usnesení výboru spravovati, dále spolkový fond přede vši škodou smyslu spolku a dle usnesení výboru spravovati, dále spolkový fond přede vši škodou všemožně chrániti, a se přičiniti, aby důchodky k prospěchu ústavu byly

rozmnožovány a bezpotřebných vydáná nebylo činěno. U něhož oznámiž se, kdo chce do ústavu přijat býti.

Není-li správce spolu s lékařem, tehdy ať z ohledu přijetí do ústavu šetří zdání lékařovo. Každé jiné přijetí do ústavu, byťby i pořádně se bylo stalo, jest prozatimné.

b. Pokladník má spolkovou potkladnici, totiž jak hotové peníze tak i papíry zcenitelné, v bezpečné dvojím zámekem opatřené schránce chovati a jest za ně povinnen ručiti. On také povinnen jest, jak o příjmech, tak i o vydáních denník vésti, a vypláceti toliko na poukázky od předsedy neb správce podepsané, kteréžto mají býti k účtům příkládány.

c. Tajemník obstarává všeliké dopisování, a d)kontrolor spoluzávěru pokladnice.

d. Kontrolor spoluzávěru pokladnice

Všickni pod a, b, c, d jmenovaní obdrží zvláštní instrukci, dle stávajících vysokých vládních nařízení.

§ 13.

Veškeré služby údů spolku buďtež konány v duchu křesťanské lásky zdarma.

§ 14.

Předsedu, správce, jednatele, pokladníka a kontrolora volí výbor nadpoloviční většinou hlasů na tři léta a tito mohou po vyjití té doby opět býti voleni.

§ 15.

Na místo údů výboru, kteří v běhu tří roků byli vystoupili aneb umřeli, nastupují údové spolku, kteří při posledním shromáždění nejvíce hlasů po oněch byli obdrželi.

§ 16.

Volba a uzavření výboru má jen tehdaž platnosti, když všickni výborové k shromáždění písemně byli pozváni, a když dvě třetiny veškerých údů výboru byly přítomni a hlasovaly.

§ 17.

Výboru klade se za povinnost a za úlohu nejméně při čtvrtletních shromážděníchve zprávu spolku nahlednouti : tentýž zkouší a schvaluje dvěma údy, ze svého středu volenými, zprávu o ročních účtech, kterážto správa budiž předložena valnému shromáždění, nýbrž i vysokému politickému úřadu.

§ 18.

Dědictví přijmouti aneb zamítnouti,

- a. Ústavní jmění odprodati
- b. Smlouvy kupní a nájemní o věci nemovité uzavíratí,
- c. Jistiny, zákonitě uložené, vypovídati, postupovati a ukládati,
- d. O právních rozepřích porovnání uzavíratí
- e. Bdíti nad tím, aby stanovy úplně byly zachovávány
- f. Stanoviti výši ošetřovacích příspěvků
- g. Změna stanov může se státi toliko schválením valného shromáždění, a budiž předložena politickému úřadu.

§ 19.

Spolkové jmění nesmí ničím způsobem zaváděno býti bez přivolení k tomu dvou třetin veškerých údů výboru, a jeden každý úd spolku má právo a povinnost, proti každému uzavření, ježto by se zájmům ústavu a úmyslu odporovati a stížnost vésti.

§ 20.

Muse-li by se spolek pro neblahé poměry někdy rozejíti, tehdy převezme městyš Nová-Říše ohledně jeho zastupitelstva, práva a povinnosti údů spolkových, a spolkový ústav stane vlastnictvím obce Nové-Říše, avšak budiž jmění tohoto dobročinného ústavu vynaloženo toliko toliko k účelům v těchto stanovách vysloveným, a proto také vždy zvláště zpravováno. Ostatně musí přísně k tomu hleděno býti, aby povinnosti, jichžto spolek převzal naproti zakladatelům a dobrodincům, svědomitě byly plněny.

III. oddělení

§ 21.

Všeobecné a zvláštní výminky k přijetí do spolkové nemocnice.

Do spolkové nemocnice, přijímal se každý bez rozdílu pohlaví, stavu, náboženství a příslušnosti, avšak jen pokud místo a prostředky základní to připouští; přednost mají vždy obyvatelé katastrální obce Novoříšské a ti jenž ústav podporují.

Ukáže-li se , že nelze vyléčiti nemoc toho, kdož do ústavu přijat byl, aneb trvá-li jeho nemoc déle, než čtvrt roku musí nemocný, není-li almuženec obce Novoříšské- nazpět vzat býti buď od svých příbuzných aneb od své obce.-

§ 22

Zvláštní výminky k přijetí do spolkové nemocnice

Domácí chudé, kteří podporováni jsou z farského ústavu pro chudé a do katastrální obce Novoříšské příslušní, at bydlejí v domě pro chudé aneb mimo něj, vykázá-li se vysvěčením faráře domácího, od otce chudých spolupodepsaným, že tytéž osoby jsou, majív případě onemocnění přijati býti do spolkové nemocnice hned a přede všemi jinými, (zvláště nemají-li žádných příbuzných) a požívají tam mimo lékařského ošetřování a posluhy i všelikého ostatního opatřování zdarma. Almužna takových připadá po čas, v kterém se v nemocnici chovají, fondu spolkovému.

§ 23.

Bezplatného lékařského ošetření, obsluhy a pokud základní jmení stačí, i zaopatření obdrží:

- a. Samostatní chudobní řemeslníci a nádenníci, kteří nejméně od čtvrt roku týhodní příspěvky, a sice každý za jednu osobu 4.kr platili.
- b. Tovaryši a učenci, za něž mistr týhodný příspěvek 4 kr. pořádně platí.
- c. Osoby služebné, za něž pán jejich dle §. 3. vklad učinil a týhodní příspěvky od 1/4 roku platí. Drží-li pán aneb hospodář více osob služebných, a platí-li toliko za jednu osobu vklad a týhodní příspěvek, tehdy musí nejdéle v polovici měsíce ledna každého roku zprávcem nemocnice oznámiti, jméno osoby, za kterou vklad a týhodní příspěvky platí.

Poznamenání. Jelikož Premonstrátský klášter v Nové- Říši dvě postele a jich zachování navždy založil, mají tudíž farárové klášterních far v Staré- Říši a v Krásonicích, jakož i klášterní úředníci na vůli, dle §.3. lit.d jako jiní účastníci služebných svých osob pro případ onemocnění pojistiit

§ 24.

Za osoby obce katastrální Novoříšské, za které se týhodní příspěvky nikdy neplatily, aneb nejméně po 1/4 roku zapraveny nebyly, aneb za které se méně než ¼ roku platí, má se v případě jich onemocnění a přijetí do spolkové nemocnice za jich lékařské ošetřování, za

posluhu a opatrování platiti denně 45 kr.; jsouli ale cizí, denně 60 kr., a sice vždy na jeden týden napřed, pokud údové výboru, v §. 8 jmenovaní, výminkou jináče neustanoví. Vystoupí-li nemocný v běhu prvního aneb jednoho z následujících týdnů, budiž jemu zbytek týhodního příspěvku napřed zaplaceného navrácen.

§ 25.

Poplatek za ošetřování v spolkovém sirotčinci ustanovuje výbor spolku. Tentýž má také právo přijmouti pokud místo stačí na sirotky pospolná z jiných obcí nežli jen z Nové Říše. Bude-li dle poměru časových a a mnohovitosti žádoucnou a potřeba, aby nadzminěné platy byly buď zvýšeny aneb sníženy, může v tom výbor platně rozhodnouti většinou hlasů; jest však povinnen, u příležitosti valného shromáždění nutnost toho vypočtením dokázati, jakož i výjimky ustanoviti, pod kterými by venkovským obcím účastenství na dobrodiních spolku umožněno bylo.

§ 26.

Bude-li dle poměru časových a mohovitosti žádoucnou a potřeba, aby nadzminěné platy byly buď zvýšeny aneb sníženy, může v tom výbor platně rozhodnouti většinou hlasů; jest však povinnen, u příležitosti valného shromáždění nutnost toho vypočtením dokázati, jakož i výminky ustanoviti, pod kterými by venkovským obcím účastenství na dobrodiních spolku umožněno bylo.

§ 27.

Výminky přijetí do spolkového domu pro chudé.

O přijetí chudých obročníků katastrální obce Novoříšské usrozumiž se výbor spolkový s radou obecní. Do spolkového domu pro chudé přijmou se toliko osoby obojího pohlaví, k práci neschopné, chudé a osiřelé, ježto přísluší do obce Novoříšské, a vykáží se vysvěčením o tom, že u ústavu pro chudé podporu dostávají.

§ 28.

Přijati do ústavu spolkového, obdrží tam byt a topení, ostatní jejich zaopatření obstarává obec a pokladnice pro chudé,

§ 29.

Chudí zavázání jsou, podrobiti se předepsanému domácímu pořádku. Zemřelí kteří obročník, případně jmění, jehož byl za zanechal, fondu spolkovému, který náklad na rakev a na hrob přijímá.

§ 30.

Vnitřní zprávu ústavu spolkového povede kongregace milosrdných sester sv. Karla Boromejského z Prahy, dle vzláštního vzájemného usnesení

§ 31.

Na den zasvěcení ústavu bude čítána mše svatá za všechny dobrodince ústavu, obzvláště za ty, již se odebrali na věčnost. Údové spolku slibují, že dle své možnosti každého zemřelého spoluúda k hrobu doprovodí.

Nová Říše, dne 7. července. 1864